شهادت فاطمهﷺ، کشته شدن حضرت فاطمهﷺ بر اثر صدمات وارده بعد از رحلت پیامبرﷺ.

شهادت، اسم مصدر از مادّهٔ «ش‌ه‌د» [1] است که معانی لغوی گوناگونی برای آن ذکر کرده‌اند، ازجمله: حضور، علم، خبر قاطع، سوگند، آشکار، و اِخبار از آنچه مشاهده شده است [2].

با دقت در کاربردهای این مادّه، به نظر می‌آید که شهادت در لغت به دو معناست: حضور، همچون آیهٔ «فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ» [3]؛ گواهی‌دادن، همچون آیهٔ «حَتَّى إِذا ما جاؤُها شَهِدَ عَلَيهِمْ سَمْعُهُمْ وَ أَبْصارُهُمْ وَ جُلُودُهُم» [4]. در معنای نخست، فعل بدون حرف جرّ، به مشهود تعلق می‌گیرد و در معنای دوم، با حرف جرّ «ب» همچون آیهٔ «وَ ما شَهِدْنا إِلاّ بِما عَلِمْنا» [5] یا با حرف جرّ «علی» مانند آیهٔ «وَ شَهِدَ شاهِدٌ مِنْ بَنی إِسْرائيلَ عَلى مِثْلِه» [6]. دیگر معانی شهادت، یا از لوازم یکی از این دو معناست، یا مفادی است که در سیاق خاص، از کلِ جمله استفاده می‌شود، یا نوعی کاربرد مجازی، یا گسترش معنایی این واژه و وضع تعیّنی است.

یکی از معانی شهادت، کشته شدن در راه خداست. برخی این معنا را اصطلاحی شرعی دانسته‌اند[7]، به نظر می‌رسد این معنا هم از معانی لغوی است، ولی همانند

---

۱. ر.ک: جوهری، ۲ / ٤٩٤

۲. ر.ک: جوهری، ۲ / ٤٩٤؛ ابن‌منظور، ۳ / ۲۳۹ ـ ۲٤۳؛ زبیدی، ٥ / ٤٥ ـ ٤٩).

۳. بقره، ۱۸٥

٤. فصّلت، ۲۰

٥. یوسف، ۸۱؛ ر.ک: فیومی، ۳۲٤

٦. احقاف، ۱۰

۷. ر.ک: زبیدی، ٥ / ٤٦

معانی پیش‌گفته، از معانی ثانوی است که به تناسب یکی از دو معنای اصلی (حضور یا گواهی)، بر اثر نوعی توسع معنایی و وضع تعینی، پدید آمده است. دربارهٔ ارتباطِ این معنا با دیگر معانی لغوی این واژه، وجوه بسیاری گفته شده است[۱]. واژهٔ شهادت و شهید به این معنا در قرآن به کار نرفته، ولی در روایات، زیاد به کار رفته و در این مقاله نیز همین معنا مراد است، که بار فقهی و کلامی هم دارد.

مظلومیت اهل‌بیت علیهم السلام از دیدگاه پیامبر صلی الله علیه و آله: در آیات و احادیث بسیاری به مسلمانان سفارش شده است که حرمت اهل‌بیت علیهم السلام را نگه دارند. از آن جمله، آیهٔ مودّت است که طبق آن، اجر رسالت، دوستی خویشاوندان پیامبر صلی الله علیه و آله است[۲]. در حدیث ثقلین بر لزوم تمسک به اهل‌بیت علیهم السلام و عترت پیامبر صلی الله علیه و آله، در کنار کتاب خدا، تأکید شده است [۳]. بااین‌حال، احادیث بسیاری از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل شده است که از مظلومیت اهل‌بیت علیهم السلام و ستمی که پس از پیامبر صلی الله علیه و آله به ایشان می‌شود، خبر داده است[۴،۵]. در

---

۱. ر.ک: ابن‌اثیر، ۲ / ۵۱۳؛ ابن‌منظور، ۳ / ۲۴۲؛ زبیدی، ۵ / ۴۶ ـ ۴۷

۲. شوری، ۲۳

۳. صدوق، *الامالی*، ۵۰۰؛ طوسی، *الامالی*، ۱۶۲؛ متقی هندی، ۱ / ۱۸۶

۴. ابن‌ابی‌شیبه کوفی، ۸ / ۶۹۷المصنف – معاویة بن هشام عن علی بن صالح عن یزید بن أبی زیاد عن إبراهیم عن علقمة عن عبد الله بن مسعود قال: بینا نحن عند رسول الله (ص) إذ أقبل فتیة من بنی هاشم، فلما رآهم النبی (ص) اغر ورقت عیناه وتغیر لونه، قال: فقلت له: ما نزال نری فی وجهک شیئا نکرهه ؟ قال: (إنا أهل البیت اختار لنا الله الآخرة علی الدنیا، وإن أهل بیتی سیلقون بعدی بلاء وتشریدا وتطریدا، حتی یأتی قوم من قبل المشرق معهم رایات سود یسألون الحق فلا یعطونه، فیقاتلون فیضرون فیعطون ما سألوا، فلا یقبلونه حتی یدفعوا إلی رجل من أهل بیتی، فیملاها قسطا کما ملأوها جورا، فمن أدرک ذلک منکم فلیأتهم ولو حبوا علی الثلج)

۵. ابن‌ابی‌عاصم، ۶۱۹کتاب السنة – حدثنا أبو بکر بن أبی شیبة، ثنا معاویة بن هشام، عن علی بن صالح، عن یزید بن أبی زیاد، عن إبراهیم، عن علقمة، عن عبد الله بن مسعود قال: بینما نحن عند رسول الله (صلی الله علیه وسلم) إذا أقبلت فتیة من بنی هاشم فلما رآهم اغر ورقت عیناه و تغیر

احادیثی نیز به ستمی که بر حضرت زهرا علیها السلام می‌رود، اشاره و آن حضرت علیها السلام مظلومه خوانده شده[۱،۲] و از بی‌احترامی به آن حضرت علیها السلام یاد گردیده است[۳]. به نظر می‌رسد

لونه. قال: فقلت: یا رسول الله ما نزال نری فی وجهک شیئا نکرهه، فقال: إنا أهل بیت اختار الله لنا الآخرة علی الدنیا، وإن أهل بیتی سیلقون بعدی بلاء وتشریدا وتطریدا

۱. طوسی، الامالی، ۱۸۸ – أخبرنا محمد بن محمد، قال: أخبرنا أبو جعفر محمد بن علی بن موسی بن بابویه، قال: حدثنی أبی، قال: حدثنا أحمد بن إدریس، قال: حدثنا محمد ابن عبد الجبار، قال: حدثنا ابن أبی عمیر، عن أبان بن عثمان، عن أبان بن تغلب، عن عکرمة، عن عبد الله بن العباس، قال: لما حضرت رسول الله (صلی الله علیه وآله) الوفاة بکی حتی بلت دموعه لحیته، فقیل له: یا رسول الله، ما یبکیک ؟ فقال: أبکی لذریتی، وما تصنع بهم شرار أمتی من بعدی، کأنی بفاطمة ابنتی وقد ظلمت بعدی وهی تنادی " یا أبتاه، یا أبتاه " فلا یعینها أحد من أمتی. فسمعت ذلک فاطمة (علیهما السلام) فبکت، فقال لها رسول الله (صلی الله علیه وآله). لا تبکین. یا بنیة. فقالت: لست أبکی لما یصنع بی من بعدک ولکن أبکی لفراقک، یا رسول الله. فقال لها: أبشری یا بنت محمد بسرعة اللحاق بی، فإنک أول من یلحق بی من أهل بیتی

۲. ابن‌طاووس، الیقین، ۴۸۸– فقال: هذا محمد بن جریر الطبری فی کتابه مناقب أهل البیت علیهم السلام مما لم یذکر فیه لفظه أمیر المؤمنین علیه السلام وفیه تصریح بالنص الصحیح علی علی بن أبی طالب وعترته الطاهرین علیهم السلام ما هذا لفظه: أبو جعفر قال: حدثنا زرات بن یعلی بن أحمد البغدادی قال: أخبرنا أبو قتادة عن جعفر بن محمد عن محمد بن بکیر عن جابر بن عبد الله الأنصاری عن سلمان الفارسی، قال: قلنا یوما: یا رسول الله، من الخلیفة بعدک حتی نعلمه ؟ قال لی: [یا] سلمان، أدخل علی أبا ذر والمقداد وأبا أیوب الأنصاری، وأم سلمة زوجة النبی من وراء الباب ثم قال: اشهدوا وافهموا عنی: إن علی بن أبی طالب علیه السلام وصیی ووارثی وقاضی دینی وعدتی وهو الفاروق بین الحق والباطل، وهو یعسوب المسلمین، وإمام المتقین، وقائد الغر المحجلین، والحامل غدا لواء رب العالمین. هو وولده من بعده، ثم من الحسین ابنی أئمة تسعة هداة مهدیون إلی یوم القیامة. أشکو إلی الله جحود أمتی لأخی وتظاهرهم علیه وظلمهم له وأخذهم حقه...

۳. صدوق، الامالی، ۱۷۵ ـ ۱۷۶– حدثنا علی بن أحمد بن موسی الدقاق (رحمه الله)، قال: حدثنا محمد ابن أبی عبد الله الکوفی، قال: حدثنا موسی بن عمران النخعی، عن عمه الحسین بن یزید النوفلی، عن الحسن بن علی بن أبی حمزة، عن أبیه، عن سعید بن جبیر، عن ابن عباس، قال: إن رسول الله

(صلى الله عليه وآله) كان جالسا ذات يوم إذ أقبل الحسن (عليه السلام)، فلما رآه بكى، ثم قال: إلى يا بنى، فما زال يدنيه حتى أجلسه على فخذه اليمنى، ثم أقبل الحسين (عليه السلام)، فلما رآه بكى، ثم قال: إلى يا بنى، فما زال يدنيه حتى أجلسه على فخذه اليسرى، ثم أقبلت فاطمة (عليها السلام)، فلما رآها بكى، ثم قال: إلى يا بنية، فأجلسها بين يديه، ثم أقبل أمير المؤمنين (عليه السلام)، فلما رآه بكى، ثم قال: إلى يا أخى، فما زال يدنيه حتى أجلسه إلى جنبه الأيمن، فقال له أصحابه: يا رسول الله، ما ترى واحدا من هؤلاء إلا بكيت، أو ما فيهم من تسر برؤيته ! فقال (صلى الله عليه وآله): والذى بعثنى بالنبوة، واصطفانى على جميع البرية، إنى وإياهم لأكرم الخلق على الله عز وجل، وما على وجه الأرض نسمة أحب إلى منهم. أما على بن أبى طالب فإنه أخى وشقيقى، وصاحب الامر بعدى، وصاحب لوائى فى الدنيا والآخرة، وصاحب حوضى وشفاعتى، وهو مولى كل مسلم، وإمام كل مؤمن، وقائد كل تقى، وهو وصيى وخليفتى على أهلى وأمتى فى حياتى وبعد مماتى، محبه محبى، ومبغضه مبغضى، وبولايته صارت أمتى مرحومة، وبعداوته صارت المخالفة له منها ملعونة، وإنى بكيت حين أقبل لأنى ذكرت غدر الأمة به بعدى حتى إنه ليزال عن مقعدى، وقد جعله الله له بعدى، ثم لا يزال الامر به حتى يضرب على قرنه ضربة تخضب منها لحيته فى أفضل الشهور شهر رمضان الذى أنزل فيه القرآن هدى للناس وبينات من الهدى والفرقان. وأما ابنتى فاطمة، فإنها سيدة نساء العالمين من الأولين والآخرين، وهى بضعة منى، وهو نور عينى، وهى ثمرة فؤادى، وهى روحى التى بين جنبى، وهى الحوراء الإنسية، متى قامت فى محرابها بين يدى ربها جل جلاله زهر نورها لملائكة السماء كما يزهر نور الكواكب لأهل الأرض، ويقول الله عز وجل لملائكته: يا ملائكتى، انظروا إلى أمتى فاطمة سيدة إمائى، قائمة بين يدى ترتعد فرائصها من خيفتى، وقد أقبلت بقلبها على عبادتى، أشهدكم أنى قد أمنت شيعتها من النار. وإنى لما رأيتها ذكرت ما يصنع بها بعدى، كأنى بها وقد دخل الذل بيتها، وانتهكت حرمتها، وغصبت حقها، ومنعت إرثها، وكسر جنبها، وأسقطت جنينها، وهى تنادى: يا محمداه، فلا تجاب، وتستغيث فلا تغاث، فلا تزال بعدى محزونة مكروبة باكية، تتذكر انقطاع الوحى عن بيتها مرة، وتتذكر فراقى أخرى، وتستوحش إذا جنها الليل لفقد صوتى الذى كانت تستمع إليه إذا تهجدت بالقرآن، ثم ترى نفسها ذليلة بعد أن كانت فى أيام أبيها عزيزة، فعند ذلک يؤنسها الله تعالى ذكره بالملائكة، فنادتها بما نادت به مريم بنت عمران، فتقول: يا فاطمة (إن الله اصطفاک وطهرک واصطفاک على نساء

العالمين)، يا فاطمة (اقنتى لربک واسجدى واركعى مع الراكعين). ثم يبتدئ بها الوجع فتمرض، فيبعث الله عز وجل إليها مريم بنت عمران، تمرضها وتؤنسها فى علتها، فتقول عند ذلک: يا رب، إنى قد سئمت الحياة، وتبرمت بأهل الدنيا، فألحقنى بأبى. فيلحقها الله عز وجل بى، فتكون أول من يلحقنى من أهل بيتى، فتقدم على محزونة مكروبة مغمومة مغصوبة مقتولة، فأقول عند ذلک: اللهم العن من ظلمها، وعاقب من غصبها، وأذل من أذلها، وخلد فى نارک من ضرب جنبها حتى ألقت ولدها، فتقول الملائكة عند ذلک: آمين. وأما الحسن فإنه ابنى وولدى، ومنى، وقرة عينى، وضياء قلبى، وثمرة فؤادى، وهو سيد شباب أهل الجنة، وحجة الله على الأمة، أمره أمرى، وقوله قولى، من تبعه فإنه منى، ومن عصاه فليس منى، وإنى لما نظرت إليه تذكرت ما يجرى عليه من الذل بعدى، فلا يزال الامر به حتى يقتل بالسم ظلما وعدوانا، فعند ذلک تبكى الملائكة والسبع الشداد لموته، ويبكيه كل شئ حتى الطير فى جو السماء، والحيتان فى جوف الماء، فمن بكاه لم تعم عينه يوم تعمى العيون، ومن حزن عليه لم يحزن قلبه يوم تحزن القلوب، ومن زاره، فى بقيعه ثبتت قدمه على الصراط يوم تزل فيه الاقدام. وأما الحسين فإنه منى، وهو ابنى وولدى، وخير الخلق بعد أخيه، وهو إمام المسلمين، ومولى المؤمنين، وخليفة رب العالمين، وغياث المستغيثين، وكهف المستجيرين، وحجة الله على خلقه أجمعين، وهو سيد شباب أهل الجنة، وباب نجاة الأمة، أمره أمرى، وطاعته طاعتى، من تبعه فإنه منى، ومن عصاه فليس منى، وإنى لما رأيته تذكرت ما يصنع به بعدى، كأنى به وقد استجار بحرمى وقبرى فلا يجار، فأضمه فى منامه إلى صدرى، وآمره بالرحلة على دار هجرتى، وأبشره بالشهادة، فيرتحل عنها إلى أرض مقتله وموضع مصرعه أرض كرب وبلاء وقتل وفناء، تنصره عصابة من المسلمين، أولئک من سادة شهداء أمتى يوم القيامة، كأنى أنظر إليه وقد رمى بسهم فخر عن فرسه صريعا، ثم يذبح كما يذبح الكبش مظلوما. ثم بكى رسول الله (صلى الله عليه وآله) وبكى من حوله، وارتفعت أصواتهم بالضجيج، ثم قام (صلى الله عليه وآله): وهو يقول: اللهم إنى أشكو إليک ما يلقى أهل بيتى بعدى، ثم دخل منزله

احادیثی که در آنها از اذیت اهل‌بیت علیهم السلام نهی، و کیفر شدید آن گوشزد شده[۱،۲،۳] یا حدیث معروف پیامبر صلی الله علیه و آله که در آن فاطمه علیها السلام را پارهٔ تن خود معرفی نموده و آزار وی را آزار خود خوانده است[۴،۵،۶،۷] و احادیث مشابه، تنها بیانگر حکم شرعی کلی

---

۱. صدوق، عیون اخبارالرضا علیه السلام، ۱ / ۳۰ –... وبهذا الاسناد قال قال رسول الله " ص " اشتد غضب الله وغضب رسوله علی من اهرق دمی وآذانی فی عترتی

۲. طوسی، الامالی، ۴۲۷ – وبهذا الاسناد، قال: حدثنا أبو الليث يحيى بن زيد بن العباس بالكوفة، قال: حدثنى عمى على بن العباس، قال: حدثنا على بن المنذر، قال: حدثنا عبد الله بن سالم، عن الحسين بن زيد، عن على بن عمر بن على، عن الصادق جعفر ابن محمد، عن أبيه، عن على بن الحسين، عن الحسين بن على، عن على بن أبى طالب (عليهم السلام) عن رسول الله (صلى الله عليه وآله) قال: يا فاطمة، إن الله (تعالى) ليغضب لغضبک، ويرضى لرضاک. قال: فجاء سندل فقال لجعفر (عليه السلام) يا أبا عبد الله إن هؤلاء الشباب يجيئوننا عنک بأحاديث منكرة. فقال له جعفر (عليه السلام) و ما ذاک يا سندل ؟ قال: جاءنا عنک أنک حدثتهم: أن الله (تعالى) يغضب لغضب فاطمة، و يرضى لرضاها ؟ قال: فقال جعفر (عليه السلام) ألستم رويتم فيما تروون أن الله يغضب لغضب عبده المؤمن، و يرضى لرضاه؟ قال: بلى. قال: فما تنكر أن تكون فاطمة (عليها السلام) مؤمنة، يغضب الله (تعالى) لغضبها، ويرضى لرضاها ؟ قال: فقال: صدقت، الله أعلم حيث يجعل رسالته

۳. متقی هندی، کنز العمال، ۱۲ / ۱۰۶ ـ ۱۰۸، ۱۱۱ – إنما فاطمة بضعة منى يؤذينى ما آذاها و ينصبنى ما أنصبها

٤. ابن‌ابی‌شیبه کوفی، ۷ / ۵۲۶المصنف – حدثنا ابن عيينة عن عمرو عن محمد بن على قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: " إنما فاطمة بضعة منى، فمن أغضبها أغضبنى "

۵. بخاری، ۴ / ۲۱۰صحيح البخارى – حدثنا أبو الوليد حدثنا ابن عيينة عن عمر و ابن دينار عن ابن أبى مليكة عن المسور بن مخرمة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال فاطمة بضعة منى فمن أغضبها أغضبنى

٦. بخاری،۴/ ۲۱۹ صحيح البخارى – حدثنا أبو الوليد حدثنا ابن عيينة عن عمر وبن دينار عن ابن أبى مليكة عن المسور بن مخرمة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال فاطمة بضعة منى فمن أغضبها أغضبنى

۷. طوسی، الامالی، ۲۴– عنه، أخبرنى أبو الحسن على بن خالد المراغى، قال: حدثنا أبو القاسم الحسن

و توصیهٔ دینی نیست، بلکه اشارهٔ اجمالی به حوادث آینده است.

بنا بر همهٔ منابع تاریخی و حدیثی، حضرت زهرا علیها السلام پس از رحلت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، مدت کوتاهی زندگی کرد و همچنان‌که پیامبر صلی الله علیه و آله خبر داده بود، نخستین کسی از اهل‌بیت علیهم السلام بود که به پیامبر صلی الله علیه و آله پیوست[۱،۲،۳]. در این مدت کوتاه، حوادث ناگوار

بن علی بن الحسن الکوفی، قال: حدثنا جعفر بن محمد بن مروان الغزال، قال: حدثنا أبی، قال: حدثنا عبد الله بن الحسن الأحمسی، قال: حدثنا خالد ابن عبد الله، عن یزید بن أبی زیاد، عن عبد الله بن الحارث بن نوفل، قال: سمعت سعد ابن مالک – یعنی ابن أبی وقاص – یقول: سمعت رسول الله (صلی الله علیه وآله) یقول: فاطمة بضعة منی، من سرها فقد سرنی، ومن ساءها فقد ساءنی، فاطمة أعز البریة علی

۱. احمدبن‌حنبل، مسند، ۶ /۷۷، ۲۴۰، ۲۸۲ – حدثنا عبد الله حدثنی أبی ثنا یعقوب بن إبراهیم ثنا أبی عن أبیه ان عروة بن الزبیر یحدثه عن عائشة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم دعا فاطمة ابنته فسارها فبکت ثم سارها فضحکت فقالت عائشة فقلت لفاطمة ما هذا الذی سارک به رسول الله صلی الله علیه وسلم فبکیت ثم سارک فضحکت قالت سارنی فأخبرنی بموته فبکیت ثم سارنی فأخبرنی انی أول من اتبعه من أهله فضحکت

۲. بخاری، ۴ / ۱۸۳، ۲۱۰ صحیح البخاری – حدثنی یحیی بن قزعة حدثنا إبراهیم بن سعد عن أبیه عن عروة عن عائشة رضی الله عنها انها قالت دعا النبی صلی الله علیه وسلم فاطمة ابنته فی شکواه الذی قبض فیه فسارها بشیء فبکت ثم دعاها فسارها فضحکت قالت فسألتها عن ذلک فقالت سارنی النبی صلی الله علیه وسلم فأخبرنی انه یقبض فی وجعه الذی توفی فیه فبکیت ثم سارنی فأخبرنی انی أول أهل بیته اتبعه فضحکت

۳. صدوق، الامالی، ۶۹۲ – حدثنا محمد بن الحسن بن أحمد بن الولید (رضی الله عنه)، قال: حدثنا أحمد بن علویة الأصبهانی، عن إبراهیم بن محمد الثقفی، قال: حدثنا أبو نعیم الفضل ابن دکین، قال: حدثنا زکریا بن أبی زائدة، قال: حدثنا فراس، عن الشعبی، عن مسروق، عن عائشة، قالت: أقبلت فاطمة (علیها السلام) تمشی، کأن مشیتها مشیة رسول الله (صلی الله علیه وآله)، فقال النبی: مرحبا بابنتی، فأجلسها عن یمینه، أو عن شماله، ثم أسر إلیها حدیثا فبکت، ثم أسر إلیها حدیثا فضحکت، فقلت لها: حدثک رسول الله بحدیث فبکیت، ثم حدثک بحدیث فضحکت، فما رأیت کالیوم فرحا أقرب من حزن من فرحک ؟ وسألتها عما قال فقالت: ما کنت لأفشی سر رسول الله (صلی الله علیه وآله)، حتی إذا قبض سألتها فقالت: إنه أسر إلی، فقال: إن جبرئیل کان یعارضنی

بسیاری برای ایشان رخ داد که سبب آزردگی روحی شدید و لطمه‌های جسمانی آن حضرت علیها السلام شد، به‌طوری‌که ایشان بر اثر آن حوادث، بیمار شد و از دنیا رفت. برخی منابع اهل‌سنّت، بدون اشاره به سبب آن، به بیماری فاطمه علیها السلام و نیز به اذن‌خواستن ابوبکر از ایشان برای عیادت و تلاش وی برای راضی‌نمودن حضرت علیها السلام اشاره کرده‌اند[۱،۲]. حضرت علیها السلام در وصیتش، حضور نیافتن برخی را در تشییع و نماز بر پیکرش خواستار شده و از ظلم آنان و هجوم به خانه و آتش زدن درِ خانه‌اش و ضربت زدن به وی شکوه نموده است[۳]. با عنایت به این مطالب

بالقرآن کل سنة مرة واحدة، وإنه عارضنی به العام مرتین، ولا أرانی إلا وقد حضر أجلی، وإنک أول أهل بیتی لحوقا بی، ونعم السلف أنا لک، فبکیت لذلک، ثم قال: ألا ترضین أن تکونی سیدة نساء هذه الأمة ؟ أو نساء المؤمنین، فضحکت لذلک

۱. ابن‌سعد، ۸ / ۲۷ ـ ۲۸الطبقات الکبری – أخبرنا یزید بن هارون أخبرنا إبراهیم بن سعد عن محمد بن إسحاق عن علی بن فلا ن بن أبی رافع عن أبیه عن سلمة قالت مرضت فاطمة بنت رسول الله عندنا فلما کان یوم الذی توفیت فیه خرج علی قالت لی یا أم اسکبی لی غسلا فسکبت لها فاغتسلت کأحسن ما کانت تغتسل ثم قالت ائتینی بثیاب الجدد فأتیتها بها فلبستها ثم قالت اجعلی فراشی وسط البیت فجعلته فاضطجعت علیه واستقبلت القبلة ثم قالت لی یا أمه إنی مقبوضة الساعة و قد اغتسلت فلا یکشفن أحد لی کتفا قالت فماتت فجاء علی فأخبرته فقال لا والله لا یکشف لها أحد کتفا فاحتملها فدفنها بغسلها ذلک

۲. ذهبی، تاریخ‌الاسلام، ۳ / ۴۷ – قال أبو حمزة السکری، عن ابن أبی خالد، عن الشعبی قال: لما مرضت فاطمة أتاها أبو بکر فاستأذن، فقال علی: یا فاطمة هذا أبو بکر یستأذن علیک، فقالت: أتحب أن آذن له قال: نعم، فأذنت له، فدخل علیها یترضاها...

۳. مجلسی، بحارالانوار، ۳۰ / ۳۴۸ – وروی أنها توفیت علیها السلام بعد غسلها وتکفینها وحنوطها، لأنها طاهرة لا دنس فیها، وأنها أکرم علی الله تعالی أن یتولی ذلک منها غیرها، وإنه لم یحضرها إلا أمیر المؤمنین والحسن والحسین وزینب وأم کلثوم وفضة جاریتها وأسماء بنت عمیس، وأن أمیر المؤمنین علیه السلام أخرجها ومعه الحسن والحسین فی اللیل وصلوا علیها، ولم یعلم بها أحد، ولا حضروا وفاتها ولا صلی علیها أحد من سایر الناس غیرهم، لأنها علیها السلام أوصت بذلک، وقال: لا تصل علی أمة نقضت عهد الله وعهد أبی رسول الله صلی الله علیه وآله فی أمیر

دربارهٔ شهادت فاطمه علیها السلام، در اصل شهادت ایشان تردیدی نیست. در صحیحهٔ علی‌بن‌جعفر از امام‌کاظم علیه السلام، از حضرت فاطمه علیها السلام با وصف صدیقهٔ شهیده یاد شده است[۱]. در روایات دیگری به کشته شدن حضرت زهرا علیها السلام اشاره شده است و قاتل حضرت علیها السلام و کسانی که به هر نحوی در این امر دخالت داشته یا بدان راضی بوده‌اند، لعنت شده‌اند [۲]. کیفر سخت قاتل یا قاتلان حضرت علیها السلام در روز قیامت نیز بازگو شده است[۳]. بنا بر روایتی، کیفیت شهادت حضرت فاطمه علیها السلام در صحیفه‌ای به

المؤمنین علی علیه السلام، وظلمونی حقی، وأخذوا إرثی، وخرقوا صحیفتی التی کتبها لی أبی بملک فدک، وکذبوا شهودی وهم – والله – جبرئیل ومیکائیل وأمیر المؤمنین علیه السلام وأم أیمن، وطفت علیهم فی بیوتهم وأمیر المؤمنین علیه السلام یحملنی ومعی الحسن والحسین لیلا ونهارا إلی منازلهم أذکرهم بالله وبرسوله ألا تظلمونا ولا تغصبونا حقنا الذی جعله الله لنا، فیجیبونا لیلا ویقعدون عن نصرتنا نهارا، ثم ینفذون إلی دارنا قنفذا ومعه عمر بن الخطاب وخالد بن الولید لیخرجوا ابن عمی علیا إلی سقیفة بنی ساعدة لبیعتهم الخاسرة، فلا یخرج إلیهم متشاغلا بما أوصاه به رسول الله صلی الله علیه وآله وبأزواجه وبتألیف القرآن وقضاء ثمانین ألف درهم وصاه بقضائها عنه عدات ودینا، فجمعوا الحطب الجزل علی بابنا وأتوا بالنار لیحرقوه ویحرقونا، فوقفت بعضادة الباب وناشدتهم بالله وبأبی أن یکفوا عنا وینصرونا، فأخذ عمر السوط من ید قنفذ – مولی أبی بکر – فضرب به عضدی فالتوی السوط علی عضدی حتی صار کالدملج، و رکل الباب برجله فرده علی وأنا حامل فسقطت لوجهی و النار تسعر وتسفع وجهی، فضربنی بیده حتی انتثر قرطی من أذنی، وجاءنی المخاض فأسقطت محسنا قتیلا بغیر جرم، فهذه أمة تصلی علی ؟ ! وقد تبرأ الله ورسوله منهم، وتبرأت منهم. فعمل أمیر المؤمنین (ع) بوصیتها ولم یعلم أحدا بها فأضنع فی البقیع لیلة دفنت فاطمة علیها السلام أربعون قبرا جددا..

۱. کلینی، ۱ / ۴۵۸الکافی – محمد بن یحیی، عن العمرکی بن علی، عن علی بن جعفر أخیه، أبی الحسن علیه السلام قال: إن فاطمة علیها السلام صدیقة شهیدة وإن بنات الأنبیاء لا یطمثن.

۲. ر.ک: هلالی عامری، ٤٢٧؛ کراجکی، ٦٣

۳. ابن‌قولویه قمی، ۵۴۱کامل الزیارات –... قال: قهرت أهل الأرض و قتلت من فی السماء، و قاتل أمیر المؤمنین (علیه السلام)، وقاتل فاطمة و محسن، و قاتل الحسن و الحسین (علیهما السلام)، فاما معاویة و عمرو فما یطمعان فی الخلاص، ومعهم کل من نصب لنا العداوة، وأعان علینا بلسانه

املای پیامبر صلی الله علیه و آله و خط حضرت علی علیه السلام پیشگویی شده و ابن‌عباس آن را دیده است[۱]. در پاره‌ای از روایات، به‌صراحت سبب وفات آن حضرت علیها السلام، ضربتی دانسته شده است که به سقط جنینی انجامید که نامش «محسن» بود[۲]. بر اساس روایتی معتبر از امام‌صادق علیه السلام، پیامبر صلی الله علیه و آله این جنین را پیش از ولادت نام‌گذاری کرده بود[۳]. بنا بر روایت ابوبصیر از امام‌صادق علیه السلام، سبب وفات حضرت زهرا علیها السلام ضربت غلاف شمشیر قنفذ (غلام عمر) بود که به دستور ارباب خود این کار را کرد و با این ضربت، حضرت زهرا علیها السلام محسن را سقط کرد و شدیداً بیمار شد[٤]. در روایت، واژهٔ «لَکَزَهَا»

و یده و ماله. قلت له: جعلت فداک فأنت تسمع ذا کله ولا تفزع، قال: یا بن بکیر ان قلوبنا غیر قلوب الناس، انا مطیعون مصفون مصطفون، نری ما لا یری الناس ونسمع ما لا یسمعون، وان الملائکة تنزل علینا فی رحالنا وتتقلب فی فرشنا، وتشهد طعامنا، وتحضر موتانا، وتأتینا باخبار ما یحدث قبل أن یکون، وتصلی معنا وتدعو لنا.../ مجلسی، *بحارالانوار*، ۲۵ / ۳۷۳؛ ۳۰ / ۱۹۰

۱. هلالی عامری، ۴۳۴کتاب سلیم بن قیس – الإخبار عن بلایا أهل البیت علیهم السلام فی کتاب أمیر المؤمنین علیه السلام لقد دخلت علی علی علیه السلام بذی قار، فأخرج إلی صحیفة و قال لی: یا بن عباس، هذه صحیفة أملاها علی رسول الله صلی الله علیه وآله وخطی بیدی. فقلت: یا أمیر المؤمنین، إقرأها علی فقرأها، فإذا فیها کل شئ کان منذ قبض رسول الله صلی الله علیه وآله إلی مقتل الحسین علیه السلام وکیف یقتل ومن یقتله ومن ینصره ومن یستشهد معه. فبکی بکاء شدیدا وأبکانی. فکان فیما قرأه علی: کیف یصنع به وکیف یستشهد فاطمة وکیف یستشهد الحسن ابنه وکیف تغدر به الأمة. فلما أن قرأ کیف یقتل الحسین ومن یقتله أکثر البکاء، ثم أدرج الصحیفة وقد بقی ما یکون إلی یوم القیامة

۲. ر.ک: قیسی، ۸ / ٤٤؛ ابن‌حجر عسقلانی، *تبصیرالمنتبه*، ٤ / ۱۲٦٤

۳. کلینی، ٦ / ۱۸

٤. طبری امامی، دلائل‌الامامه، ۱۳۴– حدثنی أبو الحسین محمد بن هارون بن موسی التلعکبری، قال: حدثنی أبی، قال: حدثنی أبو علی محمد بن همام بن سهیل (رضی الله عنه)، قال: روی أحمد ابن محمد بن البرقی، عن أحمد بن محمد الأشعری القمی، عن عبد الرحمن بن أبی نجران، عن عبد الله بن سنان، عن ابن مسکان، عن أبی بصیر، عن أبی عبد الله جعفر بن محمد (علیه السلام)، قال:...وکان سبب وفاتها أن قنفذا مولی عمر لکزها بنعل السیف بأمره، فأسقطت محسنا ومرضت

وارد شده است، که لغویان آن را ضربت در سینه، ضربت به جمیع جسد، یا فشار شدید به سینه یا زیر گلو معنی کرده‌اند[۱،۲]. در روایت دیگری از امام‌صادق علیه السلام، ضمن تصریح به این مضمون، اشاره شده که رحلت حضرت علیها السلام بر اثر ضربتی بوده که در هنگام ورودِ بی‌اجازه به منزل حضرت علیها السلام، بر وی وارد شده است[۳]. شبیه این روایت از عمار یاسر نیز گزارش شده است[۴]. با توجه به این گزارشها، شهادت حضرت

من ذلک مرضا شدیدا، ولم تدع أحدا ممن آذاها یدخل علیها

۱. فراهیدی، ۵ / ۳۲۱کتاب العین – لکز: اللکز: الوج ء فی الصدر بجمع الید، وفی الحنک... رجل ملکز مدفع

۲. ابن‌منظور، ۵ / ۴۰۶لسان العرب – لکز: لکزه یلکزه لکزا: وهو الضرب بالجمع فی جمیع الجسد، وقیل: اللکز هو الوج فی الصدر بجمع الید، وکذلک فی الحنک. وفی الحدیث لکزنی لکزة، قال: اللکز الدفع فی الصدر بالکف، و لقزه و لکزه بمعنی واحد، و أنشد: لولا عذار للکزت کرزمة/ طریحی، ۴ / ۱۳۷

۳. ابن‌قولویه قمی، ۵۴۸کامل الزیارات –...وأما الثالثة فما یلقی أهل بیتک من بعدک من القتل، اما أخوک علی فیلقی من أمتک الشتم والتعنیف والتوبیخ والحرمان والجحد والظلم وآخر ذلک القتل، فقال: یا رب قبلت ورضیت ومنک التوفیق والصبر، وأما ابنتک فتظلم وتحرم ویؤخذ حقها غصبا الذی تجعله لها، وتضرب وهی حامل، ویدخل علیها وعلی حریمها ومنزلها بغیر اذن، ثم یمسها هوان وذل ثم لا تجد مانعا، وتطرح ما فی بطنها من الضرب وتموت من ذلک الضرب...

٤. طبری امامی، دلائل‌الامامه، ۱۰۴ – حدثنی أبو إسحاق إبراهیم بن أحمد الطبری القاضی، قال: أخبرنا القاضی أبو الحسین علی بن عمر بن الحسن بن علی بن مالک السیاری، قال: أخبرنا محمد بن زکریا الغلابی، قال: حدثنا جعفر بن محمد بن عمارة الکندی، قال: حدثنی أبی، عن جابر الجعفی، عن أبی جعفر محمد بن علی، عن أبیه علی بن الحسین (علیهم السلام)، عن محمد بن عمار بن یاسر، قال: سمعت أبی عمار بن یاسر یقول: سمعت رسول الله (صلی الله علیه وآله) یقول لعلی یوم زوجه فاطمة: یا علی، ارفع رأسک إلی السماء فانظر ما تری. قال: أری جوار مزینات، معهن هدایا. قال: فأولئک خدمک وخدم فاطمة فی الجنة، انطلق إلی منزلک، ولا تحدث شیئا حتی آتیک. فما کان إلا أن مضی رسول الله إلی منزله، وأمرنی أن أهدی لها طیبا. قال عمار: فلما کان من الغد جئت إلی منزل فاطمة ومعی الطیب، فقالت: یا أبا الیقظان، ما هذا الطیب ؟ قلت: طیب أمرنی به

زهرا علیها السلام بر اثر هجوم به خانهٔ آن حضرت علیها السلام بوده است. نام حضرت زهرا علیها السلام در فرهنگ اهل‌بیت علیهم السلام چنان با مظلومیت آمیخته که زیارت‌نامهٔ معروف آن حضرت علیها السلام ـ که از امام‌جواد علیه السلام نقل شده ـ با خطاب «یا مُمْتَحَنَه» به ایشان آغاز شده و در آن آمده که خداوند قبل از آفرینش حضرت زهرا علیها السلام، وی را آزموده و با این آزمایش، شکیبایی حضرت علیها السلام در برابر مصائب آشکار شده است[۱،۲]. در توقیعی از امام‌زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف نیز به محنتها و گرفتاریهای حضرت علیها السلام و انکار و غصب حق وی

أبوک أن أهدیه لک. فقالت: والله، لقد أتانی من السماء طیب مع جوار من الحور العین، وإن فیهن جاریة حسناء کأنها القمر لیلة البدر، فقلت: من بعث بهذا الطیب ؟ فقالت: دفعه إلی رضوان خازن الجنة، وأمر هؤلاء الجواری أن ینحدرن معی، ومع کل واحدة منهن ثمرة من ثمار الجنة فی الید الیمنی، وفی الید الیسری نخبة من ریاحین الجنة. فنظرت إلی الجواری وإلی حسنهن، فقلت: لمن أنتن ؟ فقلن: نحن لک، ولأهل بیتک، ولشیعتک من المؤمنین، فقلت: أفیکن من أزواج ابن عمی أحد ؟ قلن: أنت زوجته فی الدنیا والآخرة، ونحن خدمک وخدم ذریتک. وحملت بالحسن، فلما رزقته حملت بعد أربعین یوما بالحسین، ورزقت زینب وأم کلثوم، وحملت بمحسن، فلما قبض رسول الله (صلی الله علیه وآله)، وجری ما جری فی یوم دخول القوم علیها دارها، وإخراج ابن عمها أمیر المؤمنین (علیه السلام)، وما لحقها من الرجل أسقطت به ولدا تماما، وکان ذلک أصل مرضها ووفاتها (صلوات الله علیها)

۱. مفید، المزار، ۱۷۸– باب زیارتها علیها السلام تقف علی قبرها بالبقیع، وهو القبر الذی فیه ولدها الحسن علیه السلام وتقول: السلام علیک یا ممتحنة، امتحنک الذی خلقک قبل أن یخلقک، فوجدک لما امتحنک به صابرة، ونحن لک أولیاء ومصدقون، ولکل ما أتی به أبوک صلی الله علیه وآله...

۲. طوسی، تهذیب‌الاحکام، ۶ / ۹ ـ ۱۰ – محمد بن أحمد بن داود عن محمد بن وهبان البصری قال: حدثنا أبو محمد الحسن بن محمد بن الحسن السیرافی قال: حدثنا العباس بن الولید بن العباس المنصوری قال: حدثنا إبراهیم بن محمد بن عیسی بن محمد العریضی قال: حدثنا أبو جعفر (علیه السلام) ذات یوم قال إذا صرت إلی قبر جدتک فاطمة (علیها السلام) فقل (یا ممتحنة امتحنک الله الذی خلقک قبل ان یخلقک فوجدک لما امتحنک صابرة، وزعمنا انا لک أولیاء ومصدقون وصابرون لکل ما اتانا به أبوک (صلی الله علیه وآله) واتانا به وصیه (علیه السلام) فانا نسألک ان کنا صدقناک إلا ألحقتنا بتصدیقنا لهما بالبشری لنبشر أنفسنا بأنا قد طهرنا بولایتک). هذه الزیارة وجدتها مروية لفاطمة (علیها السلام)...

اشاره گردیده است[۱].

حادثهٔ هجوم به خانهٔ حضرت زهرا علیها السلام را برخی به‌اجمال و برخی به‌تفصیل گزارش کرده‌اند، که از حیث محتوا اختلافاتی هم دارند. در برخی گزارشها، ورود بدون اجازه به خانهٔ حضرت علیها السلام [۲]، در پاره‌ای تصمیم عمر به آتش زدن خانه[۳،٤]، و

---

۱. طوسی، *الغیبه*، ۲۸٦ ـ ۲۸۷؛ طبرسی، *الاحتجاج*، ۲ / ۲۷۹

۲. ابن‌قولویه قمی، ۵۴۸

۳. ابن‌قتیبه دینوری، ۱ / ۱۹ الامامة والسیاسة – قال. وإن أبا بکر رضی الله عنه تفقد قوما تخلفوا عن بیعته عند علی کرم الله وجهه، فبعث إلیهم عمر، فجاء فناداهم وهم فی دار علی، فأبوا أن یخرجوا فدعا بالحطب وقال: والذی نفس عمر بیده. لتخرجن أو لأحرقنها علی من فیها، فقیل له یا أبا حفص. إن فیها فاطمة ؟ فقال وإن، فخرجوا فبایعوا إلا علیا فإنه زعم أنه قال: حلفت أن لا أخرج ولا أضع ثوبی علی عاتقی حتی أجمع القرآن، فوقفت فاطمة رضی الله عنها علی بابها، فقالت: لا عهد لی بقوم حضروا أسوأ محضر منکم، ترکتم رسول الله صلی الله علیه وسلم جنازة بین أیدینا، وقطعتم أمرکم بینکم، لم تستأمرونا، ولم تردوا لنا حقا. فأتی عمر أبا بکر، فقال له: ألا تأخذ هذا المتخلف عنک بالبیعة ؟ فقال أبو بکر لقنفد وهو مولی له: اذهب فادع لی علیا، قال فذهب إلی علی فقال له: ما حاجتک ؟ فقال یدعوک خلیفة رسول الله، فقال علی: لسریع ما کذبتم علی رسول الله. فرجع فأبلغ الرسالة، قال: فبکی أبو بکر طویلا. فقال عمر الثانیة: لا تمهل هذا المتخلف عنک بالبیعة، فقال أبو بکر رضی الله عنه لقنفد: عد إلیه، فقل له: خلیفة رسول الله یدعوک لتبایع، فجاءه قنفد، فأدی ما أمر به، فرفع علی صوته فقال سبحان الله ؟ لقد ادعی ما لیس له، فرجع قنفد، فأبلغ الرسالة، فبکی أبو بکر طویلا، ثم قام عمر، فمشی معه جماعة، حتی أتوا باب فاطمة، فدقوا الباب، فلما سمعت أصواتهم نادت بأعلی صوتها: یا أبت یا رسول الله، ماذا لقینا بعدک من ابن الخطاب وابن أبی قحافة، فلما سمع القوم صوتها وبکاءها، انصرفوا باکین، وکادت قلوبهم تنصدع، وأکبادهم تنفطر، وبقی عمر ومعه قوم، فأخرجوا علیا، فمضوا به إلی أبی بکر، فقالوا له: بایع، فقال: إن أنا لم أفعل فمه ؟ قالوا: إذا والله الذی لا إله إلا هو نضرب عنقک، فقال: إذا تقتلون عبد الله وأخا رسوله، قال عمر: أما عبد الله فنعم، وأما أخو رسوله فلا، وأبو بکر ساکت لا یتکلم، فقال له عمر: ألا تأمر فیه بأمرک ؟ فقال: لا أکرهه علی شئ ما کانت فاطمة إلی جنبه...

٤. طبری امامی، المسترشد، ۲۲۴ – وعمر الذی هم بإحراق بیت فاطمة (علیها السلام) وشتم علیا علیه السلام والزبیر / مجلسی، *بحارالانوار*، ۳۱ / ۵۹.

در نقلی دیگر دستور دادن وی به این کار[۱] روایت شده است. در روایت اعمش از امام‌صادق علیه السلام، از وظایف مؤمن، اظهار دوستی با اولیای خداست و برائت جستن از دشمنان ایشان و کسانی که به آل محمد صلی الله علیه و آله ستم کرده‌اند. در وصف این گروه، جملاتی همچون «کسانی که حرمت اهل‌بیت را هتک کردند» به کار رفته و از تصمیم آنان به سوزاندن خانهٔ حضرت زهرا علیها السلام خبر داده شده است[۲]. در روایتی، به هتک حرمت شدن خانهٔ حضرت زهرا علیها السلام تصریح، و تأکید شده که این کار، هتک حجاب‌الله است[۳]. حسن اطروش، از پیشوایان زیدیه، ایمان را در گرو برائت جستن

---

۱. مفید، الامالی، ۴۹- قال: أخبرنی أبو بکر محمد بن عمر الجعابی قال: حدثنا أبو الحسین العباس بن المغیرة قال: حدثنا أبو بکر أحمد بن منصور الرمادی قال: حدثنا سعید بن عفیر قال: حدثنی ابن لهیعة، عن خالد بن یزید، عن ابن أبی هلال، عن مروان بن عثمان قال: لما بایع الناس أبا بکر دخل علی علیه السلام والزبیر و المقداد بیت فاطمة علیها السلام، وأبوا أن یخرجوا، فقال عمر بن الخطاب: اضرموا علیهم البیت نارا، فخرج الزبیر ومعه سیفه، فقال أبو بکر: علیکم بالکلب، فقصدوا نحوه، فزلت قدمه وسقط إلی الأرض ووقع السیف من یده... / همو، *الجمل*، ۱۱۷.

۲. صدوق، الخصال، ۶۰۷ – وحب أولیاء الله والولایة لهم واجبة، والبراءة من أعدائهم واجبة ومن الذین ظلموا آل محمد علیهم السلام وهتکوا حجابه فأخذوا من فاطمة علیها السلام فدک، ومنعوها میراثها وغصبوها وزوجها حقوقهما، وهموا باحراق بیتها، وأسسوا الظلم وغیروا سنة رسول الله، والبراءة من الناکثین والقاسطین والمارقین واجبة، والبراءة من الأنصاب والأزلام: أئمة الضلال وقادة الجور کلهم أولهم وآخرهم واجبة، والبراءة من أشقی الأولین والآخرین شقیق عاقر ناقة ثمود قاتل أمیر المؤمنین علیه السلام واجبة، و البراءة من جمیع قتلة أهل البیت علیهم السلام واجبة، والولایة للمؤمنین الذین لم یغیروا و لم یبدلوا بعد نبیهم صلی الله علیه وآله واجبة مثل سلمان الفارسی، وأبی ذر الغفاری و المقداد بن الأسود الکندی، وعمار بن یاسر، وجابر بن عبد الله الأنصاری،...

۳. مجلسی، بحارالانوار، ۲۲ / ۴۷۷ – کتاب الطرف للسید علی بن طاووس نقلا من کتاب الوصیة للشیخ عیسی بن المستفاد الضریر، عن موسی بن جعفر، عن أبیه (علیهما السلام) قال: لما حضرت رسول الله (صلی الله علیه وآله) الوفاة دعا الأنصار وقال: " یا معشر الأنصار قد حان الفراق، وقد دعیت وأنا مجیب الداعی، وقد جاورتم فأحسنتم الجوار، ونصرتم فأحسنتم النصرة، وواسیتم فی الأموال، ووسعتم فی المسلمین، وبذلتم لله مهج النفوس والله یجزیکم بما فعلتم الجزاء الأوفی، وقد بقیت

از ظالمان به اهل‌بیت علیهم السلام دانسته و نظیر عبارتهای روایت اعمش را در وصف آنان به کار برده است [۱]. سیدمرتضی از آتش آوردن عمر برای سوزاندن خانهٔ حضرت علیها السلام سخن گفته و افزوده است که شیعه، این مطلب را از طرق بسیار روایت کرده‌اند[۲].

واحدة وهی تمام الامر و خاتمة العمل، العمل معها مقرون إنی أری أن لا أفترق بینهما جمیعا لو قیس بینهما بشعرة ما انقاست، من أتی بواحدة وترک الأخری کان جاحدا للأولی ولا یقبل الله منه صرفا ولا عدلا " قالوا: یا رسول الله فأین لنا بمعرفتها، فلا نمسک عنها فنضل ونرتد عن الاسلام، والنعمة من الله ومن رسوله علینا، فقد أنقذنا الله بک من الهلکة یا رسول الله، وقد بلغت ونصحت وأدیت وکنت بنا رؤوفا رحیما شفیقا، فقال رسول الله (صلی الله علیه وآله) لهم: " کتاب الله وأهل بیتی فإن الکتاب هو القرآن وفیه الحجة والنور والبرهان، کلام الله جدید غض طریّ شاهد ومحکم عادل ولنا قائد بحلاله وحرامه وأحکامه یقوم غدا فیحاج أقواما فیزل الله به أقدامهم عن الصراط، واحفظونی معاشر الأنصار فی أهل بیتی، فإن اللطیف الخبیر أخبرنی أنهما لن یفترقا حتی یردا علی الحوض، ألا وإن الاسلام سقف تحته دعامة، لا یقوم السقف إلا بها، فلو أن أحدکم أتی بذلک السقف ممدودا لا دعامة تحته فأوشک أن یخر علیه سقفه فیهوی فی النار، أیها الناس الدعامة: دعامة الاسلام، وذلک قوله تعالی: " إلیه یصعد الکلم الطیب والعمل الصالح یرفعه " فالعمل الصالح طاعة الامام ولی الأمر والتمسک بحبله، أیها الناس أفهمتم ؟ الله الله فی أهل بیتی، مصابیح الظلم، ومعادن العلم، وینابیع الحکم، ومستقر الملائکة، منهم وصیی وأمینی ووارثی، وهو منی بمنزلة هارون من موسی ألا هل بلغت معاشر الأنصار ؟ ألا فاسمعوا ومن حضر، ألا إن فاطمة بابها بابی وبیتها بیتی، فمن هتکه فقد هتک حجاب الله "، قال عیسی: فبکی أبو الحسن (علیه السلام) طویلا، وقطع بقیة کلامه، وقال: هتک والله حجاب الله، هتک والله حجاب الله، هتک والله حجاب الله یا أمه صلوات الله علیها. ثم قال.../ ابن‌طاووس، *الطرف*، ۱۹

۱. ر.ک: ۳۶

۲. سیدمرتضی الشافی فی الامامة ۳ / ۲۴۱ ـ ۲۴۲– وقد روی البلاذری عن المدائنی عن مسلمة بن محارب عن سلیمان التیمی عن أبی عون أن أبا بکر أرسل إلی علی علیه السلام یریده علی البیعة فلم یبایع، فجاء عمر ومعه قبس فلقیته فاطمة علیها السلام علی الباب فقالت: یا ابن الخطاب أتراک محرقا علی بابی قال: نعم، وذلک أقوی فیما جاء به أبوک وجاء علی علیه السلام فبایع، وهذا الخبر قد روته الشیعة من طرق کثیرة، وإنما الطریف أن نرویه بروایة لشیوخ محدثی العامة ولکنهم کانوا یروون ما سمعوا بالسلامة، وربما تنبهوا علی ما فی بعض ما یروونه علیهم فکفوا عنه، وأی

شیخ طوسی روایات شیعه را در این باره مستفیض دانسته و گفته است ضربت زدن عمر بر شکم حضرت زهرا علیها السلام، که به اسقاط جنینی انجامید که محسن نام داشت، سخن مشهوری است که دربارهٔ آن در بین شیعه اختلافی نیست [۱]. شیخ مفید نیز از اشتهار حادثهٔ هجوم و فرستادن قنفذ و دستور جمع‌آوری هیزم و تهدید اهل خانه به سوزاندن خانه سخن گفته است [۲]. در کلام بزرگان شیعه، به مستفیض[۳] یا متواتر بودن [٤] این‌گونه روایات تصریح شده است. علامه مجلسی، شهادت آن بانو را از متواترات دانسته است [٥].

گزارش حادثهٔ هجوم به خانهٔ حضرت زهرا علیها السلام در منابع اهل‌سنّت به گستردگی گزارش این حادثه در منابع شیعی نیست. این امر، با توجه به اوضاع زمان و حاکمیت مخالفان اهل‌بیت علیهم السلام و تعارض داشتن این روایات با مشروعیت حاکمیت، کاملاً طبیعی است[٦]. در تاریخ، نمونه‌های فراوانی وجود دارد از برخورد با کسانی که

اختیار لمن یحرق علیه بابه حتی یبایع ؟ وقد روی إبراهیم بن سعید الثقفی، قال: حدثنا أحمد بن عمرو البجلی، قال: حدثنا أحمد بن حبیب العامری، عن حمران بن أعین عن أبی عبد الله جعفر بن محمد علیهما السلام قال: (والله ما بایع علی علیه السلام حتی رأی الدخان قد دخل علیه بیته). وروی المدائنی عن عبد الله بن جعفر عن أبی عبد الله علیه السلام قال: لما ارتدت العرب مشی عثمان إلی علی علیه السلام فقال: یا ابن عم إنه لا یخرج أحد إلی قتال هؤلاء وأنت لم تبایع، ولم یزل به حتی مشی إلی أبی بکر فسر المسلمون بذلک، وجد الناس فی قتالهم/ ر.ک: طوسی، *تلخیص الشافی*، ۳ / ۷٦

۱. *تلخیص الشافی*، ۳ / ۱٥٦

۲. *الجمل*، ۱۱۷ ـ ۱۱۸

۳. مجلسی، *حق الیقین*، ۱۸۹؛ ر.ک: همو، *بحارالانوار*، ۲۸ / ٤۰۹

٤. طبرسی نوری، ۲ / ۱۲۸؛ مظفر، ۳ / ٥۳؛ ر.ک: مهدی، ۳٦۱ ـ ۳٦٤

٥. مجلسی، *مرآة العقول*، ٥ / ۳۱۸

٦. ر.ک: مظفر، ۱ / ۷ ـ ۲٥

در صدد انتشار فضیلت اهل‌بیت علیهم السلام بودند یا از جعل فضیلت برای حاکمان سربازمی‌زدند[۱].

به سبب همین ترس و خفقان، گاه از نقل حادثه به شکل روشن خودداری و به گزارش مبهم آن بسنده شده است. مثلاً، برخی از محدّثان عامه به‌جای ذکر تهدید عمر به سوزاندن خانه، که در مصادر حدیثی و تاریخی آمده است، عبارت روایت را به «سخن گفتن عمر با فاطمه علیها السلام»، یا تهدید عمر به آتش زدن را به «چنین و چنان می‌کنم» تغییر داده و محتوای سخن عمر را با حضرت زهرا علیها السلام گزارش نکرده‌اند[۲،۳]. نقل صریح این‌گونه روایات، چه‌بسا موجب تضعیف راوی می‌گردید. مثلاً، دربارهٔ نقطه‌ضعف نظّام (م. ۲۲۰ق.)، متکلم نامدار[٤]، آورده‌اند که وی بر آن

---

۱. ر.ک: ابن‌ابی‌الحدید، ۱۱ / ٤٤؛ ابن‌خلکان، ۱ / ۷۷

۲. ابن‌عبدالبر، ۳ / ۹۷۵الاستیعاب – حدثنا محمد بن أحمد حدثنا محمد بن أیوب حدثنا أحمد بن عمرو البزار حدثنا أحمد بن یحیی حدثنا محمد بن نسیر حدثنا عبد الله بن عمر عن زید ابن أسلم عن أبیه أن علیا والزبیر کانا حین بویع لأبی بکر یدخلان علی فاطمة فیشاورانها ویتراجعان فی أمرهم فبلغ ذلک عمر فدخل علیها عمر فقال یا بنت رسول الله ما کان من الخلق أحد أحب إلینا من أبیک وما أحد أحب إلینا بعده منک ولقد بلغنی أن هؤلاء النفر یدخلون علیک ولئن بلغنی لأفعلن ولأفعلن ثم خرج وجاءوها فقالت لهم إن عمر قد جاءنی وحلف لئن عدتم لیفعلن وأیم الله لیفین بها فانظروا فی أمرکم ولا ترجعوا إلی فانصرفوا فلم یرجعوا حتی بایعوا لأبی بکر/ احمدبن‌حنبل، *فضائل الصحابه*، ۳٦٤/

۳. صفدی، ۱۷ / ۱۶۷ الوافی بالوفیات – وعن زید بن أسلم عن أبیه أن علیا والزبیر کانا حین بویع لأبی بکر یدخلان علی فاطمة فیشاورانها ویتراجعان فی أمرهم فبلغ ذلک عمر فدخل علیها فقال یا بنت سول الله ما کان من الخلق أحد أحب إلینا من أبیک وما أحد أحب إلینا بعده منک وقد بلغنی أن هؤلاء النفر یدخلون علیک ولئن بلغنی لأفعلن ولأفعلن ثم خرج وجاءوها فقالت لهم إن عمر قد جاءنی وحلف لئن عدتم لیفعلن وأیم الله لیفین بها فانظروا فی أمرکم ولا ترجعوا إلی فانصرفوا فلم یرجعوا حتی بایعوا أبا بکر

٤. ذهبی، سیر اعلام‌النبلاء، ۱۰ / ۵۴۲– النظام * شیخ المعتزلة، صاحب التصانیف، أبو إسحاق إبراهیم

بوده است که عمر در روز بیعت، بر شکم فاطمه علیها السلام ضربتی زد که به سقط جنین وی انجامید، عمر فریاد می‌زد که خانه را با هرکس در آن هست آتش بزنید، اما در خانه به‌جز علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السلام، کسی نبود[۱]،[۲].

بن سیار مولی آل الحارث بن عباد الضبعی البصری المتکلم. تکلم فی القدر، وانفرد بمسائل، وهو شیخ الجاحظ. وکان یقول: إن الله لا یقدر علی الظلم ولا الشر، ولو کان قادرا، لکنا لا نأمن وقع ذلک، وإن الناس یقدرون علی الظلم، وصرح بأن الله لا یقدر علی إخراج أحد من جهنم، وأنه لیس یقدر علی أصلح مما خلق. قلت: القرآن والعقل الصحیح یکذبان هؤلاء، ویزجرانهم عن القول بلا علم، ولم یکن النظام ممن نفعه العلم والفهم، وقد کفره جماعة. وقال بعضهم: کان النظام علی دین البراهمة المنکرین للنبوة والبعث، ویخفی ذلک. وله نظم رائق، وترسل فائق، وتصانیف جمة، منها: کتاب " الطفرة " وکتاب " الجواهر والاعراض "، وکتاب " حرکات أهل الجنة "، وکتاب " الوعید "، وکتاب " النبوة "، وأشیاء کثیرة لا توجد. ورد أنه سقط من غرفة وهو سکران، فمات، فی خلافة المعتصم أو الواثق، سنة بضع وعشرین ومئتین. وکان فی هذا الوقت العلامة المتکلم أحد مشایخ الجهمیة إبراهیم ابن الحافظ إسماعیل ابن علیة البصری

۱. شهرستانی، ۱ / ۵۷ الملل والنحل –... میله إلی الرفض ووقیعته فی کبار الصحابة قال أولا لا امامه الا بالنص والتعیین ظاهرا مکشوفا وقد نص النبی صلی الله علیه وسلم علی علی رضی الله عنه فی مواضع واظهر اظهارا لم یشتبه علی الجماعة الا ان عمر کتم ذلک وهو الذی تولی بیعة أبی بکر یوم السقیفة ونسبه إلی الشک یوم الحدیبیة فی سؤاله الرسول علیه الصلاة والسلام حین قال السنا علی حق ألیسوا علی الباطل قال نعم قال عمر فلم نعطی الدنیة فی دیننا قال هذا شک وتردد فی الدین ووجدان حرج فی النفس مما قضی وحکم وزاد فی الفریة فقال ان عمر ضرب بطن فاطمة یوم البیعة حتی القت الجنین من بطنها وکان یصیح احرقوا دارها بمن فیها وما کان فی الدار غیر علی وفاطمة والحسن والحسین...

۲. صفدی، ۶ / ۱۵ الوافی بالوفیات – ومنها میله إلی الرفض ووقوعه فی أکابر الصحابة رضی الله عنهم وقال نص النبی صلی الله علیه وسلم علی أن الإمام علی وعینه وعرفت الصحابة ذلک ولکن کتمه عمر لأجل أبی بکر رضی الله عنهما وقال إن عمر ضرب بطن فاطمة یوم البیعة حتی ألقت المحسن من بطنها ووقع فی جمیع الصحابة فیما حکموا فیه بالاجتهاد فقال لا یخلو إما إن جهلوا فلا یحل لهم أو أنهم أرادوا أن یکونوا أرباب مذاهب فهو نفاق وعنده الجاهل بأحکام الدین کافر والمنافق فاسق أو کافر وکلاهما یوجب الخلود فی النار

در ترجمهٔ ابن‌ابی‌دارم، با تأکید بر اینکه وی در همهٔ عمر «مُسْتَقِیمُ‌الْاَمْر» بوده، افزوده شده است که در اواخر عمر، در حضورش بیشتر از مثالب (بدیها، در مقابلِ مناقب) روایت می‌شد، ازجمله در حضور وی این حدیث خوانده شد که عمر به حضرت زهرا علیها السلام لگدی زد که وی محسن را سقط کرد. ظاهراً نقل این‌گونه روایات سبب شده است که وی را رافضی بخوانند و تضعیف کنند[۱]. ابن‌شهرآشوب از ابن‌قتیبه دینوری در *المعارف* نقل کرده است که محسن بر اثر ضربت قُنْفُذ کشته شد [۲]، این گزارش در نسخه‌های موجود *المعارف* وجود ندارد. گنجی شافعی نیز اسقاط جنین حضرت زهرا علیها السلام را، که پیامبر صلی الله علیه و آله وی را محسّن نامیده بود، از ابن‌قتیبه دینوری نقل کرده است [۳]. در نسخهٔ فعلی *الامامة و السیاسه* فقط نقل شده است که عمر تهدید به آتش زدن خانه

---

۱. ابن‌حجر عسقلانی، لسان‌المیزان، ۱ / ۲۶۸– احمد بن محمد بن السری بن یحیی بن أبی دارم المحدث أبو بکر الکوفی الرافضی الکذاب، مات فی أول سنة سبع وخمسین وثلاث مائة وقیل إنه لحق إبراهیم القصار حدث عن أحمد بن موسی الحمار " وموسی بن هارون وعدة، روی عنه الحاکم وقال رافضی غیر ثقة وقال محمد بن أحمد بن حماد الکوفی الحافظ بعد أن ارخ موته کان مستقیم الامر عامة دهره ثم فی آخر أیامه کان أکثر ما یقرأ علیه المثالب حضرته ورجل یقرأ علیه ان عمر رفس فاطمة حتی أسقطت بمحسن، وفی خبر آخر فی قوله تعالی وجاء فرعون عمر ومن قبله أبو بکر والمؤتفکات عائشة وحفصة فوافقته علی ذلک ثم انه حین اذن الناس بهذا الاذان المحدث وضع حدیثا متنه تخرج نار من قعر عدن تلتقط مبغضی آل محمد ووافقته علیه وجاءنی ابن سعید فی أمر هذا الحدیث فسألنی وکبر علیه وأکثر الذکر له بکل قبیح ترکت حدیثه وأخرجت عن یدی ما کتبته عنه ویحتجون به فی الاذان زعم أنه سمع ابن هارون عن الحمانی عن أبی بکر بن عیاش عن عبد العزیز بن رفیع عن أبی مخدورة رضی الله عنه قال کنت غلاما فقال لی النبی صلی الله علیه وآله وسلم اجعل فی آخر أذانک حی علی خیر العمل وهذا حدثنا به جماعة عن الحضرمی عن یحیی الحمانی وانما هو اجعل فی آخر أذانک الصلاة خیر من النوم ترکته ولم أحضر جنازته

۲.ابن شهرآشوب، المعارف ۳/ ۱۳۳

۳. گنجی شافعی ٤١٣

کرد [۱]. *تاریخ‌الیعقوبی* از هجوم به خانهٔ حضرت فاطمه علیها السلام و ورود غاصبان به آنجا خبر داده است [۲]. در *فرائدالسمطین* نیز از پیامبر صلی الله علیه و آله روایتی نقل شده که در آن ماجرای شکستن حرمت خانهٔ حضرت زهرا علیها السلام، شکستن پهلو و اسقاط جنین وی، یاری‌خواهی حضرت علیها السلام و خطاب وی به پیامبر صلی الله علیه و آله، و کشته شدن حضرت فاطمه علیها السلام آمده است [۳].

گزارشهای مستند راجع به شهادت: در منابع اهل‌سنّت و شیعه، گزارشهای بسیاری هست که طبق آنها هجوم به خانهٔ حضرت زهرا علیها السلام و آتش افروختن و سوزاندن یا تهدید، برای بیرون راندن کسانی بوده است که حاضر به بیعت با ابوبکر نبودند.

عواملی که در این گزارشها به آنها اشاره شده است، به‌تنهایی یا در کنار دیگر اسباب، زمینه‌ساز شهادت حضرت علیها السلام بوده‌اند. عمدهٔ گزارشها، بنا بر منابع شیعه و اهل‌سنّت، عبارت‌اند از: تهدید عمر به خراب کردن خانه[٤]؛ تهدید عمر به آتش زدن

---

۱. ر.ک: ابن‌قتیبه دینوری، *الامامة و السیاسه* ۱ / ۱۹

۲. *تاریخ‌الیعقوبی* ۲ / ۱۲٦

۳. جوینی، *فرائدالسمطین* ۲ / ۳۵

٤. ر.ک: مهدی، ۱۰۷ ـ ۱۰۸الهجوم علی بیت فاطمة (ع) – فجلس أمیر المؤمنین (علیه السلام) فی بیته، واشتغل بجمع القرآن – کما أوصاه النبی (صلی الله علیه وآله وسلم) – من یومه ذلک – وهو الیوم الثالث من وفاة النبی (صلی الله علیه وآله وسلم)، أی یوم الأربعاء – فأکثر الناس فی تخلفه عن بیعة أبی بکر، واشتد أبو بکر وعمر علیه فی ذلک فخرجت أم مسطح بن أثاثة فوقفت عند القبر وقالت: کانت أمور وأنباء وهنبثة ❊ لو کنت شاهدها لم تکثر الخطب إنا فقدناک فقد الأرض وابلها ❊ واختل قومک فاشهدهم ولا تغب قالوا: وکان الزبیر والمقداد یختلفان فی جماعة من الناس إلی علی (علیه السلام) فیتشاورون ویتراجعون أمورهم، فجاء عمر وکلم فاطمة الزهراء (علیها السلام) وحلف لها وقال: إن اجتمع هؤلاء النفر عندکم آمر بإحراق البیت علیهم. وفی روایة: أن یهدم البیت علیهم... فوقفت فاطمة (علیها السلام) علی بابها فقالت: " لا عهد لی بقوم حضروا أسوأ محضر منکم، ترکتم رسول الله (صلی الله علیه وآله وسلم) جنازة بین أیدینا وقطعتم أمرکم بینکم، لم تستأمرونا ولم تردوا لنا حقا "

خانه[۱،۲،۳]؛ آوردن هیزم برای آتش زدن خانه [٤]، همراه آوردن فتیله[٥] برای آتش زدن؛

---

۱. طبری، ۲ / ۴۴۳تاریخ – حدثنا ابن حمید قال حدثنا جریر عن مغیرة عن زیاد بن کلیب قال أتی عمر بن الخطاب منزل علی وفیه طلحة والزبیر ورجال من المهاجرین فقال والله لأحرقن علیکم أو لتخرجن إلی البیعة فخرج علیه الزبیر مصلتا بالسیف فعثر فسقط السیف من یده فوثبوا علیه فأخذوه

۲. طبری امامی، المسترشد، ۳۷۸ ـ ۳۷۹ – وحدث الواقدی: قال: حدثنا ابن أبی حنیفة، عن داود بن الحصین، قال: غضب رجال من المهاجرین والأنصار فی بیعة أبی بکر، وقالوا: من غیر مشورة ولا رضی منا، وغضب علی والزبیر، ودخلا بیت فاطمة، وتخلفا عن البیعة، فجاءهم عمر فی عصابة، فیهم أسید بن حضیر وسلمة بن أسلم بن جریش الأشهلی، فصاح عمر: أخرجوا أو لنحرقنها علیکم !، فأبوا أن یخرجوا، فصاحت بهم فاطمة وناشدتهم الله، فأمر عمر سلمة بن أسلم، فدخل علیهما، وأخذ سیف أحدهما فضرب به الجدار حتی کسره، ثم أخرجه ما یسوقهما حتی بایعا

۳. ابن‌ابی‌الحدید، ۲ / ۵۶؛ ٦ / ٤٨– قال أبو بکر: وحدثنی أبو زید عمر بن شبة قال: حدثنا أحمد بن معاویة قال: حدثنی النضر بن شمیل قال: حدثنا محمد بن عمرو عن سلمة بن عبد الرحمن قال: لما جلس أبو بکر علی المنبر کان علی ع والزبیر وناس من بنی هاشم فی بیت فاطمة فجاء عمر إلیهم فقال: ولذی نفسی بیده لتخرجن إلی البیعة أو لأحرقن البیت علیکم ! فخرج الزبیر مصلتا سیفه فاعتنقه رجل من الأنصار وزیاد بن لبید فدق به فبدر السیف فصاح به أبو بکر وهو علی المنبر: اضرب به الحجر قال أبو عمرو بن حماس: فلقد رأیت الحجر فیه تلک الضربة ویقال: هذه ضربة سیف الزبیر. ثم قال أبو بکر: دعوهم فسیأتی الله بهم قال: فخرجوا إلیه بعد ذلک فبایعوه. قال أبو بکر: وقد روی فی روایة أخری أن سعد بن أبی وقاص کان معهم فی بیت فاطمة ع والمقداد بن الأسود أیضا وأنهم اجتمعوا علی أن یبایعوا علیا ع فأتاهم عمر لیحرق علیهم البیت فخرج إلیه الزبیر بالسیف وخرجت فاطمة ع تبکی وتصیح فنهنهت من الناس وقالوا: لیس عندنا معصیة ولا خلاف فی خیر اجتمع علیه الناس وإنما اجتمعنا لنؤلف القرآن فی مصحف واحد. ثم بایعوا أبا بکر فاستمر الامر واطمأن الناس

٤. ابن‌ابی‌الحدید، ۲۰ / ۱۴۷شرح نهج البلاغة – قال المسعودی: وکان عروة بن الزبیر یعذر أخاه عبد الله فی حصر بنی هاشم فی الشعب، وجمعه الحطب لیحرقهم ویقول: إنما أراد بذلک ألا تنتشر الکلمة، ولا یختلف المسلمون، وان یدخلوا فی الطاعة، فتکون الکلمة واحدة، کما فعل عمر بن الخطاب ببنی هاشم لما تأخروا عن بیعة أبی بکر، فإنه أحضر الحطب لیحرق علیهم الدار/ ابن‌قتیبه دینوری، ۱ / ۱۹

٥. بلاذری، ۲ / ۲٦۸؛ اندلسی، ٤ / ۲٤۷

دستور دادن به آتش زدن خانه[۱]؛ آتش زدن درِ خانهٔ حضرت علیها السلام[۲]، بیعت کردن علی علیه السلام

۱.مفید، الامالی، ۴۹ الأمالی – قال: أخبرنی أبو بکر محمد بن عمر الجعابی قال: حدثنا أبو الحسین العباس بن المغیرة قال: حدثنا أبو بکر أحمد بن منصور الرمادی قال: حدثنا سعید بن عفیر قال: حدثنی ابن لهیعة، عن خالد بن یزید، عن ابن أبی هلال، عن مروان بن عثمان قال: لما بایع الناس أبا بکر دخل علی علیه السلام والزبیر و المقداد بیت فاطمة علیها السلام، وأبوا أن یخرجوا، فقال عمر بن الخطاب: اضرموا علیهم البیت نارا، فخرج الزبیر ومعه سیفه، فقال أبو بکر: علیکم بالکلب، فقصدوا نحوه، فزلت قدمه وسقط إلی الأرض ووقع السیف من یده، فقال أبو بکر: اضربوا به الحجر، فضرب بسیفه الحجر حتی انکسر. وخرج علی ابن أبی طالب علیه السلام نحو العالیة فلقیه ثابت بن قیس بن شماس، فقال: ما شأنک یا أبا الحسن ؟ فقال: أرادوا أن یحرقوا علی بیتی وأبو بکر علی المنبر یبایع له ولا یدفع عن ذلک ولا ینکره، فقال له ثابت: ولا تفارق کفی یدک حتی أقتل دونک، فانطلقا جمیعا حتی عادا إلی المدینة وإذا فاطمة علیها السلام واقفة علی بابها، وقد خلت دارها من أحد من القوم وهی تقول: لا عهد لی بقوم أسوا محضرا منکم، ترکتم رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم جنازة بین أیدینا وقطعتم أمرکم بینکم لم تستأمرونا وصنعتم بنا ما صنعتم ولم تروا لنا حقا/ همو، *الجمل*، ۱۱۷

۲. هلالی عامری، ۱۵۰؛کتاب سلیم بن قیس –...فقالوا: لم یؤذن لنا. فقال عمر: اذهبوا، فإن أذن لکم وإلا فادخلوا علیه بغیر إذن فانطلقوا فاستأذنوا، فقالت فاطمة علیها السلام: (أحرج علیکم أن تدخلوا علی بیتی بغیر إذن). فرجعوا وثبت قنفذ الملعون. فقالوا: إن فاطمة قالت کذا وکذا فتحرجنا أن ندخل بیتها بغیر إذن. فغضب عمر وقال: ما لنا وللنساء ثم أمر أناسا حوله أن یحملوا الحطب فحملوا الحطب وحمل معهم عمر، فجعلوه حول منزل علی وفاطمة وابناهما علیهم السلام. ثم نادی عمر حتی أسمع علیا وفاطمة علیهما السلام: (والله لتخرجن یا علی ولتبایعن خلیفة رسول الله وإلا أضرمت علیک بیتک النار) فقالت فاطمة علیها السلام: یا عمر، ما لنا ولک ؟ فقال: افتحی الباب وإلا أحرقنا علیکم بیتکم. فقالت: (یا عمر، أما تتقی الله تدخل علی بیتی) ؟ فأبی أن ینصرف. ودعا عمر بالنار فأضرمها فی الباب ثم دفعه فدخل فاستقبلته فاطمة علیها السلام وصاحت: (یا أبتاه یا رسول الله) فرفع عمر السیف وهو فی غمده فوجأ به جنبها فصرخت: (یا أبتاه) فرفع السوط فضرب به ذراعها فنادت: (یا رسول الله، لبئس ما خلفک أبو بکر وعمر)/ خصیبی، ۱۶۳، ۱۷۹، ۴۰۷

پس از وارد شدن دود به خانه[۱،۲،۳]، گرچه از روایاتِ مبنی‌بر تصمیم به آتش زدن خانهٔ حضرت زهرا علیها السلام برمی‌آید که این تصمیم عملی نشده و خانهٔ حضرت علیها السلام با اهل آن سوزانده نشده است، ولی این امر با افروختن آتش بر درِ خانه یا آتش گرفتن درِ

۱. سیدمرتضی، ۳ / ۲۴۱الشافی فی الامامة – وقد روی إبراهیم بن سعید الثقفی، قال: حدثنا أحمد بن عمرو البجلی، قال: حدثنا أحمد بن حبیب العامری، عن حمران بن أعین عن أبی عبد الله جعفر بن محمد علیهما السلام قال: (والله ما بایع علی علیه السلام حتی رأی الدخان قد دخل علیه بیته)

۲. مهدی، ۱۸۵الهجوم علی بیت فاطمة (ع) – ثم غرضنا من ذکر هذه الروایة الاستدلال بها علی إخراج أمیر المؤمنین (علیه السلام) مکرها وإجباره علی البیعة، وإن کان بعض ما فیها من الأکاذیب قطعا نحو قوله: لا تثریب یا خلیفة رسول الله. و بیعته فی نفس الیوم – المخالف للنصوص المتواترة بین الفریقین – إذ ورد فی صحاح أهل السنة أنه ما بایع (علیه السلام) إلا بعد وفاة فاطمة (علیها السلام). وعندنا لم یبایع بالاختیار أبدا، وإنما بایع مکرها بعد أن رأی الدخان دخل بیته

۳. مهدی، ۲۴۱الهجوم علی بیت فاطمة (ع) – روی عن أحمد بن عمرو البجلی، عن أحمد بن حبیب العامری، عن حمران بن أعین، عن أبی عبد الله جعفر بن محمد (علیه السلام) قال: " والله ما بایع علی (علیه السلام) حتی رأی الدخان قد دخل بیته "

خانه منافاتی ندارد؛ ورود بدون اجازه به خانهٔ فاطمه علیها السلام[۱] ،[۲]،[۳]، اینکه عمر درِ خانهٔ

---

۱. هلالی عامری، ۱۴۹ ـ ۱۵۰کتاب سلیم بن قیس – فقالوا: لم یؤذن لنا. فقال عمر: اذهبوا، فإن أذن لکم وإلا فادخلوا علیه بغیر إذن فانطلقوا فاستأذنوا، فقالت فاطمة علیها السلام: (أحرج علیکم أن تدخلوا علی بیتی بغیر إذن). فرجعوا وثبت قنفذ الملعون. فقالوا: إن فاطمة قالت کذا وکذا فتحرجنا أن ندخل بیتها بغیر إذن. فغضب عمر وقال: ما لنا وللنساء ثم أمر أناسا حوله أن یحملوا الحطب فحملوا الحطب وحمل معهم عمر، فجعلوه حول منزل علی وفاطمة وابناهما علیهم السلام. ثم نادی عمر حتی أسمع علیا وفاطمة علیهما السلام: (والله لتخرجن یا علی ولتبایعن خلیفة رسول الله وإلا أضرمت علیک بیتک النار) فقالت فاطمة علیها السلام: یا عمر، ما لنا ولک ؟ فقال: افتحی الباب وإلا أحرقنا علیکم بیتکم. فقالت: (یا عمر، أما تتقی الله تدخل علی بیتی) ؟ فأبی أن ینصرف. ودعا عمر بالنار فأضرمها فی الباب ثم دفعه فدخل فاستقبلته فاطمة علیها السلام وصاحت: (یا أبتاه یا رسول الله) فرفع عمر السیف وهو فی غمده فوجأ به جنبها فصرخت: (یا أبتاه) فرفع السوط فضرب به ذراعها فنادت: (یا رسول الله، لبئس ما خلفک أبو بکر وعمر)

۲. ابن‌قولویه قمی، ۵۴۸کامل الزیارات – حدثنی محمد بن عبد الله بن جعفر الحمیری، عن أبیه، عن علی بن محمد بن سالم، عن محمد بن خالد، عن عبد الله بن حماد البصری، عن عبد الله بن عبد الرحمان الأصم، عن حماد بن عثمان، عن أبی عبد الله (علیه السلام)، قال: لما أسری بالنبی (صلی الله علیه وآله) إلی السماء قیل له: ان الله تبارک وتعالی یختبرک فی ثلاث لینظر کیف صبرک، قال: أسلم لأمرک یا رب ولا قوة لی علی الصبر الا بک، فما هن، قیل له: أولهن الجوع والاثرة علی نفسک وعلی أهلک لأهل الحاجة، قال: قبلت یا رب ورضیت وسلمت ومنک التوفیق والصبر. واما الثانیة فالتکذیب والخوف الشدید وبذلک مهجتک فی محاربة أهل الکفر بمالک ونفسک، والصبر علی ما یصیبک منهم من الأذی ومن أهل النفاق والألم فی الحرب والجراح، قال: قبلت یا رب ورضیت وسلمت ومنک التوفیق والصبر. وأما الثالثة فما یلقی أهل بیتک من بعدک من القتل، اما أخوک علی فیلقی من أمتک الشتم والتعنیف والتوبیخ والحرمان والجحد والظلم وآخر ذلک القتل، فقال: یا رب قبلت ورضیت ومنک التوفیق والصبر، وأما ابنتک فتظلم وتحرم ویؤخذ حقها غصبا الذی تجعله لها، وتضرب وهی حامل، ویدخل علیها وعلی حریمها ومنزلها بغیر اذن، ثم یمسها هوان وذل ثم لا تجد مانعا، وتطرح ما فی بطنها من الضرب وتموت من ذلک الضرب...

۳. طبرسی، الاحتجاج، ۱ / ۱۰۸ ـ ۱۰۹ – وکان علی بن أبی طالب علیه السلام لما رأی خذلان الناس له وترکهم نصرته واجتماع کلمة الناس مع أبی بکر وطاعتهم له وتعظیمهم له جلس فی بیته، فقال عمر لأبی بکر: ما یمنعک أن تبعث إلیه فیبایع، فإنه لم یبق أحد إلا وقد بایع غیره وغیر هؤلاء الأربعة

حضرت زهرا عليها السلام را، که از شاخهٔ خرما بوده، شکسته است و مهاجمان به خانه وارد

معه. وكان أبو بكر أرق الرجلين وأرفقهما وأدهاهما وأبعدهما غورا، والآخر أفظهما وأغلظهما وأخشنهما وأجفاهما. فقال: من نرسل إليه ؟ فقال عمر: أرسل إليه قنفذا – وكان رجلا فظا غليظا جافيا من الطلقاء أحد بنى تيم – فأرسله وأرسل معه أعوانا، فانطلق فاستأذن فأبى على عليه السلام أن يأذن له، فرجع أصحاب قنفذ إلى أبى بكر وعمر وهما فى المسجد والناس حولهما فقالوا: لم يأذن لنا. فقال عمر: هو إن أذن لكم وإلا فادخلوا عليه بغير إذنه، فانطلقوا فاستأذنوا فقالت فاطمة عليها السلام أحرج عليكم أن تدخلوا بيتى بغير إذن، فرجعوا وثبت قنفذ فقالوا: إن فاطمة قالت كذا وكذا فحرجتنا أن ندخل عليها البيت بغير إذن منها، فغضب عمر وقال: ما لنا وللنساء. ثم أمر أناسا حوله فحملوا حطبا وحمل معهم فجعلوه حول منزله وفيه على وفاطمة وابناهما عليهم السلام، ثم نادى عمر حتى أسمع عليا عليه السلام: والله لتخرجن ولتبايعن خليفة رسول الله أو لأضرمن عليك بيتك نارا، ثم رجع فقعد إلى أبى بكر وهو يخاف أن يخرج على بسيفه لما قد عرف من بأسه وشدته. ثم قال لقنفذ: أن خرج وإلا فاقتحم عليه، فإن امتنع فاضرم عليهم بيتهم نارا. فانطلق قنفذ فاقتحم هو وأصحابه بغير إذن، وبادر على إلى سيفه ليأخذه فسبقوه إليه فتناول بعض سيوفهم فكثروا عليه فظبطوه وألقوا فى عنقه حبلا أسود، وحالت فاطمة عليها السلام بين زوجها وبينهم عند باب البيت فضربها قنفذ بالسوط على عضدها، فبقى أثره فى عضدها من ذلک مثل الدملوج من ضرب قنفذ إياها، فأرسل أبو بكر إلى قنفذ اضربها فالجأها إلى عضادة باب بيتها، فدفعها فكسر ضلعا من جنبها وألقت جنينا من بطنها، فلم تزل صاحبة فراش حتى ماتت من ذلک شهيدة صلوات الله عليها

شده‌اند[۱،۲]؛ ابا نداشتن مهاجمان از حضور حضرت فاطمه علیها السلام[۱] و امام‌علی، امام‌حسن و

---

۱. عیاشی، ۲ / ۶۷تفسیر العیاشی – عن عمرو بن أبی المقدام عن أبیه عن جده ما أتی علی یوم قط أعظم من یومین أتیا علی، فاما الیوم الأول فیوم قبض رسول الله صلی الله علیه وآله، واما الیوم الثانی فوالله انی لجالس فی سقیفة بنی ساعدة عن یمین أبی بکر والناس یبایعونه، إذ قال له عمر: یا هذا لیس فی یدیک شئ مهما لم یبایعک علی، فابعث إلیه حتی یأتیک یبایعک، فإنما هؤلاء رعاع فبعث إلیه قنفذ فقال له: اذهب فقل لعلی: أجب خلیفة رسول الله صلی الله علیه وآله، فذهب قنفذ فما لبث أن رجع فقال لأبی بکر: قال لک: ما خلف رسول الله أحدا غیری، قال: ارجع إلیه فقل: أجب فان الناس قد أجمعوا علی بیعتهم إیاه، وهؤلاء المهاجرین والأنصار یبایعونه وقریش، وإنما أنت رجل من المسلمین لک ما لهم وعلیک ما علیهم، فذهب إلیه قنفذ فما لبث أن رجع فقال: قال لک: ان رسول الله صلی الله علیه وآله قال لی وأوصانی ان إذا واریته فی حفرته لا أخرج من بیتی حتی أؤلف کتاب الله، فإنه فی جرائد النخل وفی أکتاف الإبل، قال عمر: قوموا بنا إلیه، فقام أبو بکر، وعمر، وعثمان وخالد بن الولید والمغیرة بن شعبة، وأبو عبیدة بن الجراح، و سالم مولی أبی حذیفة، وقنفذ، وقمت معهم، فلما انتهینا إلی الباب فرأتهم فاطمة صلوات الله علیها أغلقت الباب فی وجوههم، وهی لا تشک أن لا یدخل علیها الا باذنها، فضرب عمر الباب برجله فکسره وکان من سعف ثم دخلوا فأخرجوا علیا علیه السلام ملببا فخرجت فاطمة علیها السلام فقالت: یا با بکر أترید أن ترملنی من زوجی والله لئن لم تکف عنه لأنشرن شعری ولأشقن جیبی ولآتین قبر أبی ولأصیحن إلی ربی، فأخذت بید الحسن والحسین علیهم السلام، وخرجت ترید قبر النبی صلی الله علیه وآله....

۲. مفید، الاختصاص، ۱۸۶ – أبو محمد، عن عمرو بن أبی المقدام، عن أبیه، عن جده قال: ما أتانی علی علی علیه السلام یوم قط أعظم من یومین أتیاه، فأما أول یوم فالیوم الذی قبض فیه رسول الله صلی الله علیه وآله، وأما الیوم الثانی فوالله إنی لجالس فی سقیفة بنی ساعدة عن یمین أبی بکر والناس یبایعونه إذ قال له عمر: یا هذا لم تصنع شیئا " ما لم یبایعک علی فابعث إلیه حتی یأتیک فیبایعک، قال: فبعث قنفذا "، فقال له: أجب خلیفة رسول الله صلی الله علیه وآله، قال علی علیه السلام: لأسرع ما کذبتم علی رسول الله صلی الله علیه وآله ما خلف رسول الله صلی الله علیه وآله أحدا " غیری، فرجع قنفذ وأخبر أبا بکر بمقالة علی علیه السلام فقال أبو بکر: انطلق إلیه فقل له: یدعوک أبو بکر ویقول: تعال حتی تبایع فإنما أنت رجل من المسلمین، فقال علی علیه السلام: أمرنی رسول الله صلی الله علیه وآله أن لا أخرج بعده من بیتی حتی أؤلف الکتاب فإنه فی جرائد النخل وأکتاف الإبل فأتاه قنفذ وأخبره بمقالة علی علیه السلام، فقال عمر: قم إلی الرجل، فقام أبو

امام‌حسین علیه السلام در خانه [۲]، اعتراض حضرت زهرا علیها السلام در آستانهٔ در و قسم دادن به حمله‌کنندگان[۳]، ناله و افغان حضرت زهرا علیها السلام در پشتِ در، همراه با صدا کردنِ

بکر وعمر وعثمان وخالد ابن الولید والمغیرة بن شعبة وأبو عبیدة بن الجراح وسالم مولی أبی حذیفة وقمت معهم و ظنت فاطمة علیها السلام أنه لا تدخل بیتها إلا بإذنها، فأجافت الباب وأغلقته، فلما انتهوا إلی الباب ضرب عمر الباب برجله فکسره – وکان من سعف – فدخلوا علی علی علیه السلام و أخرجوه ملببا ". فخرجت فاطمة علیها السلام فقالت: یا أبا بکر وعمر تریدان أن ترملانی من زوجی والله لئن لم تکفا عنه لأنشرن شعری ولأشقن جیبی ولآتین قبر أبی ولأصیحن إلی ربی، فخرجت وأخذ بید الحسن والحسین علیهما السلام متوجهة إلی القبر...

۱. ابن‌قتیبه دینوری، ۱ / ۱۹ الامامة والسیاسة – قال. وإن أبا بکر رضی الله عنه تفقد قوما تخلفوا عن بیعته عند علی کرم الله وجهه، فبعث إلیهم عمر، فجاء فناداهم وهم فی دار علی، فأبوا أن یخرجوا فدعا بالحطب وقال: والذی نفس عمر بیده. لتخرجن أو لأحرقنها علی من فیها، فقیل له یا أبا حفص. إن فیها فاطمة ؟ فقال وإن، فخرجوا فبایعوا إلا علیا فإنه زعم أنه قال: حلفت أن لا أخرج ولا أضع ثوبی علی عاتقی حتی أجمع القرآن، فوقفت فاطمة رضی الله عنها علی بابها، فقالت: لا عهد لی بقوم حضروا أسوأ محضر منکم، ترکتم رسول الله صلی الله علیه وسلم جنازة بین أیدینا، وقطعتم أمرکم بینکم، لم تستأمرونا، ولم تردوا لنا حقا. فأتی عمر أبا بکر، فقال له: ألا تأخذ هذا المتخلف عنک بالبیعة ؟ فقال أبو بکر لقنفد وهو مولی له: اذهب فادع لی علیا، قال فذهب إلی علی فقال له: ما حاجتک ؟ فقال یدعوک خلیفة رسول الله، فقال علی: لسریع ما کذبتم علی رسول الله. فرجع فأبلغ الرسالة، قال: فبکی أبو بکر طویلا. فقال عمر الثانیة: لا تمهل هذا المتخلف عنک بالبیعة، فقال أبو بکر رضی الله عنه لقنفد: عد إلیه، فقل له: خلیفة رسول الله یدعوک لتبایع، فجاءه قنفد، فأدی ما أمر به، فرفع علی صوته فقال سبحان الله ؟ لقد ادعی ما لیس له

۲. ابن‌طاووس، *الطرائف*، ۲۳۹؛ علامه حلی، ۲۷۱

۳. ابن‌قتیبه دینوری، ۱ / ۱۹؛ طبری امامی، المسترشد، ۳۷۹ – وحدث الواقدی: قال: حدثنا ابن أبی حنیفة، عن داود بن الحصین، قال: غضب رجال من المهاجرین والأنصار فی بیعة أبی بکر، وقالوا: من غیر مشورة ولا رضی منا، وغضب علی والزبیر، ودخلا بیت فاطمة، وتخلفا عن البیعة، فجاءهم عمر فی عصابة، فیهم أسید بن حضیر وسلمة بن أسلم بن جریش الأشهلی، فصاح عمر: أخرجوا أو لنحرقنها علیکم !، فأبوا أن یخرجوا، فصاحت بهم فاطمة وناشدتهم الله، فأمر عمر سلمة بن أسلم، فدخل علیهما، وأخذ سیف أحدهما فضرب به الجدار حتی کسره، ثم أخرجه ما یسوقهما حتی بایعا

پیامبر صلی الله علیه و آله[۱،۲]، اجتماع بسیاری از زنان بنی‌هاشم[۳]، در برخی روایات تصریح شده است

۱. هلالی عامری، ۱۵۰کتاب سلیم بن قیس – فقالوا: لم یؤذن لنا. فقال عمر: اذهبوا، فإن أذن لکم وإلا فادخلوا علیه بغیر إذن فانطلقوا فاستأذنوا، فقالت فاطمة علیها السلام: (أحرج علیکم أن تدخلوا علی بیتی بغیر إذن). فرجعوا وثبت قنفذ الملعون. فقالوا: إن فاطمة قالت کذا وکذا فتحرجنا أن ندخل بیتها بغیر إذن. فغضب عمر وقال: ما لنا وللنساء ثم أمر أناسا حوله أن یحملوا الحطب فحملوا الحطب وحمل معهم عمر، فجعلوه حول منزل علی وفاطمة وابناهما علیهم السلام. ثم نادی عمر حتی أسمع علیا وفاطمة علیهما السلام: (والله لتخرجن یا علی ولتبایعن خلیفة رسول الله وإلا أضرمت علیک بیتک النار) فقالت فاطمة علیها السلام: یا عمر، ما لنا ولک ؟ فقال: افتحی الباب وإلا أحرقنا علیکم بیتکم. فقالت: (یا عمر، أما تتقی الله تدخل علی بیتی) ؟ فأبی أن ینصرف. ودعا عمر بالنار فأضرمها فی الباب ثم دفعه فدخل فاستقبلته فاطمة علیها السلام وصاحت: (یا أبتاه یا رسول الله) فرفع عمر السیف وهو فی غمده فوجأ به جنبها فصرخت: (یا أبتاه) فرفع السوط فضرب به ذراعها فنادت: (یا رسول الله، لبئس ما خلفک أبو بکر وعمر)

۲. خصیبی، ۴۰۷الهدایة الکبری – وتقص علیه قصة أبی بکر وانفاذ خالد بن الولید وقنفذ وعمر جمیعا لاخراج أمیر المؤمنین (علیه السلام) من بیته إلی البیعة فی سقیفة بنی ساعدة واشتغال أمیر المؤمنین وضم أزواج رسول الله وتعزیتهن وجمع القرآن وتالیفه وانجاز عداته وهی ثمانون ألف درهم باع فیها تالده وطارفه وقضاها عنه وقول عمر له اخرج یا علی إلی ما اجمع علیه المسلمون من البیعة لأمر أبی بکر فما لک ان تخرج عما اجتمعنا علیه فإن لم تفعل قتلناک وقول فضة جاریة فاطمة (علیها السلام) ان أمیر المؤمنین عنکم مشغول والحق له لو أنصفتموه واتقیتم الله ورسوله وسب عمر لها وجمع الحطب الجزل علی النار لاحراق أمیر المؤمنین وفاطمة والحسن والحسین وزینب ورقیة وأم کلثوم وفضة واضرامهم النار علی الباب وخروج فاطمة (علیها السلام) وخطابها لهم من وراء الباب وقولها ویحک یا عمر ما هذه الجرأة علی الله ورسوله ترید ان تقطع نسله من الدنیا وتفنیه وتطفئ نور الله والله متم نوره وانتهاره لها وقوله کفی یا فاطمة فلو ان محمدا حاضر والملائکة تأتیه بالأمر والنهی والوحی من الله وما علی الا کأحد المسلمین فاختاری ان شئت خروجه إلی بیعة أبی بکر والا أحرقکم بالنار جمیعا وقولها له یا شقی عدی هذا رسول الله لم یبل له جبین فی قبره و...

۳. ابن‌ابی‌الحدید، ۶ / ۴۹شرح نهج البلاغة –...، ثم أخذ بید الزبیر، فأقامه ثم دفعه فأخرجه، وقال: یا خالد، دونک هذا، فأمسکه خالد – وکان خارج البیت مع خالد جمع کثیر من الناس، أرسلهم أبو بکر ردءا لهما، ثم دخل عمر فقال لعلی، قم فبایع فتلکأ واحتبس، فأخذ بیده، وقال: قم، فأبی أن یقوم، فحمله ودفعه کما دفع الزبیر، ثم أمسکهما خالد، وساقهما عمر ومن معه سوقا عنیفا، واجتمع الناس ینظرون، وامتلأت شوارع المدینة بالرجال، ورأت فاطمة ما صنع عمر، فصرخت وولولت، واجتمع معها نساء کثیر من الهاشمیات وغیرهن، فخرجت إلی باب حجرتها ونادت: یا أبا بکر، ما

که باآنکه حضرت زهرا علیها السلام مهاجمان را سوگند داد که به خانه وارد نشوند، هجوم انجام گرفته است[۱،۲]، حائل‌شدن حضرت زهرا علیها السلام بین حضرت علی علیه السلام و قنفذ و دیگر

أسرع ما أغرتم على أهل بيت رسول الله ! والله لا أكلم عمر حتى ألقى الله. قال: فلما بايع على والزبير، وهدأت تلك الفورة، مشى إليها أبو بكر بعد ذلك فشفع لعمر، وطلب إليها فرضيت عنه..

۱. ابن‌حسین، ۱۶ ـ ۱۷تثبیت الإمامة – [هجومهم على باب أهل البيت] فقال أبو بكر لعمر: انهض فى جماعة واكسر باب هذا الرجل، وجئنا به يدخل فى ما دخل فيه الناس ! ! فنهض عمر ومن معه إلى باب على عليه السلام. فدقوا الباب، فدافعته فاطمة صلوات الله عليها فدفعها، وطرحها ! فصاحت: يا عمر ! أحرجك بحرج الله أن لا تدخل على بيتى، فإنى مكشوفة الشعر، مبتذلة ! !. فقال لها: خذى ثوبك ! ! فقالت: ما لى ؟ ولك ؟ ؟ ثم قال لها: خذى ثوبك فإنى داخل ! ! ! فأعادت عليه البتول، فدفعها، ودخل هو وأصحابه ؟ ؟. فحالت بينهم وبين البيت الذى فيه على عليه السلام – وهى ترى أنها أوجب عليهم حقا من على عليه السلام لضعفها وقرابتها من رسول الله صلى الله عليه وآله – فوثب إليها خالد بن الوليد، وضربها بالسوط على عضدها، حتى كان أثره فى عضدها مثل الدملج ! ! !. وصاحت عند ذلک ! فخرج عليهم الزبير بالسيف ! ؟...

۲. مهدی، ۱۲۳ ـ ۱۲۴الهجوم على بيت فاطمة (ع) – فنادت فاطمة (عليها السلام) بأعلى صوتها: " يا أبت يا رسول الله ! ماذا لقينا بعدک من ابن الخطاب وابن أبى قحافة ". فلما سمع القوم صوتها وبكاءها انصرفوا باكين، وبقى عمر ومعه قوم، ودعا بالنار وأضرمها فى الباب، فأخذت النار فى خشب الباب، ودخل الدخان البيت، فدخل قنفذ يده يروم فتح الباب.. فأخذت فاطمة (عليها السلام) بعضادتى الباب تمنعهم من فتحه، وقالت: " ناشدتكم الله وبأبى رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم) أن تكفوا عنا وتنصرفوا ". فأخذ عمر السوط من قنفذ وضرب به عضدها، فالتوى السوط على يديها حتى صار كالدملج الأسود. فضرب عمر الباب برجله فكسره، وفاطمة (عليها السلام) قد ألصقت أحشاءها بالباب تترسه، فركل الباب برجله وعصرها بين الباب والحائط عصرة شديدة قاسية حتى كادت روحها أن تخرج من شدة العصرة، ونبت المسمار فى صدرها ونبع الدم من صدرها وثدييها، فسقطت لوجهها – والنار تسعر –، فصرخت صرخة جعلت أعلى المدينة أسفلها، وصاحت: " يا أبتاه ! يا رسول الله ! هكذا يصنع بحبيبتک وابنتک.. آه يا فضة ! إليک فخذينى فقد والله قتل ما فى أحشائى "، ثم استندت إلى الجدار وهى تمخض، وكانت حاملة بالمحسن لستة أشهر فأسقطته، فدخل عمر وصفق على خدها صفقة من ظاهر الخمار، فانقطع قرطها وتناثرت إلى الأرض..

مهاجمان[۱،۲]، فشار دادن حضرت علیها السلام بین دیوار و در و کوبیدنِ در به ایشان[۳،٤]، اسقاط

۱. هلالی عامری، ۱۵۰ ـ ۱۵۱کتاب سلیم بن قیس – دفاع علی علیه السلام عن سلیلة النبوة فوثب علی علیه السلام فأخذ بتلابیبه ثم نتره فصرعه ووجأ أنفه ورقبته وهم بقتله، فذکر قول رسول الله صلی الله علیه وآله وما أوصاه به، فقال: والذی کرم محمدا بالنبوة – یا بن صهاک – لولا کتاب من الله سبق وعهد عهده إلی رسول الله صلی الله علیه وآله لعلمت إنک لا تدخل بیتی). أبو بکر یصدر أمره بإحراق البیت مرة أخری فأرسل عمر یستغیث، فأقبل الناس حتی دخلوا الدار وثار علی علیه السلام إلی سیفه. فرجع قنفذ إلی أبی بکر وهو یتخوف أن یخرج علی علیه السلام إلیه بسیفه، لما قد عرف من بأسه وشدته. فقال أبو بکر لقنفذ: (إرجع، فإن خرج وإلا فاقتحم علیه بیته، فإن امتنع فاضرم علیهم بیتهم النار). فانطلق قنفذ الملعون فاقتحم هو وأصحابه بغیر إذن، وثار علی علیه السلام إلی سیفه فسبقوه إلیه وکاثروه وهم کثیرون، فتناول بعضهم سیوفهم فکاثروه وضبطوه فألقوا فی عنقه حبلا وحالت بینهم وبینه فاطمة علیها السلام عند باب البیت، فضربها قنفذ الملعون بالسوط فماتت حین ماتت وإن فی عضدها کمثل الدملج من ضربته، لعنه الله ولعن من بعث به

۲. ابن‌حسین، ۱۷؛ عیاشی، ۲ / ۳۰۷تفسیر العیاشی –...ولم یدفن رسول الله صلی الله علیه وآله بعد، فلما رأی ذلک علی علیه السلام ورأی الناس قد بایعوا أبا بکر خشی أن یفتتن الناس ففرغ إلی کتاب الله و أخذ یجمعه فی مصحف فأرسل أبو بکر إلیه ان تعال فبایع فقال علی: لا أخرج حتی اجمع القرآن، فأرسل إلیه مرة أخری فقال: لا اخرج حتی أفرغ فأرسل إلیه الثالثة ابن عم له یقال قنفذ، فقامت فاطمة بنت رسول الله صلی الله علیه وآله علیها تحول بینه وبین علی علیه السلام فضربها فانطلق قنفذ ولیس معه علی علیه السلام فخشی أن یجمع علی الناس فأمر بحطب فجعل حوالی بیته ثم انطلق عمر بنار فأراد أن یحرق علی علی بیته وفاطمة والحسن والحسین صلوات الله علیهم،...

۳. خصیبی، ۴۰۷الهدایة الکبری –... واخذ النار فی خشب الباب وادخل قنفذ لعنه الله یده یروم فتح الباب وضرب عمر لها بسوط أبی بکر علی عضدها حتی صار کالدملج الأسود المحترق وأنینها من ذلک وبکاها ورکل عمر الباب برجله حتی أصاب بطنها وهی حاملة بمحسن لستة اشهر واسقاطها وصرختها عند رجوع الباب وهجوم عمر وقنفذ وخالد وصفقة عمر علی خدها حتی ابری قرطها تحت خمارها فانتثر وهی تجهر بالبکاء تقول یا أبتاه یا رسول الله ابنتک فاطمة تضرب ویقتل جنین فی بطنها وتصفق یا أبتاه ویسقف خد لما لها کنت تصونه من ضیم الهوان یصل إلیه من فوق الخمار وضربها بیدها علی الخمار لتکشفه ورفعها ناصیتها إلی السماء تدعو إلی الله و..../ کوفی، الاستغاثه، ۲۲۷

٤. صدوق، معانی‌الاخبار، ۲۰۶ – قال مصنف هذا الکتاب – رضی الله عنه –: معنی قوله صلی الله علیه وآله: " إن لک کنزا فی الجنة " یعنی مفتاح نعیمها، وذلک أن الکنز فی المتعارف لا یکون إلا المال من ذهب وفضة ولا یکنز إلا لخیفة الفقر ولا یصلحان إلا للانفاق فی أوقات الافتقار إلیهما ولا حاجة فی الجنة ولا فقر ولا فاقه لأنها دار السلام من جمیع ذلک ومن الآفات کلها وفیها ما تشتهی الأنفس،

جنینی به نام محسن[۱،۲]، لگد زدن به حضرت زهرا علیها السلام[۳،۴]، کمک خواستن حضرت

وتلذ الأعين فهذا الكنز هو المفتاح وذلک أنه علیه السلام قسیم الجنة وإنما صار علیه السلام قسیم الجنة والنار لان قسمة الجنة والنار إنما هی علی الایمان والکفر، وقد قال له النبی صلی الله علیه وآله: " یا علی حبک إیمان وبغضک نفاق وکفر " فهو علیه السلام بهذا الوجه قسیم الجنة والنار. وقد سمعت بعض المشایخ یذکر أن هذا الکنز هو ولده المحسن علیه السلام وهو السقط الذی ألقته فاطمة علیها السلام لما ضغطت بین البابین واحتج فی ذلک بما روی فی السقط من أنه یکون محبنطأ علی باب الجنة، فیقال له: ادخل الجنة، فیقول: لا حتی یدخل أبوای قبلی

۱. طبری امامی، دلائل‌الامامه، ۱۳۴ – حدثنی أبو الحسین محمد بن هارون بن موسی التلعکبری، قال: حدثنی أبی، قال: حدثنی أبو علی محمد بن همام بن سهیل (رضی الله عنه)، قال: روی أحمد ابن محمد بن البرقی، عن أحمد بن محمد الأشعری القمی، عن عبد الرحمن بن أبی نجران، عن عبد الله بن سنان، عن ابن مسکان، عن أبی بصیر، عن أبی عبد الله جعفر بن محمد (علیه السلام)، قال: ولدت فاطمة (علیها السلام) فی جمادی الآخرة، یوم العشرین منه، سنة خمس وأربعین من مولد النبی (صلی الله علیه وآله). وأقامت بمکة ثمان سنین، وبالمدینة عشر سنین، وبعد وفاة أبیها خمسة وسبعین یوما. وقبضت فی جمادی الآخرة یوم الثلاثاء لثلاث خلون منه، سنة إحدی عشرة من الهجرة. وکان سبب وفاتها أن قنفذا مولی عمر لکزها بنعل السیف بأمره، فأسقطت محسنا ومرضت من ذلک مرضا شدیدا، ولم تدع أحدا ممن آذاها یدخل علیها

۲. ابن‌حجر عسقلانی، لسان‌المیزان، ۱ / ۲۶۸ – احمد بن محمد بن السری بن یحیی بن أبی دارم المحدث أبو بکر الکوفی الرافضی الکذاب، مات فی أول سنة سبع وخمسین وثلاث مائة وقیل إنه لحق إبراهیم القصار حدث عن أحمد بن موسی الحمار " وموسی بن هارون وعدة، روی عنه الحاکم وقال رافضی غیر ثقة وقال محمد بن أحمد بن حماد الکوفی الحافظ بعد أن ارخ موته کان مستقیم الامر عامة دهره ثم فی آخر أیامه کان أکثر ما یقرأ علیه المثالب حضرته ورجل یقرأ علیه ان عمر رفس فاطمة حتی أسقطت بمحسن

۳. مفید، الاختصاص، ۱۸۵–... فلقیها عمر فقال: یا بنت محمد ما هذا الکتاب الذی معک، فقالت: کتاب کتب لی أبو بکر برد فدک، فقال: هلمیه إلی، فأبت أن تدفعه إلیه، فرفسها برجله وکانت حاملة بابن اسمه المحسن فأسقطت المحسن من بطنها ثم لطمها فکأنی أنظر إلی قرط فی أذنها حین نقفت ثم أخذ الکتاب فخرقه فمضت ومکثت خمسة وسبعین یوما " مریضة مما ضربها عمر،...

٤. مجلسی، بحارالانوار، ۲۹ / ۱۹۲–... فخرجت والکتاب معها، فلقیها عمر فقال: یا بنت محمد ! ما هذا الکتاب الذی معک ؟ فقالت: کتاب کتب لی أبو بکر برد فدک، فقال: هلمیه إلی، فأبت أن تدفعه إلیه، فرفسها برجله – وکانت علیها السلام حاملة بابن اسمه: المحسن – فأسقطت المحسن من بطنها، ثم لطمها، فکأنی أنظر إلی قرط فی أذنها حین نقف، ثم أخذ الکتاب فخرقه

زهرا علیها السلام از فضّه هنگام سقط جنین[۱]، تازیانه خوردن حضرت زهرا علیها السلام به دستور عمر[۲]

۱. مجلسی، بحارالانوار، ۳۰ / ۲۹۴ –... فقالت: یا عدو الله وعدو رسوله وعدو أمیر المؤمنین، فضربت فاطمة یدیها من الباب تمنعنی من فتحه فرمته فتصعب علی فضربت کفیها بالسوط فألمها، فسمعت لها زفیرا وبکاء، فکدت أن ألین وأنقلب عن الباب فذکرت أحقاد علی وولوعه فی دماء صنادید العرب، وکید محمد وسحره، فرکلت الباب وقد ألصقت أحشاءها بالباب تترسه، وسمعتها وقد صرخت صرخة حسبتها قد جعلت أعلی المدینة أسفلها، وقالت: یا أبتاه ! یا رسول الله ! هکذا کان یفعل بحبیبتک وابنتک، آه یا فضة ! إلیک فخذینی فقد والله قتل ما فی أحشائی من حمل، وسمعتها تمخض وهی مستندة إلی الجدار، فدفعت الباب ودخلت فأقبلت إلی بوجه أغشی بصری...

۲. هلالی عامری، ۱ / ۱۵۳کتاب سلیم بن قیس –... وقد کان قنفذ لعنه الله ضرب فاطمة علیها السلام بالسوط – حین حالت بینه وبین زوجها وأرسل إلیه عمر: (إن حالت بینک وبینه فاطمة فاضربها) – فألجأها قنفذ لعنه الله إلی عضادة باب بیتها ودفعها فکسر ضلعها من جنبها فألقت جنینا من بطنها. فلم تزل صاحبة فراش حتی ماتت صلی الله علیها من ذلک شهیدة

یا به دست خود او [۱] یا قنفذ[۲]یا خالدبن‌ولید[۳]،[٤] یا مغیرةبن‌شعبه[٥]، که ممکن است همهٔ آنها واقعیت داشته باشد؛ ضربت زدن قنفذ با غلاف شمشیر به حضرت زهرا علیها السلام[٦]؛

---

۱. خصیبی، ۴۰۷

۲. هلالی عامری، ۱۵۰؛ عیاشی، ۲ / ۳۰۷ ـ ۳۰۸؛تفسیر العیاشی –...فأرسل أبو بکر إلیه ان تعال فبایع فقال علی: لا أخرج حتی اجمع القرآن، فأرسل إلیه مرة أخری فقال: لا اخرج حتی أفرغ فأرسل إلیه الثالثة ابن عم له یقال قنفذ، فقامت فاطمة بنت رسول الله صلی الله علیه وآله علیها تحول بینه وبین علی علیه السلام فضربها فانطلق قنفذ ولیس معه علی علیه السلام فخشی أن یجمع علی الناس فأمر بحطب فجعل حوالی بیته ثم انطلق عمر بنار فأراد أن یحرق علی علی بیته وفاطمة والحسن والحسین صلوات الله علیهم، فلما رأی علی ذلک خرج فبایع کارها غیر طائع / کوفی، الاستغاثه، ۲۲۷

۳. ر.ک: هلالی عامری، ۳۸۷؛کتاب سلیم بن قیس...فأرسل عمر یستغیث. فأقبل الناس حتی دخلوا الدار. وسل خالد بن الولید السیف لیضرب فاطمة علیها السلام فحمل علیه بسیفه، فأقسم علی علی علیه السلام فکف

٤. ابن‌حسین، ۱۷تثبیت الإمامة – فقال أبو بکر لعمر: انهض فی جماعة واکسر باب هذا الرجل، وجئنا به یدخل فی ما دخل فیه الناس ! ! فنهض عمر ومن معه إلی باب علی علیه السلام. فدقوا الباب، فدافعته فاطمة صلوات الله علیها فدفعها، وطرحها ! فصاحت: یا عمر ! أحرجک بحرج الله أن لا تدخل علی بیتی، فإنی مکشوفة الشعر، مبتذلة ! !. فقال لها: خذی ثوبک ! ! فقالت: ما لی ؟ ولک ؟ ؟ ثم قال لها: خذی ثوبک فإنی داخل ! ! ! فأعادت علیه البتول، فدفعها، ودخل هو وأصحابه ؟ ؟. فحالت بینهم وبین البیت الذی فیه علی علیه السلام – وهی تری أنها أوجب علیهم حقا من علی علیه السلام لضعفها وقرابتها من رسول الله صلی الله علیه وآله – فوثب إلیها خالد بن الولید، وضربها بالسوط علی عضدها، حتی کان أثره فی عضدها مثل الدملج ! ! !.

٥. ر.ک: عاملی، ۱ / ۳۳۰مأساة الزهراء (ع) – وقد ذکر الإمام الحسن أن المغیرة قد ضرب الزهراء حتی أدماها.

٦. طبری امامی، دلائل‌الامامه، ۱۳۴ – حدثنی أبو الحسین محمد بن هارون بن موسی التلعکبری، قال: حدثنی أبی، قال: حدثنی أبو علی محمد بن همام بن سهیل (رضی الله عنه)، قال: روی أحمد ابن محمد بن البرقی، عن أحمد بن محمد الأشعری القمی، عن عبد الرحمن بن أبی نجران، عن عبد الله بن سنان، عن ابن مسکان، عن أبی بصیر، عن أبی عبد الله جعفر بن محمد (علیه السلام)، قال: ولدت فاطمة (علیها السلام) فی جمادی الآخرة، یوم العشرین منه، سنة خمس وأربعین من مولد النبی (صلی الله علیه وآله). وأقامت بمکة ثمان سنین، وبالمدینة عشر سنین، وبعد وفاة أبیها خمسة

باقی‌ماندن اثر تازیانه بر بازوی حضرت زهرا علیها السلام، همانند بازوبند، تا هنگام شهادت ایشان[۱،۲،۳،۴]، شکسته شدن استخوانی از استخوانهای پهلوی حضرت زهرا علیها السلام[۵؛۶] سیلی

وسبعين يوما. وقبضت في جمادى الآخرة يوم الثلاثاء لثلاث خلون منه، سنة إحدى عشرة من الهجرة. وكان سبب وفاتها أن قنفذا مولى عمر لكزها بنعل السيف بأمره، فأسقطت محسنا ومرضت من ذلک مرضا شديدا، ولم تدع أحدا ممن آذاها يدخل عليها

۱. هلالی عامری، ۱۵۱کتاب سلیم بن قیس -..فانطلق قنفذ الملعون فاقتحم هو وأصحابه بغير إذن، وثار على عليه السلام إلى سيفه فسبقوه إليه وكاثروه وهم كثيرون، فتناول بعضهم سيوفهم فكاثروه وضبطوه فألقوا في عنقه حبلا وحالت بينهم وبينه فاطمة عليها السلام عند باب البيت، فضربها قنفذ الملعون بالسوط فماتت حين ماتت وإن في عضدها كمثل الدملج من ضربته، لعنه الله ولعن من بعث به

۲. هلالی عامری، ۲۲۳کتاب سلیم بن قیس - قال أبان: قال سليم: فلقيت عليا عليه السلام فسألته عما صنع عمر، فقال: هل تدرى لم كف عن قنفذ ولم يغرمه شيئا ؟ قلت: لا. قال: لأنه هو الذى ضرب فاطمة عليها السلام بالسوط حين جاءت لتحول بينى وبينهم، فماتت صلوات الله عليها وإن أثر السوط لفى عضدها مثل الدملج

۳. هلالی عامری، ۲۲۴کتاب سلیم بن قیس - بدع أبى بكر وعمر تغريم عمر لعماله فقال العباس لعلى عليه السلام: ما ترى عمر منعه من أن يغرم قنفذا كما أغرم جميع عماله ؟ فنظر على عليه السلام إلى من حوله ثم اغرورقت عيناه بالدموع، ثم قال: شكر له ضربة ضربها فاطمة عليها السلام بالسوط، فماتت وفى عضدها أثره كأنه الدملج...

٤. ابن‌حسین، ۱۷تثبیت الإمامة - فحالت بينهم وبين البيت الذى فيه على عليه السلام - وهى ترى أنها أوجب عليهم حقا من على عليه السلام لضعفها وقرابتها من رسول الله صلى الله عليه وآله - فوثب إليها خالد بن الوليد، وضربها بالسوط على عضدها، حتى كان أثره فى عضدها مثل الدملج ! ! !.../ ر.ک: خصیبی، ۱۷۹

۵. هلالی عامری، ۱۵۳کتاب سلیم بن قیس - وقد كان قنفذ لعنه الله ضرب فاطمة عليها السلام بالسوط - حين حالت بينه وبين زوجها وأرسل إليه عمر: (إن حالت بينک وبينه فاطمة فاضربها) - فألجأها قنفذ لعنه الله إلى عضادة باب بيتها ودفعها فكسر ضلعها من جنبها فألقت جنينا من بطنها. فلم تزل صاحبة فراش حتى ماتت صلى الله عليها من ذلک شهيدة

٦. ابن‌طاووس، اقبال‌الاعمال، ۳ / ۱۶۶ - اللهم صل على محمد وأهل بيته، وصل على البتول الطاهرة، الصديقة المعصومة، التقية النقية، الرضية [المرضية]، الزكية الرشيدة، المظلومة المقهورة، المغصوبة حقها، الممنوعة ارثها، المكسور ضلعها، المظلوم بعلها، المقتول ولدها، فاطمة بنت رسول الله، وبضعة لحمه وصميم قلبه...

زدن به روی حضرت علیها السلام[۱] اینکه حضرت فاطمه علیها السلام مهاجمان را تهدید کرد که آنان را نفرین می‌کند[۲] ؛[۳]،[۴] ممانعت حضرت علی علیه السلام از نفرین حضرت زهرا علیها السلام[۵] اینکه

---

۱. خصیبی، ۴۰۷الهدایة الکبری –... واخذ النار فی خشب الباب وادخل قنفذ لعنه الله یده یروم فتح الباب وضرب عمر لها بسوط أبی بکر علی عضدها حتی صار کالدملج الأسود المحترق وأنینها من ذلک وبکاها ورکل عمر الباب برجله حتی أصاب بطنها وهی حاملة بمحسن لستة اشهر واسقاطها وصرختها عند رجوع الباب وهجوم عمر وقنفذ وخالد وصفقة عمر علی خدها حتی ابری قرطها تحت خمارها فانتثر وهی تجهر بالبکاء تقول یا أبتاه یا رسول الله ابنتک فاطمة تضرب ویقتل جنین فی بطنها وتصفق یا أبتاه ویسقف خد لما لها کنت تصونه من ضیم الهوان یصل إلیه من فوق الخمار وضربها بیدها علی الخمار لتکشفه ورفعها ناصیتها إلی السماء تدعو إلی الله وخروج أمیر المؤمنین من داخل البیت...

۲. یعقوبی، ۲ / ۱۲۶تاریخ الیعقوبی – وبلغ أبا بکر وعمر أن جماعة من المهاجرین والأنصار قد اجتمعوا مع علی بن أبی طالب فی منزل فاطمة بنت رسول الله، فأتوا فی جماعة حتی هجموا الدار، وخرج علی ومعه السیف، فلقیه عمر، فصارعه عمر فصرعه، وکسر سیفه، ودخلوا الدار فخرجت فاطمة فقالت: والله لتخرجن أو لأکشفن شعری ولا عجن إلی الله ! فخرجوا وخرج من کان فی الدار وأقام القوم أیاما. ثم جعل الواحد بعد الواحد یبایع، ولم یبایع علی إلا بعد ستة أشهر وقیل أربعین یوما

۳. عیاشی، ۶۷تفسیر العیاشی –... فخرجت فاطمة علیها السلام فقالت: یا با بکر أترید أن ترملنی من زوجی والله لئن لم تکف عنه لأنشرن شعری ولأشقن جیبی ولآتین قبر أبی ولأصیحن إلی ربی، فأخذت بید الحسن والحسین علیهم السلام، وخرجت ترید قبر النبی صلی الله علیه وآله. فقال علی علیه السلام لسلمان: أدرک ابنة محمد فانی أری جنبتی المدینة تکفیان، والله ان نشرت شعرها وشقت جیبها وأتت قبر أبیها وصاحت إلی ربها لا یناظر بالمدینة أن یخسف بها [وبمن فیها] فأدرکها سلمان رضی الله عنه. فقال: یا بنت محمد ان الله إنما بعث أباک رحمة فارجعی، فقالت: یا سلمان یریدون قتل علی ما علی علی صبر فدعنی حتی آتی قبر أبی فانشر شعری واشق جیبی وأصیح إلی ربی، فقال سلمان: انی أخاف أن تسخف بالمدینة، وعلی بعثنی إلیک ویأمرک أن ترجعی إلی بیتک وتنصرفی، فقالت: إذا أرجع واصبر وأسمع له وأطیع، قال: فأخرجوه من منزله ملببا ومروا به علی قبر النبی علیه وآله السلام قال: فسمعته یقول: (یا بن أم ان القوم استضعفونی) إلی آخر الآیة...

٤. کلینی، ۱ / ۴۶۰الکافی – محمد بن یحیی، عن محمد بن الحسین، عن محمد بن إسماعیل، عن صالح بن عقبة، عن عبد الله بن محمد الجعفی، عن أبی جعفر وأبی عبد الله علیهما السلام قالا: إن فاطمة علیها السلام – لما أن کان من أمرهم ما کان – أخذت بتلابیب عمر فجذبته إلیها ثم قالت: أما والله یا ابن الخطاب لولا أنی أکره أن یصیب البلاء من لا ذنب له لعلمت أنی سأقسم علی الله ثم أجده سریع الإجابة

۵. عیاشی، ۲ / ۶۷؛ مفید، الاختصاص، ۱۸۶الاختصاص –...فخرجت فاطمة علیها السلام فقالت: یا أبا بکر وعمر تریدان أن ترملانی من زوجی والله لئن لم تکفا عنه لأنشرن شعری ولأشقن جیبی ولآتین قبر أبی ولأصیحن إلی ربی، فخرجت وأخذ بید الحسن والحسین علیهما السلام متوجهة إلی القبر

مهاجمان، شمشیر زبیر را گرفتند و شکستند[۱]؛[۲] خودداری حضرت علی علیه السلام از برخورد

فقال علی علیه السلام لسلمان: یا سلمان أدرک ابنة محمد صلی الله علیه وآله فإنی أری جنبتی المدینة تکفئان، فوالله لئن فعلت لا یناظر بالمدینة أن یخسف بها وبمن فیها، قال: فلحقها سلمان فقال: یا بنت محمد صلی الله علیه وآله إن الله تبارک وتعالی إنما بعث أباک رحمة فانصرفی، فقالت: یا سلمان ما علی صبر فدعنی حتی آتی قبر أبی، فأصیح إلی ربی، قال سلمان: فإن علیا " بعثنی إلیک وأمرک بالرجوع فقالت: أسمع له وأطیع فرجعت،...

۱. ابن‌قتیبه دینوری، ۱ / ۱۸الامامة والسیاسة – وأما علی والعباس بن عبد المطلب ومن معهما من بنی هاشم فانصرفوا إلی رحالهم ومعهم الزبیر بن العوام، فذهب إلیهم عمر فی عصابة فیهم أسید بن حضیر وسلمة بن أسلم، فقالوا: انطلقوا فبایعوا أبا بکر، فأبوا، فخرج الزبیر بن العوام رضی الله عنه بالسیف، فقال عمر رضی الله عنه: علیکم بالرجل فخذوه فوثب علیه سلمة بن أسلم، فأخذ السیف من یده، فضرب به الجدار، وانطلقوا به فبایع وذهب بنو هاشم أیضا فبایعوا

۲. حاکم نیشابوری، ۳ / ۶۶المستدرک – (حدثنا) محمد بن صالح بن هانئ ثنا الفضل بن محمد البیهقی ثنا إبراهیم بن المنذر الحزامی ثنا محمد بن فلیح عن موسی ابن عقبة عن سعد بن إبراهیم قال حدثنی إبراهیم بن عبد الرحمن بن عوف ان عبد الرحمن بن عوف کان مع عمر ابن الخطاب رضی الله عنه وان محمد بن مسلمة کسر سیف الزبیر ثم قام أبو بکر فخطب الناس واعتذر إلیهم وقال والله ما کنت حریصا علی الامارة یوما ولا لیلة قط ولا کنت فیها راغبا ولا سألتها الله عز وجل فی سر وعلانیة ولکنی أشفقت من الفتنة ومالی فی الامارة من راحة ولکن قلدت امرا عظیما مالی به من طاقة ولا ید الا بتقویة الله عز وجل ولوددت ان أقوی الناس علیها مکانی الیوم فقبل المهاجرون منه ما قال وما اعتذر به قال علی رضی الله عنه والزبیر ما غضبنا الا لأنا قد اخرنا عن المشاورة وانا نری أبا بکر أحق الناس بها بعد رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم انه لصاحب الغار وثانی اثنین وانا لنعلم بشرفه وکبره ولقد امره رسول الله صلی الله علیه وآله بالصلاة بالناس وهو حی/بیهقی، ۸ / ۱۵۲

با مهاجمان به سبب دستور پیامبر صلی الله علیه و آله به صبر برای حفظ دین[۱،۲]؛ در *مؤتمر علماء بغداد* از مسمار نیز سخن به میان آمده است[۳]، اظهار پشیمانی ابوبکر از توسل به زور و گشودنِ درِ خانهٔ فاطمه علیها السلام[۴،۵]، برخی از عامه، این اظهار پشیمانی را دلیل بر قوّت دین

---

۱. ر.ک: هلالی عامری، ۱۵۵؛کتاب سلیم بن قیس – فقال أبو بکر: فما علمک بذلک ؟ ما أطلعناک علیها فقال علیه السلام: أنت یا زبیر وأنت یا سلمان وأنت یا أبا ذر وأنت یا مقداد، أسألکم بالله وبالإسلام، أما سمعتم رسول الله صلی الله علیه وآله یقول ذلک وأنتم تسمعون: (إن فلانا وفلانا – حتی عد هؤلاء الخمسة – قد کتبوا بینهم کتابا وتعاهدوا فیه وتعاقدوا أیمانا علی ما صنعوا إن قتلت أو مت) ؟ فقالوا: اللهم نعم، قد سمعنا رسول الله صلی الله علیه وآله یقول ذلک لک: (إنهم قد تعاهدوا وتعاقدوا علی ما صنعوا، وکتبوا بینهم کتابا إن قتلت أو مت أن یتظاهروا علیک وأن یزووا عنک هذا یا علی). قلت: بأبی أنت وأمی یا رسول الله، فما تأمرنی إذا کان ذلک أن أفعل ؟ فقال لک: إن وجدت علیهم أعوانا فجاهدهم ونابذهم، وإن أنت لم تجد أعوانا فبایع واحقن دمک. فقال علی علیه السلام: أما والله، لو أن أولئک الأربعین رجلا الذین بایعونی وفوا لی لجاهدتکم فی الله، ولکن أما والله لا ینالها أحد من عقبکما إلی یوم القیامة...

۲. مهدی، ۲۳۶ ـ ۲۳۷الهجوم علی بیت فاطمة (ع) – وفی روایة تقدم ذکرها عن النبی (صلی الله علیه وآله وسلم): " یا علی ! تفی بما فیها.. علی الصبر منک، وعلی کظم الغیظ، وعلی ذهاب حقی وغصب خمسک، وانتهاک حرمتک. " فقال: " نعم یا رسول الله.. "

۳. عاملی، ۱ / ۳۵۳مأساة الزهراء (ع) – خبر المسمار: قد جاء فی کتاب منسوب إلی شبل الدولة مقاتل بن عطیة، عرف باسم: " مؤتمر علماء بغداد " الفقرة التالیة: "... ولما جاءت فاطمة خلف الباب، لترد عمر وحزبه، عصر عمر فاطمة بین الحائط والباب عصرة شدیدة، حتی أسقطت جنینها ونبت مسمار الباب فی صدرها، وصاحت فاطمة: یا أبتاه، یا رسول الله... "

٤. ر.ک: ابن‌قتیبه دینوری، ۱ / ۲۴ الامامة والسیاسة –...فقال له عبد الرحمن بن عوف: خفض علیک من هذا یرحمک الله، فإن هذا یهیضک علی ما بک، وإنما الناس رجلان: رجل رضی ما صنعت، فرأیه کرأیک، ورجل کره ما صنعت، فأشار علیک برأیه، ما رأینا من صاحبک الذی ولیت إلا خیرا، وما زلت صالحا مصلحا، ولا أراک تأسی علی شئ من الدنیا فاتک. قال: أجل، والله ما آسی إلا علی ثلاث فعلتهن، لیتنی کنت ترکتهن، وثلاث ترکتهن لیتنی فعلتهن، وثلاث لیتنی سألت رسول الله عنهن، فأما اللاتی فعلتهن ولیتنی لم أفعلهن، فلیتنی ترکت بیت علی وإن کان أعلن علی الحرب، ولیتنی یوم سقیفة بنی ساعدة کنت ضربت علی ید أحد الرجلین أبی عبیدة أو عمر فکان هو الأمیر وکنت أنا الوزیر...

۵. طبری، ۲ / ۶۱۹ تاریخ الطبری –... قال أبو بکر رضی الله تعالی عنه أجل إنی لا آسی علی شئ من

ابوبکر، و آن را از مناقب وی دانسته‌اند[۱]، همچنان‌که کار عمر و هجوم به خانهٔ فاطمه علیها السلام و برخورد با پناهندگانِ آن خانه و علی علیه السلام را توجیه کرده‌اند [۲]، که نظیر آن در ماجرای شورش عبدالله‌بن‌زبیر اتفاق افتاد. وی بنی‌هاشم را در شِعب محاصره کرد و برای آتش زدن آنان هیزم فراهم آورد. عروةبن‌زبیر، عمل برادرش را شبیه به اقدام عمربن‌خطّاب دانسته و گفته هدف هردو، رفع اختلاف، و تهدید برای وادار کردن مخالفان به اطاعت از حاکم بوده است[۳]. از مجموع این گزارشها روشن می‌شود که بیماری حضرت فاطمه علیها السلام با حوادث پس از رحلت رسول خدا صلی الله علیه و آله مرتبط، و شهادت حضرت علیها السلام متأثر از این مسائل بوده است.

این گزارشها در نقلِ جزئیاتِ حادثه اختلافهایی دارند و برخی، با توجه به این اختلافها، در صحت این گزارشها تردید کرده‌اند، ولی اختلاف در جزئیات یک حادثه، در اصل آن تردید ایجاد نمی‌کند، چنان‌که در نقلِ جزئیاتِ دیگر حوادث

الدنیا إلا علی ثلاث فعلتهن وددت أنی ترکتهن وثلاث ترکتهن وددت أنی فعلتهن وثلاث وددت أنی سألت عنهن رسول الله صلی الله علیه وسلم فأما الثلاث اللاتی وددت أنی ترکتهن فوددت أنی لم أکشف بیت فاطمة عن شئ وإن کانوا قد غلقوه علی الحرب ووددت إنی لم أکن حرقت الفجاءة السلمی وأنی کنت قتلته سریحا أو خلیته نجیحا ووددت أنی یوم سقیفة بنی ساعدة کنت قذفت.../ طبرانی، ۱ / ۶۲

۱. ابن‌ابی‌الحدید، ۱۷ / ۱۶۸شرح نهج البلاغة – وأما حدیث الهجوم علی بیت فاطمة (علیها السلام) فقد تقدم الکلام فیه، والظاهر عندی صحة ما یرویه المرتضی والشیعة، ولکن لا کل ما یزعمونه، بل کان بعض ذلک، وحق لأبی بکر أن یندم ویتأسف علی ذلک، وهذا یدل علی قوة دینه وخوفه من الله تعالی، فهو بأن یکون منقبة له أولی من کونه طعنا علیه

۲. ر.ک: بلاذری، ۲ / ۲۶۷ ـ ۲۶۸

۳. ابن‌ابی‌الحدید، ۲۰ / ۱۴۷شرح نهج البلاغة – قال المسعودی: وکان عروة بن الزبیر یعذر أخاه عبد الله فی حصر بنی هاشم فی الشعب، وجمعه الحطب لیحرقهم ویقول: إنما أراد بذلک ألا تنتشر الکلمة، ولا یختلف المسلمون، وان یدخلوا فی الطاعة، فتکون الکلمة واحدة، کما فعل عمر بن الخطاب ببنی هاشم لما تأخروا عن بیعة أبی بکر، فإنه أحضر الحطب لیحرق علیهم الدار مسعودی، ۳ / ۷۷/

تاریخی نیز اختلافات بسیار دیده می‌شود، ولی با ثابت بودن اصل آن حادثه، منافاتی ندارد و تنها در درست بودن برخی از این جزئیات تردید به وجود می‌آورد. از سوی دیگر، برخی از این اختلافها بدان سبب است که هر گزارشگری فقط به جنبه‌ای از حادثه اشاره کرده و به جوانبِ دیگر نپرداخته است [۱]. همچنین، با توجه به مجموع گزارشها، می‌توان نتیجه گرفت که چند بار به خانهٔ حضرت زهرا علیها السلام هجوم برده‌اند، چنان‌که بعضی بر آن تأکید ورزیده‌اند[۲]، البته تعدد وقوع برخی از این حوادث، بعید به نظر می‌آید و احتمال خلط بین دو حادثه قوّت می‌گیرد. مثلاً، روایتی در *الاختصاص*، شبیه لطمه‌هایی را که به حضرت زهرا علیها السلام در حادثهٔ هجوم به خانه وارد آمده، دربارهٔ ماجرای فدک نقل کرده [۳]، که به احتمال بسیار از خلط حوادث این دو ماجرا نشئت گرفته است.

تعداد هجومها به خانهٔ حضرت علیها السلام: برخی بر آن‌اند که هجوم در سه مرحله انجام گرفته [۴] و گاه گزارشهای یک مرحله با گزارشهای مرحلهٔ دیگر اشتباه شده است. مثلاً، درگیری زبیر با مهاجمان، در هجوم دوم بوده است، ولی برخی آن را در

---

۱. ر.ک: عاملی، ۱/ ۱۲۰

۲. ر.ک: سیدمرتضی، ۳ /۲۴۱ الشافي في الامامة – وقد روى البلاذرى عن المدائنى عن مسلمة بن محارب عن سليمان التيمى عن أبى عون أن أبا بكر أرسل إلى على عليه السلام يريده على البيعة فلم يبايع، فجاء عمر ومعه قيس فلقيته فاطمة عليها السلام على الباب فقالت: يا ابن الخطاب أتراك محرقا على بابى قال: نعم، وذلك أقوى فيما جاء به أبوك وجاء على عليه السلام فبايع، وهذا الخبر قد روته الشيعة من طرق كثيرة، وإنما الطريف أن نرويه برواية لشيوخ محدثى العامة ولكنهم كانوا يروون ما سمعوا بالسلامة، وربما تنبهوا على ما فى بعض ما يروونه عليهم فكفوا عنه، وأى اختيار لمن يحرق عليه بابه حتى يبايع ؟/ عاملی، ۱/ ۳۱۳ ـ ۳۱۵؛ یوسفی غروی، ٤ / ۱۰۸ ـ ۱۳۰

۳. مفید،الاختصاص، ۱۸۵

٤. ر.ک: یوسفی غروی، ٤ / ۱۰۸ ـ ۱۳۰

هجوم اول دانسته‌اند [۱]. در مرحلهٔ نخست، عمر با گروهی، برای بیرون راندن کسانی که حاضر به بیعت با ابوبکر نبودند، به خانهٔ حضرت زهرا علیها السلام رفت. این مرحله با مناظرهٔ مهاجمان و حضرت علی علیه السلام و حامیان وی سپری شد. حضرت علیها السلام دربارهٔ حق خود برای امامت استدلال آورد و حامیان خلیفه اشکالاتی، ازجمله جوان بودن حضرت علیه السلام، را مطرح ساختند [۲،۳]. بنا بر روایتی، در این مرحله، دوازده تن از بدریان،

---

۱. مهدی، ۱۰٤

۲. ابن‌قتیبه دینوری، ۱ / ۱۸ ـ ۱۹الامامة والسیاسة – إبایة علی کرم الله وجهه بیعة أبی بکر رضی الله عنهما ثم إن علیا کرم الله وجهه أتی به إلی أبی بکر وهو یقول: أنا عبد الله وأخو رسوله، فقیل له بایع أبا بکر، فقال: أنا أحق بهذا الأمر منکم، لا أبایعکم وأنتم أولی بالبیعة لی، أخذتم هذا الأمر من الأنصار، واحتججتم علیهم بالقرابة من النبی صلی الله علیه وسلم، وتأخذونه منا أهل البیت غصبا ؟ ألستم زعمتم للأنصار أنکم أولی بهذا الأمر منهم لما کان محمد منکم، فأعطوکم المقادة، وسلموا إلیکم الإمارة، وأنا احتج علیکم بمثل ما احتججتم به علی الأنصار نحن أولی برسول الله حیا ومیتا فأنصفونا إن کنتم تؤمنون وإلا فبوءوا بالظلم وأنتم تعلمون. فقال له عمر: إنک لست متروکا حتی تبایع، فقال له علی: احلب حلبا لک شطره، واشدد له الیوم أمره یردده علیک غدا. ثم قال: والله یا عمر لا أقبل قولک ولا أبایعه. فقال له أبو بکر: فإن لم تبایع فلا أکرهک، فقال أبو عبیدة بن الجراح لعلی کرم الله وجهه: یا بن عم إنک حدیث السن وهؤلاء مشیخة قومک، لیس لک مثل تجربتهم، ومعرفتهم بالأمور، ولا أری أبا بکر إلا أقوی علی هذا الأمر منک، وأشد احتمالا واضطلاعا به، فسلم لأبی بکر هذا الأمر، فإنک إن تعش ویطل بک بقاء، فأنت لهذا الأمر خلیق وبه حقیق، فی فضلک ودینک، وعلمک وفهمک، وسابقتک ونسبک وصهرک. فقال علی کرم الله وجهه: الله الله یا معشر المهاجرین، لا تخرجوا سلطان محمد فی العرب عن داره وقعر بیته، إلی دورکم وقعور بیوتکم، ولا تدفعوا أهله عن مقامه فی الناس وحقه، فوالله یا معشر المهاجرین، لنحن أحق الناس به. لأنا أهل البیت، ونحن أحق بهذا الأمر منکم ما کان فینا القارئ لکتاب الله، الفقیه فی دین الله، العالم بسنن رسول الله، المضطلع بأمر الرعیة، المدافع عنهم الأمور السیئة، القاسم بینهم بالسویة، والله إنه لفینا، فلا تتبعوا الهوی فتضلوا عن سبیل الله، فتزدادوا من الحق بعدا....

۳. طبرسی، الاحتجاج، ۱ / ۹۶ ـ ۹۷ –... فقال عمر: إنک لست متروکا حتی تبایع طوعا أو کرها. فقال علی علیه السلام احلب حلبا لک شطره، اشدد له الیوم لیرد علیک غدا، إذا والله لا أقبل قولک ولا أحفل بمقامک ولا أبایع. فقال أبو بکر: مهلا یا أبا الحسن ما نشک فیک ولا نکرهک فقال أبو عبیدة إلی علی علیه السلام فقال: یا بن عم لسنا ندفع قرابتک ولا سابقتک ولا علمک ولا نصرتک، ولکنک حدث السن – وکان لعلی علیه السلام یومئذ ثلاث وثلاثون سنة – وأبو بکر شیخ من مشایخ قومک،

به درخواست حضرت علی علیه السلام، بر سخن پیامبر صلی الله علیه و آله در کنار غدیر خم گواهی دادند [۱]. با بالاگرفتن گفتگو، عمر از ترس اینکه سخن حضرت علی علیه السلام مؤثر افتد، جلسه را خاتمه داد و حضرت علی علیه السلام در خانه ماند و به جمع‌آوری قرآن پرداخت [۲].

بنا بر پاره‌ای روایات، ابوبکر قنفذ را برای رساندن پیامِ دعوت به بیعت، نزد

وهو أحمل لثقل هذا الأمر، وقد مضى الأمر بما فيه فسلم له، فإن عمرک الله يسلموا هذا الأمر إليک، ولا يختلف فيک اثنان بعد هذا إلا وأنت به خليق وله حقيق، ولا تبعث الفتنة فى أوان الفتنة فقد عرفت ما فى قلوب العرب وغيرهم عليک. فقال أمير المؤمنين عليه السلام: يا معاشر المهاجرين والأنصار الله الله لا تنسوا عهد نبيكم إليكم فى أمرى، ولا تخرجوا سلطان محمد من داره وقعر بيته إلى دوركم وقعر بيوتكم، ولا تدفعوا أهله عن حقه ومقامه فى الناس. فوالله معاشر الجمع إن الله قضى وحكم ونبيه أعلم وأنتم تعلمون بأنا أهل البيت أحق بهذا الأمر منكم، أما كان القارئ منكم لكتاب الله الفقيه فى دين الله المضطلع بأمر الرعية، والله إنه لفينا لا فيكم فلا تتبعوا الهوى فتزدادوا من الحق بعدا وتفسدوا قديمكم بشر من حديثكم. فقال بشير بن سعد الأنصارى الذى وطأ الأرض لأبى بكر وقالت جماعة من الأنصار: يا أبا الحسن لو كان هذا الأمر سمعته منک الأنصار قبل بيعتها لأبى بكر ما اختلف فيک اثنان. فقال على عليه السلام: يا هؤلاء كنت أدع رسول الله مسجى لا أواريه وأخرج أنازع فى سلطانه، والله ما خفت أحدا يسمو له وينازعنا أهل البيت فيه ويستحل ما استحللتموه، ولا علمت أن رسول الله صلى الله عليه وآله ترک يوم غدير خم لأحد حجة ولا لقائل مقالا، فأنشد الله رجلا سمع النبى يوم غدير خم يقول: " من كنت مولاه فهذا على مولاه اللهم وال من والاه وعاد من عاداه وانصر من نصره وخذل من خذله " أن يشهد الآن بما سمع. قال زيد بن أرقم: فشهد اثنا عشر رجلا بدريا بذلک وكنت ممن سمع القول من رسول الله صلى الله عليه وآله فكتمت الشهادة يومئذ، فدعا على على فذهب بصرى. قال: وكثر الكلام فى هذا المعنى وارتفع الصوت وخشى عمر أن يصغى الناس إلى قول على عليه السلام، ففسح المجلس وقال: إن الله يقلب القلوب، ولا تزال يا أبا الحسن ترغب عن قول الجماعة، فانصرفوا يومهم ذلک. وعن أبان بن تغلب قال: قلت لأبى عبد الله جعفر بن محمد الصادق عليهما السلام: جعلت فداک هل كان أحد فى أصحاب رسول الله صلى الله عليه وآله أنكر على أبى بكر فعله وجلوسه مجلس رسول الله صلى الله عليه وآله ؟ قال: نعم كان الذى أنكر على أبى بكر اثنى عشر رجلا من المهاجرين: خالد بن سعيد بن العاص، وكان من بنى أمية وسلمان الفارسى وأبو ذر الغفارى والمقداد بن الأسود وعمار بن ياسر وبريدة الأسلمى ومن الأنصار أبو الهشيم بن التيهان وسهل وعثمان ابنا حنيف وخزيمة بن ثابت ذو الشهادتين وأبى بن كعب وأبو أيوب الأنصارى /ابن‌ابی‌الحدید، ٦ / ١١ ـ ١٢/

۱. طبرسی، الاحتجاج، ۱ / ۹۶ ـ ۹۷

۲. طبرسی، *الاحتجاج*، ۱ / ۹۷ ـ ۹۸؛ ر.ک: مهدی، ۱۰۷

حضرت علی علیه السلام فرستاد. حضرت علی علیه السلام در پاسخ این پیام، که در آن ابوبکر خلیفهٔ رسول‌الله صلی الله علیه و آله خوانده شده بود، بر ناروایی این لقب تأکید کرد و گفت که این لقب به من اختصاص دارد، و نزد ابوبکر نرفت[۱ ،۲ ،۳ ،۴]. همچنین فرمود که با توجه به

---

۱. هلالی عامری، ۱۴۸کتاب سلیم بن قیس –...وقال عمر لأبی بکر: أرسل إلی علی فلیبایع، فإنا لسنا فی شئ حتی یبایع، ولو قد بایع أمناه. فأرسل إلیه أبو بکر: (أجب خلیفة رسول الله) فأتاه الرسول فقال له ذلک. فقال له علی علیه السلام: (سبحان الله ما أسرع ما کذبتم علی رسول الله، إنه لیعلم ویعلم الذین حوله أن الله ورسوله لم یستخلفا غیری). وذهب الرسول فأخبره بما قال له. قال: اذهب فقل له: (أجب أمیر المؤمنین أبا بکر) فأتاه فأخبره بما قال. فقال له علی علیه السلام: سبحان الله ما والله طال العهد فینسی. فوالله إنه لیعلم أن هذا الاسم لا یصلح إلا لی، ولقد أمره رسول الله وهو سابع سبعة فسلموا علی بإمرة المؤمنین. فاستفهم هو وصاحبه عمر من بین السبعة فقالا: أحق من الله ورسوله ؟ فقال لهما رسول الله صلی الله علیه وآله: نعم، حقا حقا من الله ورسوله إنه أمیر المؤمنین وسید المسلمین وصاحب لواء الغر المحجلین....

۲. هلالی ۳۸۵ ـ ۳۸۶ کتاب سلیم بن قیس – أخذ البیعة من علی علیه السلام بالإکراه فلما افتتن الناس بالذی افتتنوا به من الرجلین، فلم یبق إلا علی وبنو هاشم وأبو ذر والمقداد وسلمان فی أناس معهم یسیر، قال عمر لأبی بکر: (یا هذا، إن الناس أجمعین قد بایعوک ما خلا هذا الرجل وأهل بیته وهؤلاء النفر، فابعث إلیه). فبعث إلیه ابن عم لعمر یقال له (قنفذ) فقال له: (یا قنفذ، انطلق إلی علی فقل له: أجب خلیفة رسول الله). فانطلق فأبلغه. فقال علی علیه السلام: (ما أسرع ما کذبتم علی رسول الله، نکثتم وارتددتم. والله ما استخلف رسول الله غیری. فارجع یا قنفذ فإنما أنت رسول، فقل له: قال لک علی: والله ما استخلفک رسول الله وإنک لتعلم من خلیفة رسول الله). فأقبل قنفذ إلی أبی بکر فبلغه الرسالة...

۳. عیاشی، ۲ / ۶۶تفسیر العیاشی – عن عمرو بن أبی المقدام عن أبیه عن جده ما أتی علی یوم قط أعظم من یومین أتیا علی، فاما الیوم الأول فیوم قبض رسول الله صلی الله علیه وآله، واما الیوم الثانی فوالله انی لجالس فی سقیفة بنی ساعدة عن یمین أبی بکر والناس یبایعونه، إذ قال له عمر: یا هذا لیس فی یدیک شئ مهما لم یبایعک علی، فابعث إلیه حتی یأتیک یبایعک، فإنما هؤلاء رعاع فبعث إلیه قنفذ فقال له: اذهب فقل لعلی: أجب خلیفة رسول الله صلی الله علیه وآله، فذهب قنفذ فما لبث أن رجع فقال لأبی بکر: قال لک: ما خلف رسول الله أحدا غیری، قال: ارجع إلیه فقل: أجب فان الناس قد أجمعوا علی بیعتهم إیاه، وهؤلاء المهاجرین والأنصار یبایعونه وقریش، وإنما أنت رجل من المسلمین لک ما لهم وعلیک ما علیهم، فذهب إلیه قنفذ فما لبث أن رجع فقال: قال لک: ان رسول الله صلی الله علیه وآله قال لی وأوصانی ان إذا واریته فی حفرته لا أخرج من بیتی حتی أؤلف کتاب الله، فإنه فی جرائد النخل وفی أکتاف الإبل...

٤. مفید، الاختصاص، ۱۸۵ ـ ۱۸۶الاختصاص –... قال: فبعث قنفذا "، فقال له: أجب خلیفة رسول الله صلی الله علیه وآله، قال علی علیه السلام: لأسرع ما کذبتم علی رسول الله صلی الله علیه وآله ما

وصیت پیامبر صلی الله علیه و آله، تا جمع‌آوری قرآن به پایان نرسد، از خانه خارج نمی‌شود [۱]. لذا، اقدام برای گرفتن بیعت چند روز به تأخیر افتاد و پس از پایان جمع‌آوری قرآن و عرضهٔ آن، صورت پذیرفت.

از حضرت زهرا علیها السلام، در آستانهٔ درِ خانه، سخنی نقل گردیده که در آن از بی‌وفایی قوم و بدرفتاری آنان با اهل‌بیت علیهم السلام، شدیداً گلایه شده است [۲؛ ۳]، که احتمال دارد با

خلف رسول الله صلی الله علیه وآله أحدا " غیری، فرجع قنفذ وأخبر أبا بکر بمقالة علی علیه السلام فقال أبو بکر: انطلق إلیه فقل له: یدعوک أبو بکر ویقول: تعال حتی تبایع فإنما أنت رجل من المسلمین، فقال علی علیه السلام: أمرنی رسول الله صلی الله علیه وآله أن لا أخرج بعده من بیتی حتی أؤلف الکتاب فإنه فی جرائد النخل وأکتاف...

۱. عیاشی، ۲ / ۶۶

۲. ابن‌قتیبه دینوری، ۱ / ۲۰الامامة والسیاسة –... حتی أتوا باب فاطمة، فدقوا الباب، فلما سمعت أصواتهم نادت بأعلی صوتها: یا أبت یا رسول الله، ماذا لقینا بعدک من ابن الخطاب وابن أبی قحافة، فلما سمع القوم صوتها وبکاءها، انصرفوا باکین، وکادت قلوبهم تنصدع، وأکبادهم تنفطر، وبقی عمر ومعه قوم، فأخرجوا علیا....

۳. مفید، الامالی، ۵۰ – قال: أخبرنی أبو بکر محمد بن عمر الجعابی قال: حدثنا أبو الحسین العباس بن المغیرة قال: حدثنا أبو بکر أحمد بن منصور الرمادی قال: حدثنا سعید بن عفیر قال: حدثنی ابن لهیعة، عن خالد بن یزید، عن ابن أبی هلال، عن مروان بن عثمان قال: لما بایع الناس أبا بکر دخل علی علیه السلام والزبیر و المقداد بیت فاطمة علیها السلام، وأبوا أن یخرجوا، فقال عمر بن الخطاب: اضرموا علیهم البیت نارا، فخرج الزبیر ومعه سیفه، فقال أبو بکر: علیکم بالکلب، فقصدوا نحوه، فزلت قدمه وسقط إلی الأرض ووقع السیف من یده، فقال أبو بکر: اضربوا به الحجر، فضرب بسیفه الحجر حتی انکسر. وخرج علی ابن أبی طالب علیه السلام نحو العالیة فلقیه ثابت بن قیس بن شماس، فقال: ما شأنک یا أبا الحسن ؟ فقال: أرادوا أن یحرقوا علی بیتی وأبو بکر علی المنبر یبایع له ولا یدفع عن ذلک ولا ینکره، فقال له ثابت: ولا تفارق کفی یدک حتی أقتل دونک، فانطلقا جمیعا حتی عادا إلی المدینة وإذا فاطمة علیها السلام واقفة علی بابها، وقد خلت دارها من أحد من القوم وهی تقول: لا عهد لی بقوم أسوا محضرا منکم، ترکتم رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم جنازة بین أیدینا وقطعتم أمرکم بینکم لم تستأمرونا وصنعتم بنا ما صنعتم ولم تروا لنا حقا/ ر.ک: ابن‌ابی‌الحدید، ٦ / ٤٩

مرحلهٔ نخست هجوم مرتبط باشد.

در این زمان، حضرت علی علیه السلام شبها حضرت زهرا علیها السلام را سوارِ مرکب می‌کرد و به همراه امام‌حسن و امام‌حسین علیهما السلام به درِ خانهٔ مهاجران و انصار می‌رفت و از آنان یاری می‌خواست، ولی آنان، به حضرت زهرا علیها السلام پاسخ منفی می‌دادند[۱]؛[۲] و بیعت با ابوبکر

---

۱. طبرسی، الاحتجاج، ۱ / ۱۰۷ ـ ۱۰۸ – فقال سلمان: فلما كان الليل حمل على فاطمة على حمار وأخذ بيد ابنيه الحسن والحسين، فلم يدع أحدا من أهل بدر من المهاجرين ولا من الأنصار إلا أتى منزله وذكر حقه ودعاه إلى نصرته، فما استجاب له من جميعهم إلا أربعة وأربعون رجلا، فأمرهم أن يصبحوا بكرة محلقين رؤوسهم معهم سلاحهم وقد بايعوه على الموت، فأصبح ولم يوافه منهم أحد غير أربعة. قلت لسلمان: من الأربعة ؟ قال: أنا وأبو ذر والمقداد والزبير بن العوام. ثم أتاهم من الليلة الثانية فناشدهم الله فقالوا: نصبحك بكرة، فما منهم أحد وفى غيرنا، ثم الليلة الثالثة فما وفى أحد غيرنا، فلما رأى على عليه السلام عذرهم وقلة وفائهم لزم بيته وأقبل على القرآن يؤلفه ويجمعه، فلم يخرج حتى جمعه كله فكتبه على تنزيله والناسخ والمنسوخ، فبعث إليه أبو بكر أن اخرج فبايع، فبعث إليه أنى مشغول فقد آليت بيمين أن لا أرتدى برداء إلا للصلوات حتى أؤلف القرآن وأجمعه، فجمعه فى ثوب وختمه ثم خرج إلى الناس وهم مجتمعون مع أبى بكر فى مسجد رسول الله صلى الله عليه وآله فنادى عليه السلام بأعلى صوته: أيها الناس إنى لم أزل منذ قبض رسول الله صلى الله عليه وآله مشغولا بغسله ثم بالقرآن حتى جمعته كله فى هذا الثوب، فلم ينزل الله على نبيه آية من القرآن إلا وقد جمعتها كلها فى هذا الثواب، وليست منه آية إلا وقد أقرأنيها رسول الله صلى الله عليه وآله وعلمنى تأويلها. فقالوا: لا حاجة لنا به عندنا مثله

۲. ابن‌ابی‌الحدید، ۱۱ / ۱۴شرح نهج البلاغة – ويقال انه عليه السلام لما استنجد بالمسلمين عقيب يوم السقيفة وما جرى فيه وكان يحمل فاطمة عليها السلام ليلا على حمار وابناها بين يدى الحمار، وهو عليه السلام يسوقه فيطرق بيوت الأنصار وغيرهم، ويسألهم النصرة والمعونة، أجابه أربعون رجلا فبايعهم على الموت وأمرهم أن يصبحوا بكرة محلقى رؤوسهم ومعهم سلاحهم فأصبح لم يوافه منهم الا أربعة الزبير والمقداد وأبو ذر وسلمان ثم أتاهم من الليل فناشدهم فقالوا نصبحك غدوة فما جاءه منهم الا أربعة وكذلک فى الليلة الثالثة و...

را عذر آن قرار می‌دادند[۱]؛[۲]. بنا بر برخی منابع، حضرت علی علیه السلام پس از مأیوس شدن از یاری آنان، به جمع‌آوری قرآن روآورد[۳].

چند روز پس از هجوم اول، هجوم دوم رخ داد که در آن تهدید به آتش زدن خانه، و درگیری زبیر با مهاجمان اتفاق افتاد و همهٔ افراد خانه، به‌جز اهل‌بیت علیهم السلام، از خانه خارج شدند

---

۱. ابن‌قتیبه دینوری، ۱ / ۱۹الامامة والسیاسة –... فقال علی کرم الله وجهه: الله الله یا معشر المهاجرین، لا تخرجوا سلطان محمد فی العرب عن داره وقعر بیته، إلی دورکم وقعور بیوتکم، ولا تدفعوا أهله عن مقامه فی الناس وحقه، فوالله یا معشر المهاجرین، لنحن أحق الناس به. لأنا أهل البیت، ونحن أحق بهذا الأمر منکم ما کان فینا القارئ لکتاب الله، الفقیه فی دین الله، العالم بسنن رسول الله، المضطلع بأمر الرعیة، المدافع عنهم الأمور السیئة، القاسم بینهم بالسویة، والله إنه لفینا، فلا تتبعوا الهوی فتضلوا عن سبیل الله، فتتزدادوا من الحق بعدا. فقال بشیر بن سعد الأنصاری: لو کان هذا الکلام سمعته الأنصار منک یا علی قبل بیعتها لأبی بکر، ما اختلف علیک اثنان. قال: وخرج علی کرم الله وجهه یحمل فاطمة بنت رسول الله صلی الله علیه وسلم علی دابة لیلا فی مجالس الأنصار تسألهم النصرة، فکانوا یقولون: یا بنت رسول الله، قد مضت بیعتنا لهذا الرجل ولو أن زوجک وابن عمک سبق إلینا قبل أبی بکر ما عدلنا به، فیقول علی کرم الله وجهه أفکنت أدع رسول الله صلی الله علیه وسلم فی بیته لم أدفنه،...

۲. ابن‌ابی‌الحدید، ۶ / ۱۳شرح نهج البلاغة – وقال أحمد بن عبد العزیز الجوهری أیضا حدثنا أحمد وقال حدثنا ابن عفیر، قال: حدثنا أبو عوف عبد الله بن عبد الرحمن، عن أبی جعفر محمد بن علی رضی الله عنهما، أن علیا حمل فاطمة علی حمار، وسار بها لیلا إلی بیوت الأنصار، یسألهم النصرة وتسألهم فاطمة الانتصار له، فکانوا یقولون: یا بنت رسول الله، قد مضت بیعتنا لهذا الرجل، لو کان ابن عمک سبق إلینا أبا بکر ما عدلنا به، فقال علی: أکنت أترک رسول الله میتا فی بیته لا أجهزه،...

۳. ر.ک: هلالی عامری، ۱۴۶ ـ ۱۴۷کتاب سلیم بن قیس –...فأصبحوا فلم یواف منهم أحد إلا أربعة. فقلت لسلمان: من الأربعة ؟ فقال: أنا وأبو ذر والمقداد والزبیر بن العوام. ثم أتاهم علی علیه السلام من اللیلة المقبلة فناشدهم، فقالوا: (نصبحک بکرة) فما منهم أحد أتاه غیرنا. ثم أتاهم اللیلة الثالثة فما أتاه غیرنا. علی علیه السلام یجمع القرآن ویعرضه علی الناس فلما رآی غدرهم وقلة وفائهم له لزم بیته وأقبل علی القرآن یؤلفه ویجمعه، فلم یخرج من بیته حتی جمعه وکان فی الصحف والشظاظ والأسیار والرقاع..فلما جمعه کله وکتبه بیده علی تنزیله وتأویله والناسخ منه والمنسوخ...

و بنا بر برخی روایات، همگی به‌جز حضرت علی علیه السلام بیعت کردند[۱]، ولی در بعضی منابع اشاره شده است که حضرت علی علیه السلام و بنی‌هاشم در زمان حیات حضرت زهرا علیها السلام بیعت نکردند[۲،۳،۴]. مؤلف *الهجوم علی بیت فاطمه علیها السلام* نیز بر آن است که هرچند در هجوم دوم، همه از خانه خارج شدند، ولی تا حضرت علی علیه السلام به اجبار بیعت نکرد، آنان نیز بیعت نکردند[۵].

---

۱. ابن‌قتیبه دینوری، ۱ / ۱۹

۲. صنعانی، ۵ / ۴۷۲ ـ ۴۷۳المصنف – عبد الرزاق عن معمر عن الزهری عن عروة عن عائشة أن فاطمة والعباس أتیا أبا بکر یلتمسان میراثهما من رسول الله صلی الله علیه وسلم، وهما حینئذ یطلبان أرضه من فدک، وسهمه من خیبر، فقال لهما أبو بکر: سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول: لا نورث، ما ترکنا صدقة، إنما یأکل آل محمد صلی الله علیه وسلم من هذا المال، وإنی والله لا أدع أمرا رأیت رسول الله صلی الله علیه وسلم یصنعه إلا صنعته، قال: فهجرته فاطمة، فلم تکلمه فی ذلک، حتی ماتت، فدفنها علی لیلا، ولم یؤذن بها أبا بکر، قالت عائشة: وکان لعلی من الناس حیاة فاطمة حبوه، فلما توفیت فاطمة، انصرفت وجوه الناس عنه، فمکثت فاطمة ستة أشهر بعد رسول الله صلی الله علیه وسلم ثم توفیت، قال معمر: فقال رجل للزهری: فلم یبایعه علی ستة أشهر ؟ قال: لا، ولا أحد من بنی هاشم، حتی بایعه علی، فلما رأی علی انصراف وجوه الناس عنه، أسرع إلی مصالحة أبی بکر، فأرسل إلی أبی بکر أن ائتنا ولا تأتنا معک بأحد، وکره أن یأتیه عمر، لما یعلم من شدته....

۳. طبری، ۲ / ۴۴۸تاریخ الطبری – حدثنا أبو صالح الضراری قال حدثنا عبد الرزاق بن همام عن معمر عن الزهری عن عروة عن عائشة أن فاطمة والعباس أتیا أبا بکر یطلبان میراثهما من رسول الله صلی الله علیه وسلم وهما حینئذ یطلبان أرضه من فدک وسهمه من خیبر فقال لهما أبو بکر أما إنی سمعت رسول الله یقول لا نورث ما ترکنا فهو صدقة إنما یأکل آل محمد فی هذا المال وإنی والله لا أدع أمرا رأیت رسول الله یصنعه إلا صنعته قال فهجرته فاطمة فلم تکلمه فی ذلک حتی ماتت فدفنها علی لیلا ولم یؤذن بها أبا بکر وکان لعلی وجه من الناس حیاة فاطمة فلما توفیت انصرفت وجوه الناس عن علی فمکثت فاطمة ستة أشهر بعد رسول الله صلی الله علیه وسلم ثم توفیت قال معمر قال رجل للزهری أفلم یبایعه علی ستة أشهر قال لا ولا أحد من بنی هاشم حتی بایعه علی فلما رأی علی انصراف وجوه الناس عنه ضرع إلی مصالحة أبی بکر فأرسل إلی أبی بکر أن ائتنا ولا یأتنا معک أحد وکره أن یأتیه عمر لما علم من شدة عمر فقال عمر...

٤. ابن‌ابی‌الحدید، ۶ / ۴۶شرح نهج البلاغة –..فلما توفیت فاطمة انصرفت وجوه الناس عن علی، فمکثت فاطمة ستة أشهر ثم توفیت فقال رجل للزهری وهو الراوی لهذا الخبر عن عائشة: فلم یبایعه علی ستة أشهر ! قال: ولا أحد من بنی هاشم حتی بایعه علی...

۵. مهدی، ۱۱۵، ۲۵۲

در هجوم سوم، آتش افروخته شد و درِ خانه سوخت و دود وارد خانه شد و حضرت زهرا علیها السلام، که برای جلوگیری از ورود مهاجمان پشت در ایستاده بود، صدمه‌های جسمانی بسیاری دید که به بیماری شدید و شهادت وی انجامید. مهاجمان درِ خانه را شکستند و وارد منزل شدند و حضرت علی علیه السلام را کشان‌کشان، برای بیعت با ابوبکر، به مسجد بردند[۱،۲،۳]. در این هجوم، افراد زیادی شرکت

۱.ابن‌شاذان نیشابوری، ۳۶۷ الإیضاح – ورویتم عن إسحاق بن إبراهیم عن سلمة بن الفضل عن محمد بن إسحاق عن عبد الملک بن أعین عن أبی حرب بن [أبی] الأسود قال: بعثنی أبی إلی جریر بن عبد الله البجلی أسأله عن أمر ما حضر عن أبی بکر وعمر وعلی – علیه السلام – حین دعواه إلی البیعة فقال: غلباه وأخذا منه حقه فکتب إلیه أبی: لست أسألک عن رأیک، اکتب إلی بما حضرت وشهدت، قال: بعث إلی [علی] فجیئ به متلببا "فلما حضر قالا له: بایع فقال: إن لم أفعل فماذا تصنعون ؟ – قالوا: نقتلک ولؤما " لک قال: إذا " أکون عبد الله وأخا رسوله صلی الله علیه وآله، قالوا له: أما عبد الله، فنعم، وأما أخو رسوله صلی الله علیه وآله فلا، فرجع یومئذ ولم یبایع

۲. ابن‌حسین، ۱۶ ـ ۱۷تثبیت الإمامة – [هجو مهم علی باب أهل البیت] فقال أبو بکر لعمر: انهض فی جماعة واکسر باب هذا الرجل، وجئنا به یدخل فی ما دخل فیه الناس ! ! فنهض عمر ومن معه إلی باب علی علیه السلام. فدقوا الباب، فدافعته فاطمة صلوات الله علیها فدفعها، وطرحها ! فصاحت: یا عمر ! أحرجک بحرج الله أن لا تدخل علی بیتی، فإنی مکشوفة الشعر، مبتذلة ! !. فقال لها: خذی ثوبک ! ! فقالت: ما لی ؟ ولک ؟ ؟ ثم قال لها: خذی ثوبک فإنی داخل ! ! ! فأعادت علیه البتول، فدفعها، ودخل هو وأصحابه ؟ ؟. فحالت بینهم وبین البیت الذی فیه علی علیه السلام – وهی تری أنها أوجب علیهم حقا من علی علیه السلام لضعفها وقرابتها من رسول الله صلی الله علیه وآله – فوثب إلیها خالد بن الولید، وضربها بالسوط علی عضدها، حتی کان أثره فی عضدها مثل الدملج ! ! !. وصاحت عند ذلک ! فخرج علیهم الزبیر بالسیف ! ؟ فصاح عمر: دونکم اللیث ! فدخل فی صدره عبد الله بن أبی بیعة، فعانقه، وأخذ السیف من یده، وضرب به حتی کسره. فدخلوا البیت، فأخرجوا علیا علیه السلام ملبوبا، فتعلق به جماعة منهم حتی انتهی به إلی أبی بکر ! ! !. [رفض علی علیه السلام بیعة أبی بکر] فقال له أبو بکر: بایع ؟ ! !. فقال علیه السلام: ما أفعل. فقال عمر: ما تفارقنا أو تفعل ! ؟ فقال له أمیر المؤمنین علیه السلام: احلب حلبا لک شطره، شدها له الیوم یردها لک غدا ؟ ؟ ! !...

۳. مفید، الاختصاص، ۱۱الاختصاص – جعفر بن الحسین، عن محمد بن الحسن، عن محمد بن الحسن

داشتند و به روایتی، مهاجمان حدود سیصد تن بودند. نام برخی از آنان از منابع گوناگون گردآوری شده است [۱].

از حادثهٔ هجوم تا شهادت: حضرت زهرا علیها السلام بر اثر لطمه‌هایی که در این هجوم دید، به‌شدت بیمار شد. وی به آزاردهندگان اجازهٔ ملاقات نمی‌داد[۲]. حضرت علی علیه السلام بیماری همسر خود را پنهان می‌کرد و خود، با یاری اسماءبنت‌عمیس، از او پرستاری

الصفار، عن أحمد بن أبی عبد الله البرقی، عن أبیه، عن محمد بن عمرو، عن کرام، [و] عن إسماعیل بن جابر، عن مفضل بن عمر قال: قال أبو عبد الله علیه السلام: لما بایع الناس أبا بکر أتی بأمیر المؤمنین علیه السلام ملببا " لیبایع قال سلمان أتضع ذا بهذا ؟ والله لو أقسم علی الله لانطبقت ذه علی ذه قال: وقال أبو ذر وقال: المقداد [والله] هکذا أراد الله أن یکون، فقال أبو عبد الله علیه السلام: کان المقداد أعظم الناس إیمانا " تلک الساعة/ حلبی، ۲۳۳؛ ابن‌ابی‌الحدید، ٦ / ٤٨

۱. ر.ک: مهدی، ۱۱٦ ـ ۱۱۸

۲. طبری امامی، دلائل‌الامامه، ۱۳۴– حدثنی أبو الحسین محمد بن هارون بن موسی التلعکبری، قال: حدثنی أبی، قال: حدثنی أبو علی محمد بن همام بن سهیل (رضی الله عنه)، قال: روی أحمد ابن محمد بن البرقی، عن أحمد بن محمد الأشعری القمی، عن عبد الرحمن بن أبی نجران، عن عبد الله بن سنان، عن ابن مسکان، عن أبی بصیر، عن أبی عبد الله جعفر بن محمد (علیه السلام)، قال: ولدت فاطمة (علیها السلام) فی جمادی الآخرة، یوم العشرین منه، سنة خمس وأربعین من مولد النبی (صلی الله علیه وآله). وأقامت بمکة ثمان سنین، وبالمدینة عشر سنین، وبعد وفاة أبیها خمسة وسبعین یوما. وقبضت فی جمادی الآخرة یوم الثلاثاء لثلاث خلون منه، سنة إحدی عشرة من الهجرة. وکان سبب وفاتها أن قنفذا مولی عمر لکزها بنعل السیف بأمره، فأسقطت محسنا ومرضت من ذلک مرضا شدیدا، ولم تدع أحدا ممن آذاها یدخل علیها

می‌نمود[۱،۲]. هنگامی که بیماری وی شدت گرفت، ابوبکر و عمر درخواست ملاقات کردند، ولی چون فاطمه علیها السلام را خشمگین ساخته بودند، حضرت علیها السلام درخواست مکرر ایشان را رد کرد[۳،۴]، اما وقتی علی علیه السلام وساطت کرد، ملاقات آنان را پذیرفت.

---

۱. مفید، الامالی، ۲۸۱ – قال: حدثنا أبو جعفر محمد بن علی بن الحسین قال: حدثنا أبی قال: حدثنا أحمد بن إدریس قال: حدثنا محمد بن عبد الجبار، عن القاسم بن محمد الرازی، عن علی بن محمد الهرمزانی، عن علی بن الحسین بن علی، عن أبیه الحسین علیهم السلام قال: لما مرضت فاطمة بنت النبی صلی الله علیه وآله وعلیها السلام وصت إلی علی صلوات الله علیه أن یکتم أمرها، ویخفی خبرها، ولا یؤذن أحدا بمرضها، ففعل ذلک. وکان یمرضها بنفسه، وتعینه علی ذلک أسماء بنت عمیس رحمها الله علی استسرار بذلک کما وصت به...

۲. طوسی، الامالی، ۱۰۹ – أخبرنا محمد بن محمد، قال: أخبرنی أبو جعفر محمد بن علی بن الحسین، قال: حدثنا أبی، قال: حدثنا أحمد بن إدریس، قال: حدثنا محمد بن عبد الجبار، عن القاسم بن محمد الرازی، عن علی بن محمد الهرمزدانی، عن علی بن الحسین (علیهما السلام)، عن أبیه الحسین (علیه السلام)، قال: لما مرضت فاطمة بنت محمد رسول الله (صلی الله علیه وآله) وصت إلی علی بن أبی طالب (علیه السلام) أن یکتم أمرها، ویخفی خبرها، ولا یؤذن أحدا بمرضها، ففعل ذلک، وکان یمرضها بنفسه، وتعینه علی ذلک أسماء بنت عمیس (رحمها الله) علی استمرار بذلک، کما وصت به...

۳. ابن‌قتیبه دینوری، ۱ / ۲۰الامامة والسیاسة – فقال عمر لأبی بکر، رضی الله عنهما، انطلق بنا إلی فاطمة، فإنا قد أغضبناها، فانطلقا جمیعا، فاستأذنا علی فاطمة، فلم تأذن لهما، فأتیا علیا فکلماه، فأدخلهما علیها، فلما قعدا عندها، حولت وجهها إلی الحائط، فسلما علیها، فلم ترد علیهما السلام، فتکلم أبو بکر فقال:....

٤. صدوق، علل‌الشرایع، ۱/ ۱۸۶ – فلما مرضت فاطمة مرضها الذی ماتت فیه أتیاها عایدین واستاذنا علیها فأبت ان تأذن لهما فلما رأی ذلک أبو بکر أعطی الله عهدا أن لا یظله سقف بیت حتی یدخل علی فاطمة ویتراضاها فبات لیلة فی البقیع ما یظله شئ ثم إن عمر أتی علیا " ع " فقال له ان أبا بکر شیخ رقیق القلب وقد کان مع رسول الله صلی الله علیه وآله فی الغار فله صحبة وقد أتیناها غیر هذه المرة مرارا نرید الاذن علیها وهی تأبی ان تأذن لنا حتی ندخل علیها فنتراضی فإن رأیت أن تستأذن لنا علیها فافعل، قال: نعم فدخل علی علی فاطمة علیها السلام فقال یا بنت رسول الله صلی الله علیه وآله قد کان من هذین الرجلین ما قد رأیت وقد تردد مرارا کثیرة ورددتهما ولم

گزارشهای چندی، شدت ناراحتی حضرت زهرا علیها السلام را نشان می‌دهد: حضرت زهرا علیها السلام سلام آن دو را پاسخ نداد[۱]، روی خود را از آنان برگرداند و این کار چند بار تکرار شد [۲] و پس از اقرار گرفتن از آن دو دربارهٔ حدیث پیامبر صلی الله علیه و آله، مبنی‌بر اینکه رضایت فاطمه علیها السلام رضایت پیامبر صلی الله علیه و آله و غضب فاطمه علیها السلام غضب پیامبر صلی الله علیه و آله است،

تأذنی لهما وقد سألانی أن استأذن لهما علیک ؟ فقالت والله لا آذن لهما ولا أکلمهما کلمة من رأسی حتی ألقی أبی فاشکوهما إلیه بما صنعاه وارتکباه منی فقال علی " ع " فإنی ضمنت لهما ذلک قالت إن کنت قد ضمنت لهما شیئا فالبیت بیتک والنساء تتبع الرجال لا أخالف علیک بشئ فاذن لمن أحببت، فخرج علی " ع " فاذن لهما فلما وقع بصرهما علی فاطمة علیها السلام سلما علیها فلم ترد علیهما وحولت وجهها عنهما فتحولا واستقبلا وجهها حتی فعلت مرارا وقالت یا علی جاف الثوب وقالت لنسوة حولها حولن وجهی فلما حولن وجهها حولا إلیها، فقال أبو بکر:.../ سیدمرتضی، ٤ / ١١٥

۱. صدوق، علل‌الشرایع، ۱/ ۱۸۷؛ مجلسی، بحارالانوار، ۴۳ / ۲۰۳بحار الأنوار – فلما مرضت فاطمة (علیها السلام) مرضها الذی ماتت فیه أتیاها عائدین و استأذنا علیها فأبت أن تأذن لهما فلما رأی ذلک أبو بکر أعطی الله عهدا لا یظله سقف بیت حتی یدخل علی فاطمة (علیها السلام) ویتراضاها. فبات لیلة فی الصقیع ما أظله شئ ثم إن عمر أتی علیا (علیه السلام) فقال له: إن أبا بکر شیخ رقیق القلب، وقد کان مع رسول الله (صلی الله علیه وآله) فی الغار فله صحبة وقد أتیناها غیر هذه المرة مرارا نرید الاذن علیها وهی تأبی أن تأذن لنا حتی ندخل علیها فنتراضی فإن رأیت أن تستأذن لنا علیها فافعل، قال: نعم، فدخل علی علی فاطمة (علیها السلام) فقال: یا بنت رسول الله قد کان من هذین الرجلین ما قد رأیت وقد ترددا مرارا کثیرة ورددتهما ولم تأذنی لهما وقد سألانی أن أستأذن لهما علیک فقالت: والله لا آذن لهما ولا أکلمهما کلمة من رأسی حتی ألقی أبی فأشکوهما إلیه بما صنعاه وارتکباه منی. قال علی (علیه السلام): فإنی ضمنت لهما ذلک، قالت: إن کنت قد ضمنت لهما شیئا فالبیت بیتک والنساء تتبع الرجال لا أخالف علیک بشئ فائذن لمن أحببت، فخرج علی (علیه السلام) فأذن لهما فلما وقع بصرهما علی فاطمة (علیها السلام) سلما علیها فلم ترد علیهما وحولت وجهها عنهما فتحولا واستقبلا وجهها حتی فعلت مرارا، وقالت: یا علی جاف الثوب،...

۲. صدوق، علل‌الشرایع، ۱/ ۱۸۶؛ مجلسی، بحارالانوار، ۴۳ / ۲۰۳

ناخشنودی خود را با صراحت به آن دو ابراز کرد[۱،۲،۳] و این ملاقات، که نوعی تحرک سیاسی به شمار می‌آمد، برخلاف خواست ملاقات‌کنندگان به پایان رسید. رضایت نداشتن حضرت زهرا علیها السلام از خلیفه و همکارش، در گریه‌های بسیار وی نیز انعکاس یافته است، به‌طوری‌که با وجود عمر کوتاهش پس از پیامبر صلی الله علیه و آله، در زمرهٔ

---

۱. ابن‌قتیبه دینوری، ۱ / ۲۰الامامة والسیاسة –...فتکلم أبو بکر فقال: یا حبیبة رسول الله والله إن قرابة رسول الله أحب إلی من قرابتی، وإنک لأحب إلی من عائشة ابنتی، ولوددت یوم مات أبوک أنی مت، ولا أبقی بعده، أفترانی أعرفک وأعرف فضلک وشرفک وأمنعک حقک ومیراثک من رسول الله إلا أنی سمعت أباک رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول: لا نورث، ما ترکنا فهو صدقة، فقالت: أرأیتکما إن حدثتکما حدیثا عن رسول الله صلی الله علیه وسلم تعرفانه وتفعلان به ؟ قالا: نعم. فقالت: نشدتکما الله ألم تسمعا رسول الله یقول: رضا فاطمة من رضای، وسخط فاطمة من سخطی، فمن أحب فاطمة ابنتی فقد أحبنی، ومن أرضی فاطمة فقد أرضانی، ومن أسخط فاطمة فقد أسخطنی ؟ قالا نعم سمعناه من رسول الله صلی الله علیه وسلم، قالت: فإنی أشهد الله وملائکته أنکما أسخطتمانی وما أرضیتمانی، ولئن لقیت النبی لأشکونکما إلیه، فقال أبو بکر أنا عائذ بالله تعالی منی سخطه وسخطک یا فاطمة، ثم انتحب أبو بکر یبکی، حتی کادت نفسه أن تزهق، وهی تقول: والله لأدعون الله علیک فی کل صلاة أصلیها، ثم خرج باکیا فاجتمع إلیه الناس...

۲. خزاز قمی، ۶۵کفایة الأثر – فاعتلت فاطمة] دخل إلیها رجلان من الصحابة فقالا لها: کیف أصبحت یا بنت رسول الله ؟ قالت: أصدقانی هل سمعتما من رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم یقول: فاطمة بضعة منی فمن آذاها فقد آذانی ؟ قالا: نعم قد سمعنا ذلک منه، فرفعت یدیها إلی السماء وقالت: اللهم إنی أشهدک أنهما قد آذیانی وغصبا حقی. ثم أعرضت عنهما فلم تکلمهما بعد ذلک، وعاشت بعد أبیها خمسة وتسعین یوما حتی ألحقها الله به

۳. طبری امامی، دلائل‌الامامه، ۱۳۵ – وکان الرجلان من أصحاب النبی (صلی الله علیه وآله) سألا أمیر المؤمنین أن یشفع لهما إلیها، فسألها أمیر المؤمنین (علیه السلام) فأجابت، فلما دخلا علیها قالا لها: کیف أنت یا بنت رسول الله ؟ قالت: بخیر بحمد الله. ثم قالت لهما: ما سمعتما النبی (صلی الله علیه وآله) یقول: " فاطمة بضعة منی، فمن آذاها فقد آذانی، ومن آذانی فقد آذی الله " ؟ قالا: بلی. قالت: فوالله، لقد آذیتمانی. قال: فخرجا من عندها وهی ساخطة علیهما

«بکائین» عالم قرار گرفت[۱؛۲؛۳]. آن اوضاع دشوار، در گریه‌های حضرت علیها السلام بی‌اثر نبود. وی برای گریستن به زیارت مقابر شهدا می‌رفت[۴؛۵]. هفته‌ای دو روز به زیارت

---

۱. عیاشی، ۲ / ۱۸۸تفسیر العیاشی – [عن محمد بن سهل البحرانی] عن بعض أصحابنا عن أبی عبد الله علیه السلام قال: البکاؤن خمسة: آدم ویعقوب ویوسف وفاطمة بنت محمد وعلی بن الحسین علیهم السلام واما یعقوب فبکی علی یوسف حتی ذهب بصره، وحتی قیل له: (تفتؤ تذکر یوسف حتی تکون حرضا أو تکون من الهالکین)

۲. صدوق، الخصال، ۲۷۲ – حدثنا محمد بن الحسن بن أحمد بن الولید رضی الله عنه قال: حدثنا محمد ابن الحسن الصفار قال: حدثنی العباس بن معروف، عن محمد بن سهل البحرانی یرفعه إلی أبی عبد الله علیه السلام قال: البکاؤون خمسة: آدم، ویعقوب، ویوسف، وفاطمة بنت محمد، وعلی بن الحسین علیهم السلام. فأما آدم فبکی علی الجنة حتی صار فی خدیه أمثال الأودیة، وأما یعقوب...

۳. اربلی، ۲ / ۱۲۰کشف الغمة – روی عن الباقر علیه السلام قال ما رؤیت فاطمة علیها السلام ضاحکة مستبشرة منذ قبض رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم حتی قبضت وعن أبی عبد الله علیه السلام قال البکاؤن خمسه آدم ویعقوب ویوسف وفاطمة بنت محمد وعلی بن الحسین علیه السلام فاما آدم فبکی علی الجنة حتی صار فی خدیه أمثال الأودیة وأما یعقوب فبکی علی یوسف حتی ذهب بصره وحتی قیل له تالله تفتؤا تذکر یوسف حتی تکون حرضا أو تکون من الهالکین واما یوسف فبکی علی یعقوب حتی تأذی به أهل السجن فقالوا اما أن تبکی النهار وتسکت اللیل واما ان تبکی اللیل وتسکت النهار فصالحهم علی واحد منهما واما فاطمة فبکت علی رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم حتی تأذی بها أهل المدینة فقالوا لها قد آذیتینا بکثرة بکائک فکانت تخرج إلی مقابرالشهداء فتبکی حتی تقضی حاجتها ثم تنصرف و...

٤. صدوق، الامالی، ۲۰۴الأمالی – حدثنا الحسین بن أحمد بن إدریس (رحمه الله)، قال: حدثنا أبی، قال: حدثنا أحمد بن محمد بن عیسی، قال: حدثنا العباس بن معروف، عن محمد بن سهل البحرانی، رفعه إلی أبی عبد الله الصادق جعفر بن محمد (علیه السلام)، قال: البکاءون خمسة: آدم، ویعقوب، ویوسف، وفاطمة بنت محمد (صلی الله علیه وآله)، وعلی ابن الحسین (علیهما السلام). فأما آدم فبکی علی الجنة حتی صار فی خدیه أمثال الأودیة، وأما یعقوب فبکی علی یوسف حتی ذهب بصره، وحتی قیل له (تالله تفتؤا تذکر یوسف حتی تکون حرضا أو تکون من الهالکین). وأما یوسف فبکی علی یعقوب حتی تأذی به أهل السجن، فقالوا: إما أن تبکی بالنهار وتسکت باللیل، وإما أنا تبکی باللیل وتسکت بالنهار، فصالحهم علی واحد منهما. وأما فاطمة بنت محمد (صلی الله علیه وآله)، فبکت علی رسول الله (صلی الله علیه وآله) حتی تأذی بها أهل المدینة، وقالوا لها: قد آذیتنا بکثرة بکائک، فکانت تخرج إلی المقابر مقابر الشهداء فتبکی حتی تقضی حاجتها ثم تنصرف،...

۵. صدوق، الخصال، ۲۷۳الخصال –... أما فاطمة فبکت علی رسول الله صلی الله علیه وآله حتی تأذی بها أهل المدینة فقالوا لها: قد آذیتنا بکثرة بکائک، فکانت تخرج إلی المقابر – مقابر الشهداء –

قبور شهدای اُحد می‌رفت و خاطرهٔ پیامبر صلی الله علیه و آله را تجدید می‌کرد[۱]. حضرت زهرا علیها السلام از زمان رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله تا شهادت خویش هیچ‌گاه خندان دیده نشد[۲؛۳]. وصیت حضرت زهرا علیها السلام بیانگر ستم غاصبان و ناراحتی حضرت علیها السلام از آنان بوده است. وی وصیت کرد که او را شبانه به خاک بسپارند[۴؛۵؛۶] و هیچ‌یک از ظالمان در حق وی،

فتبکی حتی تقضی حاجتها ثم تنصرف،.../ اربلی، ۲ / ۱۲۰ ـ ۱۲۱

۱. کلینی، ۳ / ۲۲۸، الکافی ۴ / ۵۶۱ – علی بن إبراهیم، عن أبیه، عن ابن أبی عمیر، عن هشام بن سالم، عن أبی عبد الله (علیه السلام) قال: سمعته یقول: عاشت فاطمة (علیها السلام) بعد أبیها خمسة وسبعین یوما لم تر کاشرة ولا ضاحکة. تأتی قبور الشهداء فی کل جمعة مرتین: الاثنین والخمیس فتقول: ههنا کان رسول الله (صلی الله علیه وآله) ههنا کان المشرکون

۲. ابن‌سعد، ۲ / ۲۴۸ الطبقات الکبری – أخبرنا محمد بن عمر عن سفیان بن عیینة عن عمرو بن دینار عن أبی جعفر قال ما رأیت فاطمة علیها السلام ضاحکة بعد رسول الله صلی الله علیه وسلم إلا أنه قد تمودی بطرف فیها

۳. کلینی، ۳ / ۲۲۸؛ ۴ / ۵۶۱؛ طبرانی، ۲۲ / ۳۹۹ المعجم الکبیر – حدثنا إسحاق بن إبراهیم الدبری عن عبد الرزاق عن بن عیینة عن عمرو بن دینار عن أبی جعفر قال مکثت فاطمة بعد النبی صلی الله علیه وسلم ثلاثة أشهر وما رؤیت ضاحکة بعد رسول الله صلی الله علیه وسلم إلا أنهم قد امتروا فی طرف نابها

۴. صدوق، معانی‌الاخبار، ۳۵۶ معانی الأخبار – القزوینی، قال: أخبرنا أبو عبد الله جعفر بن محمد بن حسن بن جعفر بن حسن بن حسن بن علی بن أبی طالب علیهما السلام، قال: حدثنی محمد بن علی الهاشمی، قال: حدثنا عیسی بن عبد الله بن محمد بن عمر بن علی بن أبی طالب علیه السلام قال: حدثنی أبی، عن أبیه، عن جده، عنعلی بن أبی طالب علیه السلام قال: لما حضرت فاطمة علیها السلام الوفاة دعتنی فقالت: أمنفذ أنت وصیتی وعهدی ؟ قال: قلت: بلی، أنفذها. فأوصت إلی وقالت: إذا أنا مت فادفنی لیلا ولا تؤذنن رجلین ذکرتهما. قال: فلما اشتدت علتها اجتمع إلیها نساء المهاجرین والأنصار فقلن: کیف أصبحت یا بنت رسول الله من علتک ؟ فقالت: أصبحت والله عائفة لدنیاکم

۵. مفید، الامالی، ۲۸۱ – قال: حدثنا أبو جعفر محمد بن علی بن الحسین قال: حدثنا أبی قال: حدثنا أحمد بن إدریس قال: حدثنا محمد بن عبد الجبار، عن القاسم بن محمد الرازی، عن علی بن محمد الهرمزانی، عن علی بن الحسین بن علی، عن أبیه الحسین علیهم السلام قال: لما مرضت فاطمة بنت النبی صلی الله علیه وآله وعلیها السلام وصت إلی علی صلوات الله علیه أن یکتم أمرها، ویخفی خبرها، ولا یؤذن أحدا بمرضها، ففعل ذلک. وکان یمرضها بنفسه، وتعینه علی ذلک أسماء بنت عمیس رحمها الله علی استسرار بذلک کما وصت به. فلما حضرتها الوفاة وصت أمیر المؤمنین علیه السلام أن یتولی أمرها، ویدفنها لیلا، ویعفی قبرها. فتولی ذلک أمیر المؤمنین علیه السلام ودفنها، وعفی موضع قبرها...

۶. طوسی، الامالی، ۱۰۹ – أخبرنا محمد بن محمد، قال: أخبرنی أبو جعفر محمد بن علی بن الحسین،

در تشییع جنازه و نماز بر او حضور نیابند[۱]؛[۲] و به همین سبب، هیچ‌یک از آنان در این مراسم حاضر نبودند[۳]. در مصادر بسیاری، از عامه و خاصه، به نقل از سلمی

قال: حدثنا أبی، قال: حدثنا أحمد بن إدریس، قال: حدثنا محمد بن عبد الجبار، عن القاسم بن محمد الرازی، عن علی بن محمد الهرمزدانی، عن علی بن الحسین (علیهما السلام)، عن أبیه الحسین (علیه السلام)، قال: لما مرضت فاطمة بنت محمد رسول الله (صلی الله علیه وآله) وصت إلی علی بن أبی طالب (علیه السلام) أن یکتم أمرها، ویخفی خبرها، ولا یؤذن أحدا بمرضها، ففعل ذلک، وکان یمرضها بنفسه، وتعینه علی ذلک أسماء بنت عمیس (رحمها الله) علی استمرار بذلک، کما وصت به، فلما حضرتها الوفاة وصت أمیر المؤمنین (علیه السلام) أن یترک أمرها ویدفنها لیلا ویعفی قبرها، فتولی ذلک أمیر المؤمنین (علیه السلام) ودفنها وعفی موضع قبرها،...

۱. هلالی عامری، ۳۹۲کتاب سلیم بن قیس – وصیة فاطمة الزهراء علیها السلام وشهادتها قال: فبقیت فاطمة علیها السلام بعد وفاة أبیها رسول الله صلی الله علیه وآله أربعین لیلة. فلما اشتد بها الأمر دعت علیا علیه السلام وقالت: (یا بن عم، ما أرانی إلا لما بی، وأنا أوصیک أن تتزوج بنت أختی زینب تکون لولدی مثلی، وتتخذ لی نعشا، فإنی رأیت الملائکة یصفونه لی. وأن لا یشهد أحد من أعداء الله جنازتی ولا دفنی ولا الصلاة علی)

۲. صدوق، الامالی، ۷۵۶ – حدثنا الحسین بن إبراهیم بن أحمد بن هشام المؤدب (رضی الله عنه)، قال: حدثنا حمزة بن القاسم العلوی العباسی، قال: حدثنا جعفر بن محمد بن مالک الفزاری الکوفی، قال: حدثنا محمد بن الحسین بن یزید الزیات الکوفی، قال: حدثنا سلیمان بن حفص المروزی، قال: حدثنا سعد بن طریف، عن الأصبغ بن نباتة، قال: سئل أمیر المؤمنین علی بن أبی طالب (علیه السلام) عن علة دفنه لفاطمة بنت رسول الله (صلی الله علیه وآله) لیلا. فقال (علیه السلام): إنها کانت ساخطة علی قوم کرهت حضورهم جنازتها، وحرام علی من یتولاهم أن یصلی علی أحد من ولدها/ فتال نیشابوری، ۱۵۱

۳. مفید، الامالی، ۲۸۱؛ طبری امامی، دلائل‌الامامه، ۱۳۶ ـ ۱۳۷؛دلائل الامامة – قال: وروی أنها قبضت لعشر بقین من جمادی الآخرة، وقد کمل عمرها یوم قبضت ثمانی عشرة سنة، وخمسة وثمانین یوما بعد وفاة أبیها، فغسلها أمیر المؤمنین (علیه السلام)، ولم یحضرها غیره، والحسن، والحسین، وزینب، وأم کلثوم، وفضة جاریتها، وأسماء بنت عمیس، وأخرجها إلی البقیع فی اللیل، ومعه الحسن والحسین، وصلی علیها، ولم یعلم بها، ولا حضر وفاتها، ولا صلی علیها أحد من سائر الناس غیرهم، ودفنها فی الروضة، وعفی موضع قبرها، وأصبح البقیع لیلة دفنت وفیه أربعون قبرا جددا ؟/ ابن‌شهرآشوب، ۳ / ۱۳۷

(همسر ابی‌رافع)، گفته‌اند که حضرت زهرا علیها السلام در روز شهادتش غسل کرد و لباسهای تازه پوشید و فرمود: به‌زودی قبض روح خواهد شد و وصیت نمود که برای غسل دادن، بدنش را برهنه نسازند[۱]،[۲].

بنا بر گزارشهای بسیاری، اسماءبنت‌عمیس برای پرستاری از حضرت زهرا علیها السلام یا در تهیهٔ تابوت و هودج برای وی یا در مراسم غسل دادن وی حضور داشته است[۳].

روز شهادت حضرت فاطمه علیها السلام: دربارهٔ روز شهادت حضرت زهرا علیها السلام گزارشهای

---

۱. ابن‌سعد، ۸ / ۲۷الطبقات الکبری – أخبرنا یزید بن هارون أخبرنا إبراهیم بن سعد عن محمد بن إسحاق عن علی بن فلا ن بن أبی رافع عن أبیه عن سلمة قالت مرضت فاطمة بنت رسول الله عندنا فلما کان یوم الذی توفیت فیه خرج علی قالت لی یا أم اسکبی لی غسلا فسکبت لها فاغتسلت کأحسن ما کانت تغتسل ثم قالت ائتینی بثیاب الجدد فأتیتها بها فلبستها ثم قالت اجعلی فراشی وسط البیت فجعلته فاضطجعت علیه واستقبلت القبلة ثم قالت لی یا أمه إنی مقبوضة الساعة وقد اغتسلت فلا یکشفن أحد لی کتفا قالت فماتت فجاء علی فأخبرته فقال لا والله لا یکشف لها أحد کتفا فاحتملها فدفنها....

۲. احمدبن‌حنبل، مسند، ۶ / ۴۶۱ ـ ۴۶۲ – حدثنا عبد الله حدثنی أبی ثنا أبو النضر ثنا إبراهیم بن سعد عن محمد بن إسحاق عن عبد الله بن علی بن أبی رافع عن أبیه عن أم سلمی قال اشتکت فاطمة شکواها التی قبضت فیه فکنت أمرضها فأصبحت یوما کأمثل ما رأیتها فی شکواها تلک قالت وخرج علی لبعض حاجته فقالت یا أمه اسکبی لی غسلا فسکبت لها غسلا فاغتسلت کأحسن ما رأیتها تغتسل ثم قالت یا أمه أعطینی ثیابی الجدد فأعطیتها فلبستها ثم قالت یا أمه قدمی لی فراشی وسط البیت ففعلت واضطجعت واستقبلت القبلة وجعلت یدها تحت خدها ثم قالت یا أمه انی مقبوضة الآن وقد تطهرت فلا یکشفنی أحد فقبضت مکانها قالت فجاء علی فأخبرته حدثنا عبد الله حدثنی أبی ثنا محمد بن جعفر الورکانی ثنا إبراهیم بن سعد عن محمد بن إسحاق فذکر نحوه مثله/ طبرانی، ۲۲ / ۳۹۹

۳. مقالهٔ وصایای فاطمه علیها السلام

مختلفی وجود دارد [۱]. مشهورترین قول در نزد شیعه، سوم جمادی‌الآخره است[۲؛ ۳]. مستند این قول، روایت ابی‌بصیر از امام‌صادق علیه السلام است[۴]. ابن‌طاووس این قول را (در *التعریف للمولدالشریف*، از جماعتی از اصحاب ما) نقل کرده است [۵]. در نقلهای دیگر،

---

۱. ر.ک: انصاری زنجانی، ۱۵ / ۳۳ ـ ۸۲

۲. طوسی، مصباح‌المتهجد، ۷۹۳ – جمادی الآخرة یوم الثالث منه کانت وفاة فاطمة بنت محمد صلی الله علیهما سنة إحدی عشرة وفی النصف منه سنة ثلاثة وسبعین من الهجرة کان مقتل عبد الله بن الزبیر وله ثلث وسبعون سنة،...

۳. کفعمی، ۵۱۱المصباح – ویسمی جمادی الأولی جمادی خمسة والثانی جمادی ستة لان الأول خامس المحرم والثانی سادسه وفی نصفه کان مولد السجاد علیه السلام وفیه کانت وقعة الجمل ونزول النصر علی علی (علیه السلام) جمادی الأخری ذکروا ان الحوادث العجیبة کثیرا ما تقع فیه ولهذا قالوا العجب کل العجب بین جمادی ورجب وفی أول یوم منه نزل الملک علی النبی صلی الله علیه وآله وفی ثالثة کانت وفاة فاطمة علیها السلام وفی نصفه هدم ابن الزبیر الکعبة بیده لما تولی الامر وجعل لها بابین یدخل من أحدهما ویخرج من الاخر ثم بعد ذلک ردها.../ مجلسی، *بحارالانوار*، ۴۳ / ۱۹۶، ۲۱۵

۴. طبری امامی، دلائل‌الامامه، ۱۳۴ – حدثنی أبو الحسین محمد بن هارون بن موسی التلعکبری، قال: حدثنی أبی، قال: حدثنی أبو علی محمد بن همام بن سهیل (رضی الله عنه)، قال: روی أحمد ابن محمد بن البرقی، عن أحمد بن محمد الأشعری القمی، عن عبد الرحمن بن أبی نجران، عن عبد الله بن سنان، عن ابن مسکان، عن أبی بصیر، عن أبی عبد الله جعفر بن محمد (علیه السلام)، قال: ولدت فاطمة (علیها السلام) فی جمادی الآخرة، یوم العشرین منه، سنة خمس وأربعین من مولد النبی (صلی الله علیه وآله). وأقامت بمکة ثمان سنین، وبالمدینة عشر سنین، وبعد وفاة أبیها خمسة وسبعین یوما. وقبضت فی جمادی الآخرة یوم الثلاثاء لثلاث خلون منه، سنة إحدی عشرة من الهجرة. وکان سبب وفاتها أن قنفذا مولی عمر لکزها بنعل السیف بأمره، فأسقطت محسنا ومرضت من ذلک مرضا شدیدا، ولم تدع أحدا ممن آذاها یدخل علیها

۵. ابن طاووس، *اقبال‌الاعمال*، ۳ / ۱۶۰ ـ ۱۶۱

سیزدهم ربیع‌الآخر [۱]، بیستم جمادی‌الآخره [۲] و سوم ماه رمضان [۳] روز شهادت دانسته شده است، که در برابر قول مشهور، درخور اعتنا نیستند. همچنین با استناد به گزارشهای راجع به مدت عمر حضرت زهرا علیها السلام، اقوال دیگری نیز استخراج شده است [٤] که دقیق نیستند و مستند محکمی ندارند. بنا بر روایات بسیاری، مدت عمر حضرت زهرا علیها السلام پس از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله، ۷۵ روز بوده است [۵]. این مطلب در همان روایت ابی‌بصیر [٦] و در دو روایت صحیح (یکی از ابی‌عبیده حذّاء و دیگری از هشام‌بن‌سالم) از امام‌صادق علیه السلام آمده است [۷؛۸؛۹]، که با قول مشهور در شهادت حضرت

---

۱. ابن‌شهرآشوب، ۳ / ۱۳۲

۲. طبری امامی، *دلائل‌الامامه*، ۱۳٦

۳. اربلی، ۲ / ۱۲۵

٤. ر.ک: انصاری زنجانی، ۱۵ / ۳۳

۵. ر.ک: انصاری زنجانی، ۱۰ / ۳۵ ـ ۵۸

٦. طبری امامی، *دلائل‌الامامه*، ۱۳٤

۷. صفار، ۱۷۴بصائر الدرجات – حدثنا أحمد بن محمد ومحمد بن الحسين عن الحسن بن محبوب عن علی بن رئاب عن أبی عبيدة قال سأل أبا عبد الله عليه السلام بعض أصحابنا عن الجعفر فقال هو جلد ثور مملو علما فقال له ما الجامعة فقال تلک صحيفة طولها سبعون ذراعا فی عرض الأديم مثل فخذ الفالج فيها كلما يحتاج الناس إليه وليس من قضية الا وفيها أرش الخدش قال له فمصحف فاطمة فسكت طويلا ثم قال إنكم لتبحثون عما تريدون وعما لا تريدون ان فاطمة مكثت بعد رسول الله صلی الله عليه وآله خمسة وسبعين يوما وقد كان دخلها حزن شديد علی أبيها و كان جبرئيل يأتيها فيحسن عزاها علی أبيها ويطيب نفسها ويخبرها عن أبيها ومكانه ويخبرها بما يكون بعدها فی ذريتها وكان علی يكتب ذلک فهذا مصحف فاطمة

۸. کلینی، ۱ / ۲۴۱، ۴۵۸ الکافی – محمد بن يحيی، عن أحمد بن محمد، عن ابن محبوب، عن ابن رئاب، عن أبی عبيدة، عن أبی عبد الله عليه السلام قال: إن فاطمة عليها السلام مكثت بعد رسول الله صلی الله عليه وآله خمسة وسبعين يوما وكان دخلها حزن شديد علی أبيها وكان يأتيها جبرئيل فيحسن عزاء ها علی أبيها ويطيب نفسها ويخبرها عن أبيها ومكانه ويخبرها بما يكون بعدها فی ذريتها وكان علی عليه السلام يكتب ذلک

۹. کلینی، ۳ / ۲۲۸، ۴ / ۵۶۱الکافی – علی بن إبراهيم، عن أبيه، عن ابن أبی عمير، عن هشام بن سالم، عن أبی عبد الله (عليه السلام) قال: سمعته يقول: عاشت فاطمة (عليها السلام) بعد أبيها

زهرا علیها السلام (سوم جمادی‌الآخره) سازگار نیست، زیرا بنا بر دو قول مشهور دربارهٔ وفات پیامبر صلی الله علیه و آله (۲۸ صفر و ۱۲ ربیع‌الاول)، با احتساب ۷۵ روز، حضرت زهرا علیها السلام باید در اواسط یا اواخر جمادی‌الاولی به شهادت رسیده باشد.

ممکن است ۷۵ (خمسة و سبعین) در این روایات، محرّفِ ۹۵ (خمسة و تسعین) باشد که در برخی روایات، مدت عمر حضرت زهرا علیها السلام پس از پیامبر صلی الله علیه و آله ذکر شده است[۱، ۲]. بدین‌طریق، اگر وفات پیامبر صلی الله علیه و آله در ۲۸ صفر باشد، این دو گزارش با هم تطبیق می‌کنند. این احتمال، صرف‌نظر از بحثهایی که دربارهٔ تاریخ وفات پیامبر صلی الله علیه و آله وجود دارد [۳]، در صورتی صحیح است که چهار ماه متوالی صفر تا جمادی‌الاولی، همگی کامل باشند، که بسیار بعید است، مگر آنکه ۹۵ روز را به معنای سه ماه و پنج روز بگیریم. گزارشهای دیگری هم که دربارهٔ مدت عمر حضرت زهرا علیها السلام [۴] یا

خمسة وسبعین یوما لم تر کاشرة ولا ضاحکة. تأتی قبور الشهداء فی کل جمعة مرتین: الاثنین والخمیس فتقول: ههنا کان رسول الله (صلی الله علیه وآله) ههنا کان المشرکون

۱. دولابی، ۱۵۲الذریة الطاهرة النبویة – حدثنی عبید الله بن سعید حدثنی أبی حدثنی أبو عون – عمر بن تمیم الأنصاری – عن عبید الله بن عبد الرحمن بن أبی عمرو الأنصاری عن أبی جعفر محمد بن علی قال: توفیت فاطمة بعد النبی صلی الله علیه وآله وسلم بخمسة وتسعین لیلة فی سنة إحدی عشرة. أخبرنی محمد بن إبراهیم بن هاشم عن أبیه عن محمد بن عمرو قال: وفی سنة إحدی عشرة ماتت فاطمة بنت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم لیلة الثلاثاء لثلاث لیال خلون من شهر رمضان وهی بنت تسع وعشرین سنة أو نحوها

۲. خزاز قمی، ۶۵کفایة الأثر – دخل إلیها رجلان من الصحابة فقالا لها: کیف أصبحت یا بنت رسول الله ؟ قالت: أصدقانی هل سمعتما من رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم یقول: فاطمة بضعة منی فمن آذاها فقد آذانی ؟ قالا: نعم قد سمعنا ذلک منه، فرفعت یدیها إلی السماء وقالت: اللهم إنی أشهدک أنهما قد آذیانی وغصبا حقی. ثم أعرضت عنهما فلم تکلمهما بعد ذلک، وعاشت بعد أبیها خمسة وتسعین یوما حتی ألحقها الله به /طبرسی، *اعلام‌الوری*، ۱ / ۳۰۰

۳. ر.ک: شبیری، *تحقیقی در روز وفات پیامبر صلی الله علیه و آله*، ٤ ـ ۱۵

٤. ر.ک: انصاری زنجانی، ١٤ / ۲۷۸– ۳۲۸

فاصلهٔ بین رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله و شهادت حضرت زهرا علیها السلام است [۱]، بر دشواری این بحث می‌افزاید.

به گفتهٔ علامه مجلسی، بین بیشتر تاریخهایی که برای ولادت و وفات حضرت زهرا علیها السلام ذکر شده و مدت عمر وی و نیز بین تواریخ وفات و روایت صحیح دربارهٔ مدت عمر حضرت زهرا علیها السلام پس از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله، سازگاری وجود ندارد. وی افزوده است روایتی از امام‌باقر علیه السلام که مدت حیات حضرت زهرا علیها السلام را پس از وفات پیامبر صلی الله علیه و آله، سه ماه ذکر کرده [۲،۳] با قول مشهور دربارهٔ وفات پیامبر صلی الله علیه و آله تطبیق می‌کند، بدین‌شکل که امام‌باقر علیه السلام هنگام محاسبه، چند روز بیشتر از سه ماه را در نظر نیاورده است [٤].

---

۱. ر.ک: انصاری زنجانی، ۱۰ / ۸ ـ ۹۸

۲. ر.ک: طبری، ۲ / ۴۷۴ تاریخ الطبری – ماتت فاطمة ابنة رسول الله صلی الله علیه وسلم فی لیلة الثلاثاء لثلاث خلون من شهر رمضان وهی یومئذ ابنة تسع وعشرین سنة أو نحوها وذکر أن أبا بکر بن عبد الله حدثه عن إسحاق بن عبد الله عن أبان بن صالح بذلک وزعم أن ابن جریج حدثه عن عمرو بن دینار عن أبی جعفر قال توفیت فاطمة علیها السلام بعد النبی صلی الله علیه وسلم بثلاثة أشهر قال وحدثنا ابن جریج عن الزهری عن عروة قال توفیت فاطمة بعد النبی صلی الله علیه وسلم بستة أشهر (قال الواقدی) وهو أثبت عندنا قال وغسلها علی علیه السلام وأسماء بنت عمیس قال وحدثنی عبد الرحمن بن عبد العزیز بن عبد الله ابن عثمان بن حنیف عن عبد الله بن أبی بکر بن عمرو بن حزم عن عمرة ابنة عبد الرحمن قالت صلی علیها العباس بن عبد المطلب

۳. ابوالفرج اصفهانی، ۳۱ مقاتل الطالبیین – وکانت وفاة فاطمة – علیها السلام – بعد وفاة النبی – صلی الله علیه وآله – بمدة یختلف فی مبلغها، فالمکثر یقول: بستة اشهر. والمقلل یقول: أربعین یوما إلا أن الثابت فی ذلک ما روی عن أبی جعفر محمد بن علی انها توفیت بعده بثلاثة اشهر

٤. بحارالانوار، ۴۳ / ۲۱۵بحار الأنوار – أقول: قال أبو الفرج فی مقاتل الطالبیین: کانت وفاة فاطمة (علیها السلام) بعد وفاة النبی (صلی الله علیه وآله) بمدة یختلف فی مبلغها فالمکثر یقول: ثمانیة أشهر، والمقلل یقول: أربعین یوما إلا أن الثبت فی ذلک ما روی عن أبی جعفر محمد بن علی (علیهما السلام) أنها توفیت بعده بثلاثة أشهر حدثنی بذلک الحسن بن علی، عن الحارث، عن ابن

این سخن استحکام بیشتری دارد، به‌ویژه با توجه به روایاتی از معصومان علیهم السلام که وفات پیامبر صلی الله علیه و آله را در دوم ربیع‌الاول ذکر کرده‌اند [۱]. لذا، با عنایت به مجموع گزارشها، شهادت حضرت فاطمه علیها السلام در سوم جمادی‌الآخره، قوی‌ترین قول است.

به سبب اختلاف در تاریخ شهادت حضرت زهرا علیها السلام، در جوامع شیعی در دو زمان (در اواسط جمادی‌الاولی و اوایل جمادی‌الآخره)، چند روز به‌عنوان ایام فاطمیه، مراسم عزاداری برپا می‌گردد. در ایران، سوم جمادی‌الآخره، شهادت حضرت زهرا علیها السلام محسوب می‌شود و تعطیل رسمی است.

بازتاب شهادت حضرت علیها السلام در اشعار: مصائب حضرت زهرا علیها السلام در اشعار، انعکاسی گسترده یافته است. سیدحمیری به ضربت خوردن آن حضرت علیها السلام اشاره، و بر ضارب وی نفرین کرده است[۲]. برقی، از شعرای قرن سوم، به حادثهٔ آتش‌افروزی اشاره کرده و عاملان آن را کافر خوانده، و ضربت خوردن حضرت زهرا علیها السلام و شکسته شدن درِ خانهٔ وی را در شعر خود آورده است[۳]. قاضی نعمان

سعد، عن الواقدی، عن عمرو بن دینار، عن أبی جعفر محمد بن علی (علیهما السلام)

۱. حسینی جلالی، ٦٨؛ ابن‌خشاب بغدادی، ٦؛ اربلی، ١ / ١٣ ـ ١٤

۲. عاملی نباطی، ۳ / ۱۳الصراط المستقیم –...إن قالوا: لا اختصاص لها بذلک فلا فضیلة لها، فإنه قال: من أذی ذمیا فقد آذانی. قلنا: هذا لا یضرنا لأن المراد أذیته بغیر حق، وإذا کان هدا زجره عن أذیة ذمی علم کل عاقل أن جمیع أهل الذمة وکثیر من الأمة لا توازی أذیة بضعته والفلذة من جسده، ولم یقل: بضعة منی لأحد غیرها، لتنبیهه علی عظیم شأنها، و تفخیم أمر الإساءة إلیها. قال الحمیری: ضربت واهتضمت من حقها ❊ وأذیقت بعده طعم السلع قطع الله یدی ضاربها ❊ وید الراضی بذاک المتبع لا عفی الله له عنه ولا ❊ کف عنه هول یوم المطلع

۳. مهدی، ۲۳۹ ـ ۲۴۰الهجوم علی بیت فاطمة (ع) – – البرقی (المتوفی ۲۴۵) قال: وکللا النار من بیت ومن حطب ❊ والمضرمان لمن فیه یسبان ولیس فی البیت إلا کل طاهرة ❊ من النساء وصدیق وسبطان فلم أقل غدرا، بل قلت قد کفرا ❊ والکفر أیسر من تحریق ولدان وکل ما کان من جور ومن فتن ❊ ففی رقابهما فی النار طوقان وقال: لأنه ضارب الزهراء فاطمة ❊ وکسر بابها ظلما

مغربی در *الأرجوزةالمختاره*، به حادثهٔ هجوم عمر به همراه جماعتی به خانهٔ حضرت زهرا علیها السلام اشاره کرده و گفته است که حضرت زهرا علیها السلام پشت در ایستاده بود، ولی در را شکستند و حمله‌ور شدند و حضرت علیها السلام را کتک زدند و وی سقط جنین نمود. مغربی کشته شدن حضرت زهرا علیها السلام را نیز در شعر خود آورده است [۱]. علی‌بن‌حماد، شاعر قرن چهارم، به تازیانه خوردن حضرت زهرا علیها السلام و دیگر مصائب ایشان اشاره کرده است [۲]. طلحةبن‌عبدالله، معروف به عونی، شاعر قرن چهارم، بیشترین سروده را در این باره دارد و لطمه‌های جسمانی آن حضرت علیها السلام، همچون تازیانه، سیلی‌خوردن، سقط جنین و نیز آتش‌افروزی و شکستن درِ خانهٔ حضرت علیها السلام، در اشعار وی گزارش

وعدوانا/ عاملی نباطی، ۳ / ۱۳

۱. مغربی،۸۹ ـ ۹۰

۲. شوشتری، ۲ /۵٦۵؛ مهدی، ۲۷۷

شده است[۱]. مهیار دیلمی [۲] و شاعران بسیار دیگری نیز در این باره شعر سروده‌اند [۱].

---

۱. مهدی، ۲۷۸ ـ ۲۷۹الهجوم علی بیت فاطمة (ع) – العونی. وله أبیات کثیرة تزید علی مائة بیت.. نذکر بعضها ونشیر إلی جملات من بقیة الأشعار لعدم إمکان قراءة جمیعها لرداءة النسخة. [ ] قال: ضرباها فأثر السوط منها ❊ أثرا بینا مکان السوار وقال: أنتم قتلتم جنین فاطمة ❊ البرة فی بطنها بلا جرم وقال: دخلتم ولم تستأذنوا... ❊ فأخرجتم منه علیا ملببا وأزعتموها وانطلقتم ببعلها ❊ تسوقونه سوقا عنیفا فأتعبا وقال: أما لطما بنت النبی محمد ❊ وما أبقیا بالکف منها من الأثر وقال: وقنعها بالسوط مولاه قنفذ ❊ وکان یرمی فی عضدها... الکلم وقال: سلط مولاه علی فلم یزل ❊... بالسوط ضربا ویوجع وقال: أنساه إذ هم ببیت البتول ❊ والنار فی کفه یستعر لیحرق بیتا بناه الإله ❊ ومن کل رجس وعیب طهر وفیه الوصی وفیه البتول ❊ وفیه شبیر وفیه شبر فدیت انزعاجک لما أتی ❊ ودمعک من مقلتاک انهمر فدیت مکان السوار الذی ❊ سوط الصهاک فیه أثر وقال: وأزعجها حتی رمت بجنینها ❊ ولم یر إثما ضربها... فماتت وآثار الکلام بعضدها ❊ من الضرب ما تنفک تشکو کلامها فلم یک فی تلک العصابة منکر ❊... علیه ضربها واصطلامها وقال: أما جمعا الأحطاب حول خبایها ❊ وظلالها النیران یقتدحان وتحریق بنت المصطفی وابن عمه ❊ وسبطیه حتی... بدخان ‹ صفحه ۲۸۰ › وقد طوق السوط المقنع زندها ❊ بمثل سوار أو بمثل جمان وقال: یلطم حر الوجه منها قنفذ ❊ ویقتل الجنین وهو توقد ثم یساق بالوصی ویؤخذ ❊ وظل عهد فیهم ینبذ فانظر بماذا خلفوا... فجاء من عاونه بدارا ❊ وسبق القوم بهم إقرارا بالأمس لما فقدوا المختارا ❊ لیضرم البیت علیهم نارا فهل رأیت مثل ذا وفیا وقال: وهموا بإحراق بیت به ❊ وصیک یکفیک فیه... وکسر بابک واستقدموا ❊ هجوما علی الأهل نارا... وقال: وأتوا بالنار کیما یحرقوا ❊ بعد قذف لهم بالجندل فاطما وابنی علی وعلی ❊... ثم لما خرجت من بیتها ❊ ضربت ضربا کضرب الإبل قتلوا... فی بطنها ❊ خیر مأمول... وقال: وما عذرهم فی فاطم لم یضرموا ❊ علیها الخبا نارا... وما عذرهم إذ قنعوها بسوطهم ❊ وأجفانها عرق من العبرات وما أمکن قراءته من شعره طاب رمسه هناک مما یرتبط بما نحن فیه: ثم أهوی قرطها صفقته، قام... یضربها بسوط، بسوطهما... فی کف قنفذ.. أیا أبتا ضربت بغیر جرم.. بتحریقهم بیته.. أیضرب فاطم.. لإحراق الوصی وأهله ونسلهم بالنار.. وقد لطمتم خدا.. أن تحرقوا آل أحمد.. إن من هم أن یحرق بیتا

۲. ابن‌ابی‌الحدید، ۱۶ / ۲۳۵شرح نهج البلاغة – وقد نظمت الشیعة بعض هذه الواقعة التی یذکرونها شعرا أوله أبیات لمهیار بن مرزویه الشاعر من قصیدته التی أولها: یا ابنة القوم تراک ❊ بالغ قتلی رضاک وقد ذیل علیها بعض الشیعة وأتمها والأبیات: یا ابنة الطاهر کم ❊ تقرع بالظلم عصاک غضب الله لخطب ❊ لیلة الطف عراک ورعی النار غدا ❊ قط رعی أمس حماک مر لم یعطفه شکوی ❊ ولا

شبهات دربارهٔ شهادت حضرت علیها السلام: با وجود گستردگی گزارشهای مربوط به شهادت حضرت زهرا علیها السلام و حادثهٔ هجوم به خانهٔ آن حضرت علیها السلام، از دیرباز مخالفان، ایرادهایی گرفته و متکلمان شیعی به آنها پاسخ داده‌اند. ازجملهٔ اشکالات، این است که با توجه به شجاعت و غیرت انکارناپذیر حضرت علی علیه السلام، باور اینکه چنین مصائبی بر همسر وی رخ دهد و او سکوت کند، سخت است. بزرگان شیعه در پاسخ، یادآور شده‌اند که رفتارهای حضرت علی علیه السلام برخاسته از احساسات شخصی نبوده، بلکه حضرت علیه السلام به مصالح دینی می‌اندیشیده و همین امر سبب شده است که در قبال غصب خلافت نیز سکوت کند[۲]. پیامبر صلی الله علیه و آله نیز به حضرت علی علیه السلام وصیت کرده بود در برابر این حوادث صبر کند، که نتیجهٔ آن حفظ دین و جلوگیری از بروز حوادث

استحیا بکاک واقتدی الناس به بعد ❊ فأردی ولداک یا ابنة الراقی إلی السدرة ❊ فی لوح السکاک لهف نفسی وعلی ❊ مثلک فلتبک البواکی کیف لم تقطع ید مد ❊ إلیک ابن صحاک فرحوا یوم أهانوک ❊ بما ساء أباک ولقد أخبرهم أن ❊ رضاه فی رضاک دفعا النص علی ❊ إرثک لما دفعاک وتعرضت لقدر ❊ تافه وانتهراک وادعیت النحلة المشهود ❊ فیها بالصکاک فاستشاطا ثم ما إن ❊ کذبا إن کذباک فزوی الله عن ❊ الرحمة زندیقا ذواک ونفی عن بابه ❊ الواسع شیطانا نفاک

۱. ر.ک: مهدی، ۲۹۲، ۳۰۲، ۳۰۸، ۳۱۱، ۳۱۲؛ عاملی، ۲ / ۱۵ ـ ۳۲؛ ← مقاله‌های فاطمه علیها السلام در شعر فارسی؛ فاطمه علیها السلام در شعر عربی

۲. ر.ک: کلینی، ۸ / ۲۹۵ ـ ۲۹۶الکافی – حمید بن زیاد. عن الحسن بن محمد الکندی، عن غیر واحد. عن أبان بن عثمان، عن الفضیل عن زرارة، عن أبی جعفر (علیه السلام) قال: إن الناس لما صنعوا ما صنعوا إذ بایعوا أبا بکر لم یمنع أمیر المؤمنین (علیه السلام) من أن یدعو إلی نفسه إلا نظرا للناس و تخوفا علیهم أن یرتدوا عن الاسلام فیعبدوا الأوثان ولا یشهدوا أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله (صلی الله علیه وآله) وکان الاحب إلیه أن یقرهم علی ما صنعوا من أن یرتدوا عن جمیع الاسلام وإنما هلک الذین رکبوا ما رکبوا. فأما من لم یصنع ذلک ودخل فیما دخل فیه الناس علی غیر علم ولا عداوة لأمیر المؤمنین (علیه السلام) فإن ذلک لا یکفره ولا یخرجه من الاسلام ولذلک کتم علی (علیه السلام) أمره وبایع مکرها حیث لم یجد أعوانا

ناگوارتر بود و بزرگ‌ترین مجاهدهٔ حضرت علیها السلام در آن اوضاع بحرانی به شمار می‌آمد[۱].

در سالهای اخیر، برخی ایرادها سبب شده است که پژوهشگران به بررسی دوبارهٔ این موضوع بپردازند و دربارهٔ آن کتابهایی بنویسند. ازجمله، در *مأساةالزهراء* علیها السلام، سیدجعفر مرتضی عاملی، شبهات کهنه و تازه بررسی شده است. مثلاً، یکی از شبهات این است که برخی، منبعِ اصلیِ گزارشِ حادثهٔ هجوم را *کتاب سلیم‌بن‌قیس* دانسته و با انکار اعتبار آن، در وقوع این حادثه تردید کرده‌اند. عاملی تأکید کرده است که گزارش این حادثه به *کتاب سلیم‌بن‌قیس* منحصر نمی‌شود، و افزوده با توجه به قراینی (همچون استناد محدّثان متقدم به این کتاب و تصریح به اعتبار آن)، این کتاب، معتبر است [۲].

این اشکال که کتک زدن زنان در جامعهٔ عرب عیبی بزرگ، و با روحیهٔ عرب و رسوم جاهلی ناسازگار بوده نیز نادرست است، زیرا طالبان قدرت برای رسیدن به حکومت و تثبیت پایه‌های آن، از هیچ کاری، حتی کشتن فرزندان و برادران خود، ابایی نداشته و از سوی دیگر، نمونه‌های بسیاری از کتک زدن زنان در آن زمان در کتابهای تاریخی ثبت شده است [۳].

اشکال دیگری که مطرح نموده‌اند این است که در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله خانه‌ها درهای چوبی که بر پاشنه بچرخد نداشته است، بلکه تنها پرده‌ای بر در اتاقها می‌آویختند، لذا سوزاندن در خانهٔ حضرت زهرا علیها السلام یا فشار ایشان بین دیوار و در معقول نیست.

---

۱. ر.ک: عاملی، ۱ / ۲٦٦ ـ ۲۷۷؛ یوسفی غروی، ٤ / ۹ ـ ۱۱؛ مهدی، ٤۷۹ ـ ٤۸۷

۲. سیدجعفر مرتضی عاملی، *مأساةالزهراء* علیها السلام، ر.ک: ۱ / ۱٤۱ ـ ۱۵۵

۳. سیدجعفر مرتضی عاملی، *مأساةالزهراء* علیها السلام، ر.ک: ۱ / ۱۸۹ ـ ۱۹۹

این اشکال نیز نادرست است، زیرا شاهدی وجود ندارد دالّ بر آنکه در آن زمان فقط پرده‌ای بر ورودی خانه می‌آویخته‌اند. بررسی شواهد بسیار دربارهٔ درهای مدینه نیز نشان می‌دهد که در آن زمان خانه‌ها، علاوه بر پرده، در هم داشته‌اند که برخی یک لنگه و برخی دو لنگه بوده و درهای خانه‌ها قفل و بست داشته و باز و بسته می‌شده است [۱].

اشکال دیگری که بیش از همه مطرح می‌شود این است که با وجود احترام بسیاری که حضرت زهرا علیها السلام در جامعهٔ خود داشته است، وقوع حوادثی مانند هجوم به خانهٔ ایشان باورکردنی نیست. پژوهشگران پاسخ داده‌اند که بی‌تردید احترام پیامبر صلی الله علیه و آله از احترام حضرت زهرا علیها السلام بیشتر بوده است، اما صحابه با دستورهای پیامبر صلی الله علیه و آله مخالفتهای صریحی کرده‌اند [۲]، به‌ویژه مخالفت با فرمان پیامبر صلی الله علیه و آله در آخرین پنجشنبهٔ زندگانی ایشان، با گفتن جملهٔ «این مرد هذیان می‌گوید»[۳،۴]، معروف است. گویندهٔ این سخن، سرکردهٔ مهاجمان به خانه حضرت

---

۱. سیدجعفر مرتضی عاملی، *مأساة الزهراء علیها السلام*، ر.ک: ۲ / ۲۲۹ ـ ۳۲۱

۲. ر.ک: بخاری، ۱ / ۳۷؛ ۵ / ۱۳۷ ـ ۱۳۸

۳. ابن‌سعد، ۲ / ۲۴۳ ـ ۲۴۴الطبقات الكبرى – أخبرنا محمد بن عمر حدثنى هشام بن سعد عن زيد بن أسلم عن أبيه عن عمر بن الخطاب قال كنا عند النبى صلى الله عليه وسلم وبيننا وبين النساء حجاب فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم اغسلونى بسبع قرب وأتونى بصحيفة ودواة أكتب لكم كتابا لن تضلوا بعده أبدا فقال النسوة ائتوا رسول الله صلى الله عليه وسلم بحاجته قال عمرفقلت اسكتهن فإنكن صواحبه إذا مرض عصرتن أعينكن وإذا صح أخذتن بعنقه فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم هن خير منكم

٤. نسائی، ۳ / ۴۳۵السنن الكبرى – أنبأ محمد بن إسماعيل بن إبراهيم عن عثمان بن عمر قال أنبأ قرة بن خالد عن أبى الزبير عن جابر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم دعا بصحيفة فى مرضه ليكتب فيها كتابا لامته لا يضلون بعده ولا يضلون وكان فى البيت لغط وتكلم عمر فتركه كتابة العلم فى الألواح والأكتاف أنبأ محمد بن عبد الله بن المبارك عن وكيع عن مالك بن مغول عن طلحة

زهرا علیها السلام نیز بوده است.

از سوی دیگر، هرچند بیشتر مردم به حضرت زهرا علیها السلام احترام می‌گذاشتند، ولی همهٔ مردم چنین نبودند و دلیلی نداریم که نشان دهد مهاجمان به خانهٔ حضرت علیها السلام، به ایشان احترام می‌گذاردند. بیشتر افراد جامعه با وجود احترام گذاشتن به حضرت علیها السلام در اوضاع عادی، هنگام دشواریها حاضر به فداکاری برای وی نبودند و راحتی خود را بر تحمل سختی برای دفاع از حریم حضرت زهرا علیها السلام ترجیح می‌دادند. لذا، با رفتار خشن حاکمان، مقابله نمی‌کردند [۱]. شواهد بسیاری نشان می‌دهد که در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله ضدیت با حضرت علی علیه السلام حاکم شده بود. بسیاری از قریشیان به بنی‌هاشم حساسیت داشتند. کینه‌های فروخفته به بنی‌هاشم عموماً و به حضرت علی علیه السلام به‌طورخاص، پس از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله آشکار شد و حوادثی همچون حادثهٔ هجوم را به‌وجود آورد. از نظر برخی از مردم آن عصر، نهضت پیامبر صلی الله علیه و آله نه نهضت الهی برخاسته از مبدأ وحی، بلکه نهضتی قبیله‌ای بود که سروری بنی‌هاشم را به‌دنبال داشت. لذا، با تمام قوا می‌کوشیدند از اجتماع نبوت و خلافت در این خاندان ـ که در چارچوب تفکرات جاهلی، به تفاخر این قبیله می‌انجامید ـ جلوگیری کنند. در چنین فضایی، رخ‌دادن حوادثی چون حادثهٔ هجوم به خانهٔ حضرت زهرا علیها السلام، دور از ذهن نیست [۲]. در دورهٔ معاصر، برای پاسخ به شبهات مطرح‌شده، آثار

بن مصدق عن سعید بن جبیر عن بن عباس قال یوم الخمیس وما یوم الخمیس قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ائتونی باللوح والدواة والکتف والدواة لأکتب لکم کتابا لا تضلوا بعده أبدا قالوا رسول الله صلی الله علیه وسلم یهجر/ طبرانی، ۱۱ / ۳۵۲

۱. ر.ک: عاملی، ۱ / ۲۲۷ ـ ۲۳۰؛ مهدی، ۴۷۸ ـ ۴۷۹

۲. احمدی میانجی، ۵۰، ۵۷ ـ ۵۸

گوناگونی نوشته شده است [۱].

منابع: ابن‌ابی‌الحدید، عزالدین (م. ۶۵۶ق.)، *شرح نهج‌البلاغه*، تحقیق محمد ابوالفضل ابراهیم، دار احیاءالکتب‌العربیة، ۱۳۷۸ق؛ **ابن‌ابی‌شیبه کوفی**، عبدالله‌بن‌محمد (م. ۲۳۵ق.)، *المصنف فی الاحادیث و الآثار*، تحقیق سعید لحام، بیروت، دارالفکر، ۱۴۰۹ق؛ **ابن‌ابی‌عاصم**، احمدبن‌عمرو (م. ۲۸۷ق.)، *کتاب‌السنة*، بیروت، المکتب‌الاسلامی، ۱۴۱۳ق؛ **ابن‌اثیر**، مبارک‌بن‌محمد (م. ۶۰۶ق.)، *النهایة فی غریب‌الحدیث و الاثر*، تحقیق احمدالزاوی، محمود طناحی، قم، انتشارات اسماعیلیان، ۱۳۶۴ش؛ **ابن‌حجر عسقلانی**، احمدبن‌علی (م. ۸۵۲ق.)، *تبصیرالمنتبه بتحریرالمشتبه*، تحقیق محمدعلی نجار، بیروت، المکتبةالعلمیه؛ **همو**، *التلخیص‌الحبیر فی تخریج الرافعی‌الکبیر*، دارالفکر؛ **همو**، *لسان‌المیزان*، بیروت، مؤسسةالاعلمی، ۱۳۹۰ق؛ **ابن‌حسین**، یحیی‌بن‌حسین (م. ۲۹۸ق.)، *تثبیت‌الامامه*، بیروت، دارالامام‌السجاد علیه السلام، ۱۴۱۹ق؛ **ابن‌خشاب بغدادی**، عبدالله‌بن‌نصر (م. ۵۶۷ق.)، *تاریخ موالیدالائمة علیهم السلام و وفیاتهم*، قم، کتابخانهٔ مرعشی نجفی، ۱۴۰۶ق؛ **ابن‌خلکان**، احمدبن‌محمد (م. ۶۸۱ق.)، *وفیات‌الاعیان و انباء ابناءالزمان*، تحقیق احسان عباس، بیروت، دارالثقافه؛ **ابن‌سعد**، محمدبن‌سعد (م. ۲۳۰ق.)، *الطبقات‌الکبری*، بیروت، دار صادر؛ **ابن‌شاذان نیشابوری**، فضل‌بن‌شاذان ازدی (م. ۲۶۰ق.)، *الایضاح*، تحقیق سیدجلال‌الدین حسینی، تهران، انتشارات دانشگاه، ۱۳۶۳ش؛ **ابن‌شهرآشوب**، محمدبن‌علی (م. ۵۸۸ق.)، *مناقب آل ابی‌طالب*، تحقیق گروهی از اساتید نجف اشرف، النجف‌الاشرف، المکتبةالحیدریة، ۱۳۷۶ق؛ **ابن‌طاووس**، سیدعلی‌بن‌موسی (م. ۶۶۴ق.)، *اقبال‌الاعمال*، تحقیق جواد قیومی، مکتب‌الاعلام‌الاسلامی، ۱۴۱۴ق؛ **همو**، *الطرائف فی معرفة مذاهب‌الطوائف*، قم، مطبعةالخیام، ۱۳۹۹ق؛ **همو**، *الطرف من المناقب فی الذریةالاطائب*، النجف‌الاشرف، المکتبةالحیدریه؛ **همو**، *الیقین باختصاص مولانا علی علیه السلام بامرة المؤمنین*، تحقیق انصاری، قم، مؤسسة دارالکتاب، ۱۴۱۳ق؛ **ابن‌عبدالبر**، یوسف‌بن‌عبدالله قرطبی (م. ۴۶۳ق.)، *الاستیعاب فی معرفةالاصحاب*، تحقیق علی محمد بجاوی، بیروت،

---

۱. ر.ک: شبیری، *پس از پیامبر صلی الله علیه و آله*، ۹۹ ـ ۱۰۴؛ ← مقالهٔ کتاب‌شناسی فاطمه علیها السلام

دارالجیل، ۱۴۱۲ق؛ **ابن‌فارس**، احمدبن‌فارس (م. ۳۹۵ق.)، ***معجم مقاییس‌اللغه***، تحقیق عبدالسلام محمد هارون، قم، مکتب‌الاعلام‌الاسلامی، ۱۴۰۴ق؛ **ابن‌قتیبه دینوری**، عبدالله‌بن‌مسلم (م. ۲۷۶ق.)، ***الامامة و السیاسه***، تحقیق علی شیری، قم، الشریف‌الرضی، ۱۴۱۳ق؛ **ابن‌قولویه قمی**، جعفربن‌محمد (م. ۳۶۸ق.)، ***کامل‌الزیارات***، تحقیق جواد قیومی، قم، نشر اسلامی، ۱۴۱۷ق؛ **ابن‌منظور**، محمدبن‌مکرم (م. ۷۱۱ق.)، ***لسان‌العرب***، قم، نشر ادب‌الحوزة، ۱۴۰۵ق؛ **ابوالفرج اصفهانی**، علی‌بن‌حسین (م. ۳۵۶ق.)، ***مقاتل‌الطالبیین***، تحقیق کاظم مظفر، قم، مؤسسة دارالکتاب، ۱۳۸۵ق؛ **احمدبن‌حنبل**، شیبانی (م. ۲۴۱ق.)، ***فضائل‌الصحابه***، بیروت، موسسة‌الرسالة، ۱۹۸۳م؛ **همو**، ***مسند احمدبن‌حنبل***، بیروت، دار صادر؛ **احمدی‌میانجی**، علی، ***ظلامة‌الزهراء علیها السلام فی النصوص و الآثار***، بیروت، المرکزالاسلامی للدراسات، ۱۴۲۴ق؛ **اربلی**، علی‌بن‌عیسی (م. ۶۹۳ق.)، ***کشف‌الغمة فی معرفة‌الائمه علیهم السلام***، بیروت، دارالاضواء، ۱۴۰۵ق؛ **اطروش**، حسن‌بن‌علی (م. ۳۰۴ق.)، ***البساط***، تحقیق عبدالکریم احمد، سعدة، مکتبة‌التراث‌الاسلامی، ۱۴۱۸ق؛ **اندلسی**، احمدبن‌محمد (م. ۳۲۸ق.)، ***العقدالفرید***، بیروت، دار احیاءالتراث‌العربی، ۱۴۲۰ق؛ **انصاری زنجانی**، اسماعیل، ***الموسوعة‌الکبری عن فاطمة‌الزهراء علیها السلام***، قم، انتشارات دلیل ما، ۱۴۲۹ق؛ **بخاری**، محمدبن‌اسماعیل (م. ۲۵۶ق.)، ***صحیح‌البخاری***، بیروت، دارالفکر، ۱۴۰۱ق؛ **بلاذری**، احمدبن‌یحیی (م. ۲۷۹ق.)، ***انساب‌الاشراف***، تحقیق سهیل زکار، ریاض زرکلی، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۷ق؛ **بیهقی**، احمدبن‌حسین (م. ۴۵۸ق.)، ***السنن‌الکبری***، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۶ق؛ **جوهری**، اسماعیل‌بن‌حماد (م. ۳۹۳ق.)، ***الصحاح تاج‌اللغة و صحاح‌العربیه***، تحقیق احمد عبدالغفور عطار، بیروت، دارالعلم للملایین، ۱۴۰۷ق؛ **جوینی**، ابراهیم‌بن‌محمد خراسانی (م. ۷۳۰ق.)، ***فرائدالسمطین***، تحقیق محمدباقر محمودی، بیروت، ۱۳۹۸ق؛ **حاکم نیشابوری**، محمدبن‌عبدالله (م. ۴۰۵ق.)، ***المستدرک علی الصحیحین***، تحقیق یوسف مرعشلی، بیروت، دارالمعرفه؛ **حسینی جلالی**، سیدمحمدرضا، ***تاریخ اهل‌البیت علیهم السلام***، قم، مؤسسة آل‌البیت علیهم السلام لاحیاءالتراث، ۱۴۱۰ق؛ **ابوالصلاح حلبی**، تقی‌بن‌نجم (م. ۴۴۷ق.)، ***تقریب‌المعارف***، تحقیق فارس حسون، ۱۴۱۷ق؛ **خزاز قمی**، علی‌بن‌محمد (م. ۴۰۰ق.)، ***کفایة‌الاثر فی النص علی الأئمة الاثنی‌عشر علیهم السلام***، تحقیق سیدعبداللطیف حسینی کوه‌کمری، قم، انتشارات بیدار، ۱۴۰۱ق؛ **خصیبی**،

حسین‌بن‌حمدان (م. ۳۳۴ق.)، ***الهدایةالکبری***، بیروت، مؤسسةالبلاغ، ۱۴۱۱ق؛ **دولابی**، محمدبن‌احمد (م. ۳۱۰ق.)، ***الذریة الطاهرةالنبویه***، تحقیق سیدمحمدجواد حسینی، قم، نشر اسلامی، ۱۴۰۷ق؛ **ذهبی**، محمدبن‌احمد (م. ۷۴۸ق.)، ***تاریخ‌الاسلام و وفیات المشاهیر و الاعلام***، تحقیق عبدالسلام تدمری، بیروت، دارالکتاب‌العربی، ۱۴۰۷ق؛ **همو**، ***سیر اعلام‌النبلاء***، تحقیق شعیب‌الارنؤوط، بیروت، مؤسسةالرسالة، ۱۴۱۳ق؛ **زبیدی**، سیدمحمدمرتضی حسینی (م. ۱۲۰۵ق.)، ***تاج‌العروس من جواهرالقاموس***، تحقیق علی شیری، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۴ق؛ **سمهودی**، علی‌بن‌احمد (م. ۹۱۱ق.)، ***وفاءالوفاء باخبار دارالمصطفی***، بیروت، دارالکتب‌العلمیة، ۲۰۰۶م؛ **سیدمرتضی**، علی‌بن‌حسین (م. ۴۳۶ق.)، ***الشافی فی الامامه***، تحقیق سیدعبدالزهرا حسینی، قم، انتشارات اسماعیلیان، ۱۴۱۰ق؛ **شبیری**، سیدمحمدجواد، ***پس از پیامبر صلی الله علیه و آله***، آیینه پژوهش (دوماهنامه)، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، س ۱۸، ش ۱۰۵ ـ ۱۰۶، ۱۳۸۶ش؛ **همو**، ***تحقیقی در روز وفات پیامبر صلی الله علیه و آله***، تحقیقات اسلامی (فصلنامه)، قم، بنیاد فرهنگی امام‌رضا علیه السلام، س ۴، ش ۱ ـ ۲، ۱۳۶۸ش؛ **شوشتری**، قاضی نورالله (م. ۱۰۱۹ق.)، ***مجالس‌المؤمنین***، تهران، کتاب‌فروشی اسلامیه، ۱۳۶۵ش؛ **شهرستانی**، محمدبن‌عبدالکریم (م. ۵۴۸ق.)، ***الملل و النحل***، تحقیق محمد سیدگیلانی، بیروت، دارالمعرفة، ۱۴۲۲ق؛ **صدوق**، محمدبن‌علی (م. ۳۸۱ق.)، ***الامالی***، قم، مؤسسةالبعثة، ۱۴۱۷ق؛ **همو**، ***الخصال***، تحقیق علی‌اکبر غفاری، قم، نشر اسلامی، ۱۴۰۳ق؛ **همو**، ***علل‌الشرایع***، تحقیق سیدمحمدصادق بحرالعلوم، النجف‌الاشرف، المکتبةالحیدریة، ۱۳۸۵ق؛ **همو**، ***عیون اخبارالرضا علیه السلام***، تحقیق حسین اعلمی، بیروت، مؤسسةالاعلمی، ۱۴۰۴ق؛ **همو**، ***معانی‌الاخبار***، تحقیق علی‌اکبر غفاری، قم، نشر اسلامی، ۱۳۶۱ش؛ **صفار**، محمدبن‌حسن (م. ۲۹۰ق.)، ***بصائرالدرجات‌الکبری***، تحقیق میرزا محسن کوچه‌باغی، تهران، موسسةالاعلمی، ۱۴۰۴ق؛ **صفدی**، خلیل‌بن‌ایبک (م. ۷۶۴ق.)، ***الوافی بالوفیات***، تحقیق احمدالارنؤوط، ترکی مصطفی، بیروت، دار احیاءالتراث، ۱۴۲۰ق؛ **صنعانی**، عبدالرزاق‌بن‌همام (م. ۲۱۱ق.)، ***المصنف***، تحقیق حبیب‌الرحمن اعظمی، منشورات‌المجلس‌العلمی؛ **طبرانی**، سلیمان‌بن‌احمد (م. ۳۶۰ق.)، ***المعجم‌الکبیر***، تحقیق حمدی سلفی، بیروت، دار احیاء التراث‌العربی، ۱۴۰۴ق؛ **طبرسی**، احمدبن‌علی (م. ۵۶۰ق.)، ***الاحتجاج***، تحقیق محمدباقر خرسان، النجف‌الاشرف، دارالنعمان، ۱۳۸۶ق؛ **طبرسی**، فضل‌بن‌حسن

(م. ۵۴۸ق.)، *اعلام‌الوری*، قم، مؤسسة آل‌البیت علیهم السلام لاحیاءالتراث، ۱۴۱۷ق؛ **طبرسی نوری**، سیداسماعیل (م. ۱۳۲۱ق.)، *کفایةالموحدین*، قم، شرکت معارف اسلامیة، ۱۳۸۲ش؛ **طبری**، محمدبن‌جریر (م. ۳۱۰ق.)، *تاریخ الامم و الملوک*، تحقیق گروهی از دانشمندان، بیروت، مؤسسةالاعلمی، ۱۴۰۳ق؛ **طبری امامی**، محمدبن‌جریر (م. قرن۵)، *دلائل‌الامامه*، قم، مؤسسةالبعثة، ۱۴۱۳ق؛ **همو**، *المسترشد فی امامة امیرالمؤمنین علی‌بن‌ابی‌طالب* علیه السلام، تحقیق احمد محمودی، مؤسسه فرهنگ اسلامی کوشانپور، ۱۴۱۵ق؛ **طریحی**، فخرالدین (م. ۱۰۸۵ق.)، *مجمع‌البحرین*، تحقیق سیداحمد حسینی، تهران، نشر فرهنگ اسلامی، ۱۴۰۸ق؛ **طوسی**، محمدبن‌حسن (م. ۴۶۰ق.)، *الامالی*، تحقیق مؤسسةالبعثة، قم، دارالثقافة، ۱۴۱۴ق؛ **همو**، *تلخیص‌الشافی*، تحقیق سیدحسین بحرالعلوم، قم، انتشارات المحبین، ۱۳۸۲ش؛ **همو**، *الغیبه*، تحقیق عبادالله تهرانی، علی احمد ناصح، قم، مؤسسة المعارف‌الاسلامیة، ۱۴۱۱ق؛ **همو**، *مصباح‌المتهجد*، بیروت، مؤسسة فقه‌الشیعة، ۱۴۱۱ق؛ **همو**، *تهذیب‌الاحکام*، تحقیق سیدحسن موسوی خرسان، تهران، دارالکتب‌الاسلامیة، ۱۳۶۴ش؛ **عاملی نباطی**، علی‌بن‌یونس (م. ۸۷۷ق.)، *الصراط المستقیم الی مستحقی‌التقدیم*، تحقیق محمدباقر بهبودی، المکتبةالمرتضویة، ۱۳۸۴ق؛ **عاملی**، سیدجعفر مرتضی، *مأساةالزهراء* علیها السلام *(شبهات و ردود)*، بیروت، دارالسیرة، ۱۴۱۸ق؛ **علامه حلی**، حسن‌بن‌یوسف (م. ۷۲۶ق.)، *نهج‌الحق و کشف‌الصدق*، تحقیق سیدرضا صدر، عین‌الله حسنی، قم، دارالهجرة، ۱۴۱۴ق؛ **عیاشی**، محمدبن‌مسعود (م. ۳۲۰ق.)، *تفسیرالعیاشی*، تحقیق سیدهاشم رسولی محلاتی، تهران، المکتبةالعلمیةالاسلامیه؛ **فتال نیشابوری**، محمدبن‌حسن (م. ۵۰۸ق.)، *روضةالواعظین*، قم، الشریف‌الرضی؛ **فراهیدی**، خلیل‌بن‌احمد (م. ۱۷۵ق.)، *العین*، تحقیق مهدی مخزومی، ابراهیم سامرائی، مؤسسة دارالهجرة، ۱۴۱۰ق؛ **فیومی**، احمدبن‌محمد (م. ۷۷۰ق.)، *المصباح‌المنیر*، قم، دارالهجرة، ۱۴۰۵ق؛ **قمی**، علی‌بن‌ابراهیم (م. ۳۰۷ق.)، *تفسیرالقمی*، تحقیق سیدطیب موسوی جزائری، قم، دارالکتاب، ۱۴۰۴ق؛ **قیسی**، محمدبن‌عبدالله (م. ۸۴۲ق.)، *توضیح‌المشتبه فی ضبط اسماءالرواة و انسابهم و القابهم*، تحقیق نعیم عرقسوسی، بیروت، مؤسسةالرسالة، ۱۹۹۳م؛ **کراجکی**، محمدبن‌علی (م. ۴۴۹ق.)، *کنزالفوائد*، قم، مکتبةالمصطفوی، ۱۳۶۹ش؛ **کفعمی**، ابراهیم‌بن‌علی (م. ۹۰۵ق.)، *المصباح*، بیروت، مؤسسةالاعلمی، ۱۴۰۳ق؛ **کلینی**، محمدبن‌یعقوب (م. ۳۲۹ق.)، *الکافی*،

تحقیق علی‌اکبر غفاری، تهران، دارالکتب‌الاسلامیة، ۱۳۶۳ش؛ **کوفی**، علی‌بن‌احمد (م. ۳۵۲ق.)، ***الاستغاثه***، تهران، مؤسسة‌الاعلمی، ۱۳۷۳ش؛ **گنجی شافعی**، محمدبن‌یوسف (م. ۶۵۸ق.)، ***کفایة‌الطالب فی مناقب علی‌بن‌ابی‌طالب*** علیه السلام، تحقیق محمدهادی امینی، النجف‌الاشرف، المطبعة‌الحیدریة، ۱۳۹۰ق؛ **متقی‌هندی**، علی (م. ۹۷۵ق.)، ***کنزالعمال فی سنن‌الاقوال و الافعال***، تحقیق بکری حیانی، صفوةالسقا، بیروت، مؤسسة‌الرسالة، ۱۴۰۹ق؛ **مجلسی**، محمدباقر (م. ۱۱۱۱ق.)، ***بحارالانوار***، تحقیق محمدباقر بهبودی، بیروت، دار احیاءالتراث‌العربی، ۱۴۰۳ق؛ **همو**، ***حق‌الیقین***، تهران، انتشارات قائم؛ **همو**، ***مرآة‌العقول فی شرح اخبار آل الرسول*** صلی الله علیه و آله، تحقیق سیدهاشم رسولی‌محلاتی، تهران، دارالکتب‌الاسلامیة، ۱۴۰۱ق؛ **مسعودی**، علی‌بن‌حسین (م. ۳۴۵ق.)، ***مروج‌الذهب و معادن‌الجوهر***، تحقیق اسعد داغر، قم، دارالهجرة، ۱۴۰۹ق؛ **مظفر**، محمدحسن (م. ۱۳۷۵ق.)، ***دلائل‌الصدق***، قم، مکتبة بصیرتی، ۱۳۵۹ش؛ **مغربی**، قاضی نعمان‌بن‌محمد تمیمی (م. ۳۶۳ق.)، ***الارجوزة‌المختاره***، تحقیق اسماعیل قربان حسین پوناوالا، بیروت، المکتب‌التجاری، ۱۹۷۰م؛ **مفید**، محمدبن‌محمد (م. ۴۱۳ق.)، ***الاختصاص***، تحقیق علی‌اکبر غفاری، قم، نشر اسلامی، ۱۴۱۴ق؛ **همو**، ***الامالی***، تحقیق حسین استادولی، علی‌اکبر غفاری، بیروت، دارالمفید، ۱۴۱۴ق؛ **همو**، ***الجمل***، تحقیق سیدعلی میرشریفی، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۴۱۳ق؛ **همو**، ***المزار (مناسک‌المزار)***، تحقیق سیدمحمدباقر ابطحی، بیروت، دارالمفید، ۱۴۱۴ق؛ **مهدی**، عبدالزهراء، ***الهجوم علی بیت فاطمه*** علیها السلام، ۱۴۲۱ق؛ **نسائی**، احمدبن‌شعیب (م. ۳۰۳ق.)، ***السنن‌الکبری***، تحقیق سلیمان بنداری، سیدکسروی حسن، بیروت، دارالکتب‌العلمیة، ۱۴۱۱ق؛ **هلالی عامری**، سلیم‌بن‌قیس (م. ۸۵ق.)، ***کتاب سلیم‌بن‌قیس***، تحقیق محمدباقر انصاری، قم، نشر الهادی، ۱۴۲۰ق؛ **یعقوبی**، احمدبن‌ابی‌یعقوب (م. ۲۹۲ق.)، ***تاریخ‌الیعقوبی***، قم، مؤسسهٔ فرهنگ اهل‌بیت علیهم السلام؛ **یوسفی غروی**، محمدهادی، ***موسوعة‌التاریخ‌الاسلامی***، قم، مجمع‌الفکرالاسلامی، ۱۴۲۶ق.

سیدمحمدجواد شبیری